

FOLKLOR VƏ ETNOQRAFIYA

Folklore and Ethnography

*Jurnal Azərbaycan
Respublikası Ədliyyə
Nazirliyində qeydiyyatda
alınmışdır.*

VÖEN: 1300495731
*Rüblük elmi jurnal
Hakimli Dərgi*

Jurnal 2004-cü ildən nəşr
olunur. 2015. № 02 (43)

QURUCUSU:
prof.M.P.QASIMLI

Redaksiyanın ünvanı:
*AZ 1108 Azərbaycan
Respublikası, Bakı şəhəri, Hüseyn Cavid
prospekti, 115. 5-ci mərtəbə, 551.*

*Address: 31. Hüseyn Cavid avenue,
5, 551 , Baki, Azerbaijan Republic, AZ
1108 The Editorial office of “Folklore
and Ethnography” journal*

*Founder and Editor-in-Chief: Prof.
M.P.Gasimli*

*Tel: (994 12) 539-56-25
Mob., 0503186183*

*E-mail orhanpasham58 @yahoo.com
kasimli118 @hotmail.com
www.folkloretnoqrafiya.com*

REDAKSİYA HEYƏTİ:

Məhərrəm QASIMLI (baş redaktor), Stefen BLAM (ABŞ), Öcal OĞUZ (Türkiyə), Fikrət TÜRKMƏN (Türkiyə), Bayram DURBİLMƏZ (Türkiyə), Yaşar KALAFAT (Türkiyə), Betti BLEYER (ABŞ), Esmə ŞİMŞƏK (Türkiyə), Abuzər BAĞİROV (Rusiya), İmperiat XALİPAYEVA (Rusiya), Şəmsəddin KUZƏÇİ (İraq), Əli ABBAS (Gürcüstan), Camal AYRUMLU (Urmiya), Böyükbəy ƏLƏKBƏROĞLU (Təbriz), Zəlimxan YAQUB, Muxtar İMANOV, Qəzənfər PAŞAYEV, Aybəniz Kəngərli-ƏLİYEVA, Qənbər ŞƏMŞİROĞLU, Səhər ORUCOVA, İradə KÖÇƏRLİ, Ədalət NƏSİBOV, İsfəndiyar RÜSTƏMOV, Tahir ƏMİRASLAN, İsmayıl MƏMMƏDLİ, Yusif SƏFƏROV, Bəhrüzər RÜSTƏMOV, Məhəmmədəli MUSTAFA (məsul katib).

MÜNDƏRİCAT

<i>Məhərrəm Qasimli.</i>	
Taleyimdən və ürəyimdən keçənlər.....	3
<i>Xatirə Bəşirli</i>	
Qarabağ bayatısı.....	9
<i>Yusif Səfərov.</i>	
Uşaq folklorunun toplanması, nəşri və tədqiqi.....	19
<i>Əli Süleymanov.</i>	
Zaqatala-Balakən bölgəsində aşıq ədəbiyyatı.....	28
<i>Osman Əfəndi.</i>	
«Kitabi-Dədə Qorqud» da estetik idealın təcəssümü.....	40
<i>Hafiz Kərimov.</i>	
«Kərəm gözəlləməsi» («Kərəm şikəstəsi») saz havasının Borçalı aşıq mühitindəki sənət həyatı.....	46
<i>Səhər Orucova.</i>	
Azərbaycan folklorunun toplanması və nəşrinin tarixi təcrübəsi və çağdaş prinsipləri	53
<i>Almara Nəbiyeva.</i>	
Qarabağ aşıq havaları ilə xanəndə ifaçılığının qarşılıqlı əlaqələri.....	64
<i>Bəxtiyar Bəhmənoğlu.</i>	
Laçın bölgəsinin ağız ədəbiyyatından bir düzüm ərməğan.....	73
<i>Sədaqət Qasimova.</i>	
Əlimərdanlı Nəcəfin unudulmaz və bənzərsiz poetik irsi.....	87
<i>Əlimərdanlı Aşıq Nəcəf.</i>	
Əsən, yellər bir allahın eşqinə.....	93
<i>Aşıq Cabbar.</i>	
Təcnislər.....	99
<i>Orxan Paşa.</i>	
Azərbaycan əsgərinə.....	103

Contents

<i>Maharram Gasimli</i>	
From My Heart, From My Fate.....	3
<i>Kh.B.Bashirli</i>	
The bayaty of Garabagh.....	9
<i>Yusif Safarov</i>	
Collecting, Publishing and Investigating of Child Folklore.....	19
<i>Ali Suleymanov</i>	
Ashig Literature in Zagatala-Balaken Region.....	28
<i>Osman Efendi</i>	
The Embodiment of Aesthetic Ideal in “Kitabi-Dada Gorgud”.....	40
<i>Hafiz Karimov</i>	
Art life of “Kerem Gozellemesi”Saz Melody in Borchali Ashig Environment.....	46
<i>Seher Orujova</i>	
Historical Practice and Modern Principles of Collecting and Publishing of Azerbaijan Folklore.....	53
<i>Almara Nabiyeva</i>	
Mutual Relations of Karabakh Ashig Melodies and Singers’ Performance.....	64
<i>Bakhtiyar Bahmanoglu</i>	
From Lachin Folklore.....	73
<i>Sedaqet Qasimova</i>	
Poetic Generation of Alimardanli Najaf.....	87
<i>Alimardanli Ashig Najaf</i>	
Poetry.....	93
<i>Ashig Jabbar</i>	
Tajnis.....	99

MƏHƏRRƏM QASIMLI
Prof., dr

TALEYİMDƏN VƏ ÜRƏYİMDƏN KEÇƏNLƏR

Mirzə Cəlilin hər bir yazısından vətənin və millətin taleyi ilə bağlı nigarançılıq keçir. Hətta bir yazısının adı elə «Nigarançılıq»dır. Qələmə aldığı nigaran əhvalı bir çox əsərlərin üstündən az qala yüz ildən də çox keçir. Dünən qəbrinin üstünə gedib ustadın nigaran ruhuna üz tutdum:

- Ey böyük Mirzə, heç nigaran olub eləmə, bizləri necə qoyub getmişənsə, eləcə də varıq...

Yorulub yolda qalmaq yolda qalıb yorulmaqdan daha yaxşıdır.

Əsil milli dövlətin mövcudluğu üçün başlıca şərt dövləti təmsil edən əsas xalqın öz ruhu və davranışı ilə əsgər xalq olmasıdır

1915-ci il Çanaqqala savaşından unudulmaz və ibrətamiz bir mənzərə: on üç-on dörd yaşlı üç yeniyetmə Anadolunun içlərindən biri-birinə qoşulub Çanaqqalaya - qanlı savaş meydanına gəlirlər. Keçib getdikləri yolları, cığırları qan içində görün yeniyetmələr bilsəniz nə edirlər? Çarıqlarını çıxardaraq çiyinlərindən asır və və yolun qalanını tikanlı kol-kosa, bıçaq kimi iti daş-kəsəyə məhəl qoymadan ayaqyalın gedirlər. Türk əsgərinin yerdə axan qanını öz çarıqları ilə tapdayaraq yeriməyi qəbul etməyən yeniyetmələrin bu davranışı-savaş meydanına qədər çarıqları çiyinlərində ayaqyalın yürüməsi irəlidə döyüşən əsgərlərin arasına ildırım surəti ilə yayılır və hər kəsi rıqqətə gətirir. Bu möhtəşəm əxlaq qarşısında günü bu gün də adamın tükü biz-biz olur. Az qalırsan ki, o üç yeniyetməni tapıb onların çiyinlərindən asılmış çarıqlarından öpəsən!

Molla Pənah Vaqif ömür boyu gördüyü gözəlliklərdən, həyatın ləzzətindən, insanın duyğularını canlandıran xoş məqamlardan yazıb. Qəribədir, ömrünü «gördüm» səfası içində keçirən şair son nəfəsində özünü boyaboy inkar yolu tutur: «Görmədim» deyir. Onun yaradıcılığında bütün gedişat «Gördüm» üstündədir. Son qənaət, yekun söz isə «Görmədim»dir.

2009-cu ildə Türkiyənin Ankara şəhərində ürəyimdən ağır əməliyyat olundum. Həkimlər özləri də bu riskli əməliyyatdan çox ehtiyatlıydılar. Narkozdan ayılmağım on altı saat çəkmişdi. Gözlərimi açanda başımın üstündə duran professor Umud Özyurda dedi:

- Məhərrəm bəy, sən bu dünyaya xoş gəlmisən. Bu gün aprelin 25-də yenidən doğulmuşan. Doğum yerin də Türkiyənin Ankara şəhəridir.

Umud həkimin bu sözlərindən çox kövrəldim.

Boş qalmış qadın qəlbi kiminsə yuvalana biləcəyi sirli bir məkandır, onu heç vaxt sevgisiz qoymaq olmaz.

Təkcə ağaclar qış yolçuluğuna əyni yalın çıxırlar.

Öz sirrini axıracan gizli saxlamağı bacarmaq böyük qəhrəmanlıqdır. Bunu az-az adamlar bacara bilirlər.

Gedir-yeri boş qalmır, gəlir – gəldiyi də heç bilinmir.

Şəhid qəbri torpağa sancılmış Vətən nidasıdır! Onun qarşısında ayaq saxlayıb sayqı nidasına dönməsək, əyilər-əriyər Vətən nidası!

Bütün əyri xətlər biri-birindən yan keçə bilir, əvəzində bir düz xətt onların hamısını kəsməyi bacarır.

Körpə təbəssüm içində bəxtəvər-bəxtəvər qığıldayır. Hayıf ki, o öz xoşbəxtliyindən xəbərsizdi. Nə vaxtsa, bu xoşbəxtlik məqamından xəbər tutanda o, bir daha belə bəxtəvər olmağı bacarmayacaq.

Molla ərəb dilində ucadan oxuduğu ayə və surələri məclisdə bizim

hamımızdan əvəz özü başa düşürdü.

Bakı küləyi həzin-həzin əsməyin ləzzətini bilmir.

Son zamanların toylarında adamların ürəyinə və beyinlərinə yer yoxdur, meydan ancaq mədənin və ayaqlarındı.

İki adamın gözü həmişə qapıda olur, onu ziyarət etməyə gələnlərin yolunu gözləyir: ağır xəstəlikdən yorğan-döşəyə düşənin, bir də dustaq olub illərlə həbsdə yatanın.

Çoxdan, lap çoxdan görüb-götürmüş bir el ağsaqqalından qəribə öyüd eşitmişəm: «Özündən aşağı adamın qızını al, ancaq özündən aşağı adama qız vermə».

Elə yol var – enişi yoxuşundan daha qorxuludur.

Dünya çox kiçilib, balacalaşib, ərzin o başından bu başına gəlmək kəndin ayağından başına getməkdən asan olub. Heyrət doğuracaq – nağıla, dastana çevriləcək heç bir şey qalmayıb yer üzündə.

Balaca bir şam işığı otaq dolusu qaranlığı qovmaq gücündədir. Böyük zülmət xofuna malik olan qaranlıq yalnız balaca şam sönəndən sonra içəri girə bilər. Unutmamalı, işıq hətta iynənin ulduzu boyda olmuş olsa da, zülmət qaranlıqdan daha güclüdür!

Oxunmayan kitab qapısı açılmayan ev kimidir.

Aşiq Hüseyn Saraclının Koroğlunu təsvir üçün işlətdiyi obrazlı dil istənilən rəssamın, eləcə də heykəltaraşın əməyini və istedadını alt-üst etmək gücündəydi. Ustad dilindəki bənzərsiz bədii portretə diqqət edin: «Koroğlu yapıncısının yaxasını açıb Qıratın belində o yandan bəri elə gəlirdi, elə gəlirdi, deyirdin bir dağdı, buludu başına götürüb ildırım kimi irəli şığıyır». Belə bir təkrarsız portreti kim yarada bilər?!

Filankəs hörmətli vəzifə sahibinin yanına gedəndə az qala həmin həyətdə qarşısına çıxan ağaclardan da üzr diləyib, onlara yol vermək istəyirdi.

Kasıbın evində xəstə olub-olmadığını bir kimsə bilməz.

Babam deyərdi: «Ölüsü olan bir gün ağlar, dəlisi olan hər gün».

Adamlar təkcə qəbristanlıqda yumşaq təbiətli və məsum olurlar, qəbristanlıqdan aralanan kimi onların yırtıcı keyfiyyətləri yerinə qayıdır.

O, filankəs haqqında yazdığı dəbdəbəli kitabı xüsusi təntənə ilə mənə təqdim etdi. Yazanın və haqqında yazılanın kimliyini yaxşı bildiyim və hər ikisinin səviyyəsinə bələd olduğum üçün heç özümə kitabı açmaq əziyyəti vermədim. İndi o kitabın adını belə xatırlamıram.

Gecə-gündüz işləməkdən sümükləri çıxmış qarqara zənciyə bənzəyən neft buruğu və görkəmiylə həmin buruğu eynən xatırladan neft fəhləsi. Durmadan işləmək bəhsində ikisindən biri o birinin axırına çıxmağa çalışır. Belə də olur, elə də...

Publisistikanın poeziyası... Gözəldir, qələm sahibinin şairanə duyğular oyatmağına əhsən! Hayıf ki, belə hallar az olur. Bu gün daha çox poeziyanın publisistikasını görürük. Tələbə yoldaşım rəhmətlik Fikrət Mursaqulov deyərdi ki, bunun əsil adı gücənə-gücənə şeir yazmaqdı.

Yeyib-içmək məclisinə daxil olan aşığı irəli durub üz tutdu çevrəsindəkilərə:

- Aşığı sizə nə çalib oxusun?

Ziyafət əhlinin başı yeyib içməyə bərk qarışdığından aşığın sözünə məhəl qoyan olmadı.

Özünü sındırmayan sənətkar:

- Aşığı bir «Sarıtel» çalib oxusun, - deyə sanki özü özünə sifariş vermiş oldu.

Aşığın məclisdə özünün özünə sifariş verməsi ağırlı, özü də çox ağırlı bir mənzərəydi.

Yaşa dolandan sonra gözəlliyini itirən xanımların və gənclik tərəvəti əlindən gedən kişilərin ən çox güvəndiyi şey gənclik illərini əks etdirən yaraşlıq şəkillərini başqalarına göstərməklə təsəlli tapmaqdı.

Nərdivanın pillələri olmasa, yuxarı qalxanla aşağı enənin fərqi bilinməz.

Atın da, onun yüyənindən tutub arxasınca çəkən yiyəsinin də çöhrəsində payız yorğunluğu mürgüləyirdi.

Altı-yeddi yaşındakı məsum qız uşağı özü kimi gözəl və körpə bir quzunu qucağına alıb məhəbbətlə bağrına basmışdı. Onlar əslində biri-birinə sarılmış iki quzuydu...

From My Heart, From My Fate

Translation of several sayings

Every article of Mirza Jalil he was worried about his country and nation's fate. Even one of his articles' name is "Anxiety". 100 years passed from those works in which he declared his anxiety. Yesterday I went to the grave of the craftsman and said:

- Great Mirza, don't be ever worried, we are the same as you left us...

The first condition of the existence of national state is being the people who represent it in soldier's spirit.

In 2009 I passed very hard heart surgery in Ankara, Turkey. Doctors themselves were very anxious for this operation. It took sixteen hours my waking up from anesthesia. Professor Umud Ozyurda said when I opened my eyes:

- Mr.Maharram, welcome to this world. You were born again today on April 25. Your birthplace is Ankara, Turkey.

I was deeply moved from these words of doctor Umud.

Empty heart of woman is a mysterious place someone can find his nest, never leave it without love.

To keep your secrets hidden till the end is very great heroism. Very few people can do it.

Babies smile with happiness. However, they are not aware of their happi-

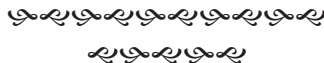
ness. Unfortunately, when they would be aware of their happiness they would never be so happy as they were.

An unread book is the same as never opened door.

People are only soft natured and innocent in the cemetery. When they went away their wild features come back.

Poetry of publicity... It's beautiful to have poetical feeling of publicist. Unfortunately, they are very few. Today mostly publicity of poetry is seemed. My fellow student deceased Fikrat Mursaqalov said that the real name of it is to write poem by exerting.

If there are not steps of the ladder, the difference between going upper and down won't be known.

Unutsaq, unudularıq...

XATİRƏ BƏŞİRLİ

Prof.dr

QARABAĞ BAYATISI

Azərbaycanın ikiyə parçalanması ilə, elə cənnət misallı Qarabağ Xanlığı da mədəniyyəti, mənəviyyatı, varı-dövləti, insanların taleyi ilə virana qaldı:

*Mən aşiqəm Qarabağ
Şəki, Şirvan, Qarabağ
Tehran cənnətə dönsə,
Yaddan çıxmaz Qarabağ!*

Qarabağ Xanı İbrahim xanın qızı Ağabəyim ağanın ömür tarixçəsinin aynası olan öz dilindən çıxan bu nisgilli bayatının nə az, nə çox iki əsr yarımından da artıq yaşı var. Bu şikəstənin yaşı ikiyə parçalanmış Qarabağ ayrılığının yaşı qədərdir. Uzun, keşməkeşli, dolaşq, qarışıq tarixlə dolu hadisələrin, düşünlü, acılı illərin ovqatını neçə əsrdirki yaşadır, yaradıcısını unutturmur, solmur.

Ağabəyim ağa Ağabacının həyatı, gün-güzəranı, bədii yaradıcılığı haqqında məlumat, elə mükəmməl bir şairin həyatına sığışa biləcək qədərində bizə məlumdur: xoşbəxtliyi uzun sürməyən, taleyə boyun əyib mühacir-sürgün həyatına məhkum olunan, qütbət şeirləri, şikəstələri yazan, fəaliyyəti, düşüncələri ilə nəslinin adını şərəfləndirən ömür... Ancaq bir gerçəklik var ki, Azərbaycanın xanlıqlara bölünməsi, davamlı xəyanətlər, İran-Rusiya arasında yağlı tikəyə, tükənməz gözəllik, var-dövlət mənbəyinə çevrilmiş Vətənimizin parçalanması və birmənalı şəkildə çökdürülməsi Ağabəyim ağanın kimliyində əsas məqam olmuşdur. Qırılan insanlar, dağılan obalar, şəhərlər, abidələr fonunda bir ürkək, qənirsiz gözəl, yeniyetmə qızcığazın qurban getməsi bu gün də yad-daşlardan silinmir, bədii əsərlərin mövzusuna çevrilir...

Məqalədə məqsədimiz Ağa Məhəmməd şah Qacarın Qarabağa-Şuşaya hücumunu, xəyanətlər sonunda ölkəmizin iki yad dövlət arasında

parçalanıb sinəsinə dağ çəkilməsi acısını bir daha oxucuya xatırlatmaq deyil (fəqət dönə-dönə, sürəkli xatırlanası, ibrət alınasıdır), həmin tarixin başlıca olaylarının qurbanlarından birinin dilindən qopan, qəlbinin qubarı olan bu şikəstəsinin– Qarabağ həsrətini bədiiləşdirməsi, misralara köçürməsi haqqındadır.

Y.V.Çəmənəminli “İki od arasında” (sonralar məlum səbəblərdən adı dəyişilərək “Qan içində” adlanan) romanında böyük sevgi, rəğbət və qürurla Ağabəyim ağanın obrazını-portretini yaratmışdır. "Vaqif (Molla Pənah Vaqif - X.B) çox gözəllər görmüşdü, çox sonalar tərənnüm etmişdi, lakin belə bir sənəmə rast gəlməmişdi. "(1,160) Qarabağlı Ağabəyim ağa həm də daxilən gözəl idi, savadlı, mükəmməl təhsil görmüş, ərəb, fars dillərini öyrənmişdi. Hələ uşaqlığından kitablarla böyümüş, Azərbaycan nağıllarını əzbərdən bilmişdir. Klassik ədəbiyyatı oxumuş, onlardan və müasir şairlərin əsərlərindən xoşuna gələnləri – beytləri, müəyyən parçaları – dəftərinə - "bəyazına" köçürmüş. "Bu şairlərin içində ən çox sevdiyi Füzuli ilə Vaqif idi." (1,159)

Ağabəyim ağanın yeniyetmə çağlarından on dörd, on beş yaşlarından şeir yazmasını tədqiqatçılar, tarixçilər qeyd etmişlər. Bu faktı yazıçı Əzizə Cəfərzadə (2, 20) və əsərindən örnəklər gətirdiyimiz Y.V.Çəmənəminli də təsdiq edir. Ağabəyim ağanın anası Tutubəyim ağa Vaqifə qızının gecələr yatmayıb şeirlər yazmasını söyləyir. (1, 60)

"Azərbaycanın aşiq və şair qadınları" kitabında Ağabəyim ağaya dəyərli yer ayıran və "Azərbaycan qadın şairləri Antologiyası"nın tərtibçisi böyük yazıçı və XIX əsr ədəbiyyatının gözəl tədqiqatçısı Ə.Cəfərzadə, Qarabağlı xanımın "Azərbaycan və farsca şeirlər yazdığını, onun gözəl, ağıllı, hazırcavab, geniş məlumat, dərin bilik və yüksək təbiiyə malik olmasını" dəfələrlə qeyd etmişdir(2, 20; 5, 28). Eyni fikri, tarixçi S.Onullahı, V.Quliyev, bir çox iranlı tədqiqatçılar da Ağabəyim ağanın "Ağabacı", "Tutu" bəzən də "Məluli" təxəllüsü ilə türkcə və farsca şeirlər yazmasını onun əsərlərindən örnəklər verməklə təsdiq etmişlər.

Ağabəyim ağanın gözəlliyinin, aqlının, şairəliyinin səsi-sorağı bütün Azərbaycan xanlıqlarının gənc xan və bəylərinin yuxusunu qaçırmışdı, xanlıqlardan, hətta qonşu dövlətlərdən belə elçilər qapıdan əskik olmazdı. Ancaq, Ağabəyimin alın yazısı çoxdan müəyyənleşmişdi, Zaman adlı hökmdar onun taleyini Tarixə tapşırmışdı. Məhz həmin dövrün tarixi

olayları bu xanımın izdivacına, gələcək ömrünə fitva verir... Qarabağı-Şuşanı ələ keçirən Ağa Məhəmməd Şah Qacar çox az sonra yaxın xidmətçiləri tərəfindən qətlə yetirilir. İbrahim xan, Ağa Məhəmməd Şah Qacarı cənazəsini şahlara layiq şəkildə dəfn edir, əlbəttə bu xəbəri Fətəli şah eşitməmiş deyildi və Qarabağdan əmisinin (Şah Qacarı) cənazəsini geri istəyir...

Cənazəyə olan hörmət və İbrahim xanın nəcabəti, Fətəli Şahı rıqqətə gətirir, qarşılığında Qarabağ xanlığının idarəçiliyini (çox qiymətli daş-qaşlarla bəzədilmiş bir qılıncla) İbrahim xana həvalə edir... "Qarabağ-namə"lərin və bir sıra bədii əsərlərin göstərdiyi kimi, yerli xanlıqların xəyanəti və Rusiyadan gələn təhlükələrin qarşısını almaq məqsədilə İranla əlaqələrin möhkəmlənməsinə üstünlük verən Qarabağ xanı İbrahim xan ən dəyərli xəzinəsini-övladlarını-qızı Ağabəyim ağanı Fətəli şahı arvad olaraq və oğlu Əbülfət ağanı sanki girov qismində Tehrana göndərir...

Ağabəyim ağanın İrana yollanan karvanını mahalın ən igid savaşıqları ilə iki yüz, elə o vaxtdan dünyaca məşhur Qarabağ atları müşayiət edir... Beləliklə, qısa zaman ərzində İran sarayında, gözəlliyi, istedadı, ağılı, savadı, dillər bilməsi, nəcabəti sayəsində - Ağabəyim ağa "Banular Banusu", "Ağabacı" ləqəblərini qazanır və Şahın rəsmi, nigahlı arvadı olur.

Ədaləti, zəkası, kübarlığı ilə saraydakıların da rəğbətini qazanır. Ağabəyim ağaya şahın məhəbbəti, etibarı və ehtiramı o dərəcəyə çatır ki, Fətəli şah hətta iki övladının tərbiyəsini, taleyini ona tapşırır. Ağabəyim ağa fəhmi, uzaqgörənliyi sayəsində Cavanşir nəslindən iki nəfəri qohumluq izdivacı ilə (qardaşı oğlunu və bacısı qızını) Tehran sarayında yerləşdirə bilir... Fəqət əlində olan sərhədsiz külli-ixtiyar, var-dövlət, şahın məhəbbəti, etimadı, Tehran saraylarının cah-cəlalı onun könlünü heç vəclə sevindirə bilmir, Qarabağ həsrəti, sərhədlərin bağlanması, bitib-tükənməz vətən sevgisi, həsrət onu daim izləyir, ömür şərbətinə zəhər qatırdı, ruhunu, qəlbini, sonsuz nisgilini yalnız şeir yazmaqla ovutmağa çalışırdı, sanki taleyini, param-parça olmuş ömrünü titrək, zərif misralara köçürürdü:

*Əfsus ki, yarım gecə gəldi, gecə getdi,
Heç bilmədim ömrüm necə gəldi, necə getdi... (5.28).*

Qarabağdan ayrı düşməsi Ağabəyim ağanın həyatını zindana çevirmişdi, ömrünü qəm-qüssəyə bürümüşdü.

***O kəs bəxtəvardir ki, xoşbəxtidir ki, ey canan
Özünə mənzil salıb yaxın yerdə bağından... (2.21).***

Türk xanımlarına, analarına məxsus əyilməzlik, dərdi içində boğmaq, kübarlığı, dəyanəti ilə Ağabəyim ağa İran dövlətinin yönəldilməsində ərinin – Fətəli şahın inandığı, etibar etdiyi ən yaxın əqidə yoldaşına çevrilir, onun ən yaxın silahdaşı olur. Ağabəyim ağa fransız dilini mükəmməl bilməsi səbəbindən İranda olan avropalılarla görüşür, onlarla öz dillərində sərbəst ünsiyyət qura bilir.

Ağabəyim ağaya etimad o dərəcə böyük idi ki, şahın istəyinə rəğmən o, dövrünün bir sıra görkəmli dövlət adamları ilə məktublaşmaq imkanı da qazanır. Tarixçilərin qeyd etdiyinə görə, 1811-ci ildə Fransa İmperatorunun xanımı ilə görüşmüş, hətta onunla Napoleon Bonoparta məktub da göndərmişdir. Yəni də, tarixi qaynaqların söylədiyinə görə, 1812-ci ildə İngiltərə səfiri İranda olarkən, Ağabəyim ağa şahın tapşırığı ilə səfirin xanımı ilə görüşmüşdür. Saray qeydlərində, səfirin xanımının Ağabəyim ağanın gözəlliyi, ağı, savadı, hətta geyimi qarşısındakı heyranlığı qürurla göstərilmiş. Bu görüşdə, İngiltərə kraliçasının Ağabəyim ağa Cavanşirə göndərdiyi qiymətli hədiyyələrin səfirin xanımı tərəfindən təqdim edilməsi də qeyd edilir. Məhz hədiyyəni şəxsən təqdim etdiyinə görə özünü (İngiltərə səfirinin xanımı – X.B.) xoşbəxt saymasını, onun üçün böyük şərəf olmasını dəfələrlə dilinə gətirmişdir.

Rusiya ilə İran arasında hadisələrin sülhə, barışa söykənməsində, axara düşməsində Ağabəyim ağanın səyləri, rolu danılmazdır. Rus çariçası İrana göndərdiyi məktubunda Ağabəyim ağanın iki dövlət arasında münasibətlərin tənzimlənməsindəki rolunu yüksək qiymətləndirmiş, bu misiyə tarixi hünər hesab etmişdir. Ağabəyim ağanın İran dövlətinin, xüsusən Fətəli şahın həyatındakı böyük yerini məxsusi dəyərləndirmişdir. Rus çariçası Ağabəyim ağaya ünvanladığı məktublarından birində onun ağına, zəkasına, mədəniyyətinə heyranlığını bildirməklə, xanımın həyatını belə şərəfləndirmişdir: “Siz öz müdrikiyinizlə mərhəmətli Şahın ikinci zöhrəsi, tale ulduzu olmuşsunuz”.

Ağabəyim ağa Cavanşirin Fətəli şah üzərində xüsusi təsirlərindən, bir bariz nümunə də yada salaq.

Tarixi mənbələrin şahidliyinə görə, İrəvan xanı Həsən xan – Sarı Aslan – rus əsirliyindən məhz bu xanımın sayəsində xilas ola bilmişdir... Torpağı, vətəni, soydaşları, şərəfi naminə hər cür hissləri boğa bilən, əsilzadəliyindən gələn nəcabəti ilə yeri gələndə qadınlıq duyğularını unudub da kişiyənə qərarlar qəbul edən Ağabəyim ağanın bu tarixi hərəkətini-hünərini oxucuların diqqətinə çatdırmağı lazım bildim. Həsən xan bilindi ki İrəvan xanı olub, həm də Fətəli Şahın qaynatası idi; yəni İrəvan xanının böyük qızı Kövkəb xanım, eyni zamanda Ağabəyim ağanın “rəqibi” – günübacısı idi. Bununla belə bir türk əsilzadəsi, bir türk anası xislətindən gələn təəssübkeşliklə, Xan qızı Ağabəyim ağa Cavanşir, Kövkəb xanımın atasını - Sarı Aslanı rus imperiyasının caynağından xilas edir; ağılı, fəhmi, uzaqgörənliyi, tədbirli tərpnəməsi ilə. Belə ki, rus dilini bilən on beş nəfər igid, qoçaq savaştını rus hərbi geyimində hadisə yerinə göndərir...

Mənbələrin yazdığı kimi və hadisələrin axarı bir daha təsdiq edir ki, Qacarlar dövlətinin idarəçiliyində Qarabağ xanlığının, birbaşa Ağabəyim ağa Cavanşirin xüsusi çəkisi olmuşdur. Yaşadığı Qum şəhərində onun məktəb, hamam, məscid inşa etdirməsini də tarixi mənbələr göstərir. Bir məlum fakt da var ki, Fətəli şah Qum şəhərindən gələn bütün gəliblərin Ağabəyimə verilməsi haqqında sərəncam imzalamışdır. Lakin sonsuz ehtiram, heyranlıq, böyük imtiyazlar, dövlət işlərində göstərilən etimadlar, var-dövlət Ağabəyim ağanın ürəyini Qarabağdan – vətən həsrətindən soyuda bilmədi, bəlkə də, əksinə. Yeganə təsəllisi ürəyinin dərini, nisgilini kövrək misralara çevirib rüzgarlara qoşub vətən səmtinə “yollamaq”...

Hüsnünün tərifini həsrə qədər yazsalar

Nə tərifin qurtarar, nə həsrətim azalar... (5.29)

Qayıdaq yazının əvvəlində yada saldıığımız Ağabəyim ağanın məşhur bayatısına, söyləməliyəm ki, həmin bayatı, imkan daxilində müraciət etdiyim mənbələrdə demək olar ki, eyni şəkildədir. Yalnız, Ə.Cəfərzadənin Azərbaycanın şair və aşiq qadınlarına həsr etdiyi şeir

antologiyalarında fərqlidir:

*Mən aşığam qara bağ,
Qara salxım, qara bağ,
Tehran cənnətə dönsə,
Yaddan çıxmır Qarabağ!* (2.21); (5,29).

Mənim fikrimcə də, bayatının bu günə qədər dillərdən düşməyən, Qarabağ hadisələri zamanı isə daha çox xatırlanan, xüsusi dəyər qazanan yəni:

*Mən aşığam Qarabağ
Şəki, Şirvan Qarabağ.
Tehran cənnətə dönsə,
Yaddan çıxmaz Qarabağ!*

variantı düzdür, əslı budur. Və bu günlər də daxil, el ağızında və ya müğənnilərin dilindən bayatının sözlərinin dəyişdirilməsinin, məsələn, "Tehran" sözü yerinə, "dünya", "aləm" işlədilməsinin də qarşısı alınmalıdır. Ağabəyim ağanın möhür vurduğu bu bayatı Qarabağ abidələri qədər dəyərli və toxunulmaz tarixdir.

Bizə gəlib çatan bu bayatı və vətəmində çox az, lakin İranda işıq üzü görün lirik, duyğulu şeirləri Ağabəyim ağanın istedadından, yetkin şair qələmindən soraq verir...

Fətəli şahın ona bağışladığı Qarabağı xatırladan cənnət misallı bağçasını sanki vətənin bir parçasına bənzətmişdi. Onun şəxsi həyatı, Fətəli şahla ər-arvad münasibətləri bir nağıla, ağılkəsməz əfsanəyə çevrilmişdir. Ağabəyim ağanın izdivacı hüznü bir xatirə kimi, indi də, nağılmisallı, yarıgerçək-yarıtarix kimi anılır. Deyilənlərə görə, Ağabəyim ağa, gecələr üzü qıbləyə deyil Qarabağa sarı yatarmış. Və yenə deyilənlərə görə, Fətəli şah, sevimli arvadının qəmini azaltmaq, vətən həsrətini bir qədər ovutmaq naminə, Qumda onun adına tikdirdiyi sarayın hücrələrinin qapı, bacasını, pəncərələrini günçixana deyil, qıbləyə deyil, doğulduğu Qarabağ səmtinə inşa etdirmişdir (3). Sevimli xanımının könlünü almaq, gözünü oxşamaq naminə, şah elə bir bağ saldırır ki, gülü-

çiçəyi, bol suyu, quşu, qazı, ördəyi, meyvəli ağacları bağı – İrəmi xatırladarmış. Hətta bu bağın bağbanının, torpağının belə Qarabağdan gətirildiyi söylənir. Şah əziz arvadı Ağabəyim ağanın şəninə bağa – “Vətən bağı” adı verir və bağı Şuşanın bir parçasına çevirdiyinə əmin olur... Günlərin bir günü, bağı seyrə çıxarkən Ağabəyim ağa yanıqlı bir ah çəkir... yalnız Qarabağda bitən Xarı bülbülü xatırlayır. Bu ovqat, bu həsrət yeni bir şikəstənin mayasına hopur ki, bu günə kimi o taylı bu taylı müğənnilərin repertuarından düşmür:

*“Vətən bağı” al-əlvandır,
Yox içində xarı bülbül.
Hədən hər yerin əlvandır,
Köksün altı, sarı bülbül?!*

*Bülbül geyibsən al, yaşıl,
Qolların boynumdan aşır,
Ağlamaq mənə yaraşır,
Qoy ağlayım, barı, bülbül!*

Saray tarixini qeydə alan katiblərin yazdıqlarına görə, Ağabəyim ağa bədahətən şeir demək qabiliyyətinə, incə, zərif musiqi zövqünə malik olub. Onun ud, qaval çalması, yanıqlı səsə şikəstlər oxuması da xatırlanır. Qeyd edilir ki, Ağabəyim ağanın özünün də bəstələri olmuş və şikəstələrə yeni güllər də əlavə edərmiş. Onun bu zərif dünyası qarşısında Fətəli şah heyran qalar, ona yenidən-yenidən məftun olarmış. İranda nəşr edilən bir mənbə bu münasibətlə yazır ki; Fətəli şah tez-tez söyləyərmişki, "bu xanımla birlikdə olmaq məni çox mutlu edir"(8).

XVIII əsrdə doğulmuş, ömür sürmüş bir azərbaycanlı xanımın kübarlığı, nəcib sifətləri, klassik ədəbiyyatı bilməsi, iki dildə şeir yazması, bir neçə dildə sərbəst danışması, musiqi qabiliyyətinə malik olması, şərqilərə məxsus gözəlliyi, ədəb-ərkanı, qərb dünyagörüşünə bələdliyi və i. Fikrimcə, bütün bunlar tarixə, ənənəyə söykənir.

Bu möhtəşəm hadisə XII əsr Azərbaycanda – Gəncədə doğulmuş, qol-qanad açmış, şərq poeziyasını gözəl bilən, fars dilində qüdrətli rübailər yaradan, gözəl səsə, musiqi duyumuna malik, mahir şahmat oynamağı

bacaran Məhsəti xanım Gəncəvinin ilhamlı ruhunun sonrakı əsirlərdəki bəlirtilərdir. XII-XIII əsrdə Gəncədə yaşamış, rübailər yazmış Rəziyyə Gəncəvi, XVI əsrin sonu XVII əsrin birinci yarısında yaşadığı ehtimal olunan "Təsnifi Gülşad" əsərinin müəllifi Gülşad xanım, Güney Azərbaycanın Dünbül şəhərində doğulmuş, Şahbaz xan Dünbülün qızı – Sahib Sultan Dünbülü, "ruhumuzun paytaxtı" Təbrizdə doğulmuş, yaşamış Təbrizli Xacə Sədəddin Hüseyncanın qızı Fatma xanım Ani, "Riyazüş – şüəra"nın müəllifi Əliqulu xan Valehin əmisi qızı Xədicə Sultan xanım, hansı əsrdə yaşaması dürüst bilinməyən bayatı ustası (bayatlarına XVIII əsrdə üzü köçürülmüş cümlələrdə rastlanılır) Gülgəz xanım və b... Adlarını indi təqdim edəcəyimiz çox müxtəsər "poetik salnaməyə" düşməyən onlarla lirik duyğulu, istedadlı xanım şairlərimiz və dövlətçiliyimizdə mühüm yer tutan Bərdə hökmdarı Nüşabə, oğuz igidlərinin anası Burla xatun, dövlət xadimləri Sara xatun, Tuti Bikə xatun Ağabəyim ağa Ağabacı Cavanşiri yetişdirən mənəvi zəmin idi.

Tarixçi S.Onullahi Azərbaycan-İran münasibətləri, Fətəli şahın daxili və xarici siyasəti, saray daxili münaqişələrdən söz açarkən Qacarlar sarayında Ağabəyim ağanın yerini xüsusi qeyd edir. Tarixçinin fikrinə görə də, Azərbaycanda, Qarabağ xanlığında, İrəvanda törədilən siyasi, qanlı olaylar, "Türkmənçay", "Gülüstan" müqavilələrinin bəhrəsi olan Vətənin parçalanması, bütün bu acıları öz taleyində, doğmalarının, soydaşlarının, ailəsinin həyatında yaşayan Ağabacının dərdlərinin üstünə yeni dərdlər gəlməkdə idi...

*Ey naseh, nəsihətin mənə əbəsdir, əbəs,
Ətəkləyər sözlərin atəşimi, söndürməz... (5.29).*

(fars dilindən tərcümədir)

Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, "Ağabacı" təxəllüsü ilə şeirlər yazan Ağabəyim ağanın fars dilində yazdığı şeirlər "Divani-Bacı" adı ilə İranda yayımlanmışdır. Divanda toplanan şeirləri bir ovqat-hüzn və Qarabağ həsrəti birləşdirir. Özünü "qızıl qəfəsdə" yaşayırmış kimi sayan Ağabəyim ağanın heç mümkün görünmür ki, doğma dilində şeirləri olmasın, yəni yalnız əlimizə çatanlarla kifayətlənək. Vaqif məktəbinin yetirməsi, Füzuli yaradıcılığını oxuyan, sevən, ruhundan, ilhamından Xurşid banu

Natəvana-doğma qardaşı qızına verən Ağabəyim ağanın irsi-doğma dilində qələmə aldığı şeirlər, nəğmələr, şikəstə və bayatılar çox güman ki, toplanmayıb, bir çoxu, talanlar, köçkünlər dövründə it-bat olub. Şairəyə məxsus əldə olan irsinin ahəngi, ülgüsü, qafiyəsi onun müəllifinin peşəkarlığının təsdiqidir. Ömrü boyunca nəfsinə, ruhuna, qadınlıq hissələrinə qul deyil, bir kübar-əsilzadə ömrü yaşayan Ağabəyim ağanın şeirləri, bayatıları, onun haqqında söylənilən əfsanələrin məzmunu elə Cavanşirlər nəslinə, xan qızına yaraşan bir irsdir. Ağabəyim ağa Ağabacı Cavanşirin zərif və müdrik, qürbətdə keçən həyatı qaranlıq, siyasi ziddiyyətlərlə dolu, yaşadığı mürəkkəb dövrün, səcərəsinin, Qarabağ və Qacarlar xanlıqlarının tarixini əks etdirən aynadır. Sonda, onu söyləmək istəyirəmki, bu möhtəşəm Xanımın ömrünün, portretinin tam mənzərəsini əks etdirmək üçün, axtarışlar davam etdirilməlidir.

İran səltənətində sonsuz ehtişama, hörmətə, sevgilərə, etimada, rəğbətə malik Ağabəyim ağa, ürəyinin diktəsi ilə həyatı boyunca hüznü, nisgilli ayrılıq bayatıları, şikəstələri oxudu... Bu möhnətin, vətən sevgisinin, torpaq həsrətinin sonu olmadı, tükənmədi... Yəqin var olan elə bu gücdür, bağlılıqdır ki, izimizi yaşadır, otaylı – bu taylı varlığımızı bütövləşdirir.

QAYNAQLAR

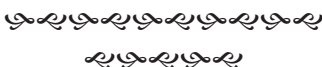
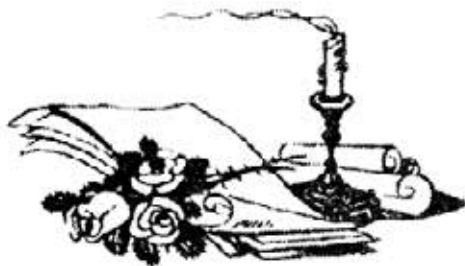
1. Y.V.Çəmənəminli. Qan içində. B,Azərneşr, 1968.
2. Ə.Cəfərzadə. Azərbaycanın aşiq və şair qadınları. B,Gənclik, 1971.
3. F.Xəlilzadə. Ayrılığın hekayəti "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti, 1978, sentyabr.
4. Qarabağnamələr, II kitab.
5. Azərbaycan qadın şairləri antologiyası. B,Avrasiya Press, 2005.
6. Ə.Pakrəvan. Abbas Mirzə və Azərbaycan B, Qanun nəşriyatı, 2007
7. M.Həsənova Azərbaycanın Milli dövlətçilik tarixində görkəmli qadınlar. B, 2008
8. İnternet resursları: http://www.varliginsesi.com/vs12/vs1209_1.htm

SUMMARY**THE BAYATY OF GARABAGH**

This year is the 235th anniversary (1780-1832) of Aghabeyim-agma Aghabadji who was the daughter of Garabagh khan, Ibrahim-khan. Aghabeyim-agma who was the aunt of khan's daughter Khurshidbanu Natavan, created the tender, gentle poems in Persian. Her poetical heritage created under the pen-names "Tuti" and "Aghabadji" was published in Iran. In the historical documents is noted that she had the nice musical taste, perfectly played in ud and tambourine, performed the songs and byaty by the high, nice voice, created music herself. Aghabeyim-agma got perfect education, had a command of Arabian, Persian, French; she is also remembered as the follower of the school of M.P.Vagif. Aghabeyim-agma Javanshir also played a special role in the strengthening of the Azerbaijanian-Iranian state relations and political connections. He appreciated her short life which was filled with the misfortunes such a way: "I hardly realized how my life passed".

My beloved came at night and went at night.

Unfortunately, I hardly realized how my life passed.

YUSİF SƏFƏROV

Prof.dr

UŞAQ FOLKLORUNUN TOPLANMASI, NƏŞRİ VƏ TƏDQIQI

Uşaq folklorunun müstəqil sahə kimi toplanıb nəşr edilməsi işinə Rusiyada XIX yüzilliyin 30-cu illərindən sonra başlanmışdır. Həmin əsrin 50-ci ilində V. İ. Dalın “Rus xalq atalar sözləri” kitabının nəşri də bu sahəyə marağı artırdı. Bundan sonra R. A. Vessonov “Uşaq nəğmələri” kitabını nəşr etdirdi. Uşaq folklorunun elmi prinsiplər əsasında toplanması və nəşri işi V.F. Kudravtsev, O. A. Pokrovski, A. F. Mayanskinin adı ilə bağlıdır. XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində bu işlər

A. V. Markov, A. İ. Sobolev, V. N. Xaruzin tərəfindən davam etdirildi. Sonrakı illərdə toplama, nəşr və tədqiqat işlərini paralel aparan və dəyərli nəzəri fikirlər söyləyənlər sırasında Q. S. Vиноqradov, O. İ. Kapitsa, N. M. Melnikov daha çox diqqəti çəkmişdir.

XIX əsrdən bir çox dünya alimlərinin diqqətini daha çox uşaq oyunları çəkirdi. Xüsusilə Avropada antropoloji nəzəriyyə yarandıqdan sonra bu sahəyə maraq daha da artmışdır. İngiltərə antropoloqlarından Teylorun “İbtidai mədəniyyət” və xüsusilə “Oyunların tarixi” əsərindən sonra ciddi tədqiqat əsərləri yazılmış, əsasən oyunların ibtidai mədəniyyətlə bağlılığına səylər edilmişdir. Bu bərdə ən mükəmməl sayılan “Uşaq oyunları” adlı tədqiqat əsəri 1916-cı ildə çap edilmişdir. Bundan əvvəl 1882-ci ildə nəşrə başlayan “Xalq yaradıcılığının tədqiqi arxivi” adlı jurnalın naşiri Pitre Cüzeppe də uşaq folklorunun tədqiqinə xüsusi əsər həsr etmişdir.

XIX əsrin əvvəllərindən Azərbaycanda uşaq folkloru əvvəl fərdi şəkildə toplanmışdır. Sonralar A. Çerniyayevski və S. Vəlibəyov şərikli olaraq “Vətən dili”(1883) dərsliyini çap etdirmişlər. S. Vəlibəyovun uşaq folkloruna aid nəşr olunmuş “Qüdrəti-Xuda”(1823), İ. Qasparinskinin “Xaçeyi-Səbyan” (1829), R. Əfəndizadənin “Uşaq bağçası” (1898), “Bəsirətül-ətfal” (1901), F. Köçərlinin “Balalara hədiyyə” (1912), Y. V. Çəmənəminlinin “Məlikməmməd” (1912), H. Həsənzadənin “Tülkünün nağılı” (1914), K.

İsmayılovun “Nağıllar məcmuəsi” (1911), M. A. Abbaszadənin “Arvad ağısı, bayatı, layla” (1914) və s. kitab və məcmuələri bu sahədə görülmüş işlərin nəticəsi kimi çox qiymətlidir.

Azərbaycan uşaq folkloruna yer verən mətbuat örnəklərindən biri SMOMPK məcmuəsi idi. Rus dilində nəşr olunmuş bu məcmuə ilk nömrələrindən son sayına qədər çap etdiyi Azərbaycan folkloru nümunələri arasında uşaq folkloru nümunələri az olmayıb. Bu nümunələrin toplanmasında F. Köçərli, M. Mahmudbəyov, M. H. Vəzirov, T. Bayraməlibəyov, S. M. Qəniyev, İ. Əfəndiyev kimi Azərbaycanın tanınmış ziyalıları ilə yanaşı, Aleksandr və N. Qalaşovlar, S. Zelinski, K. A. Hikitin, B. Bejanov kimi rus maarifçiləri də az iş görməmişlər.

“Qədim yunan folklorunun da əsas janrlarından biri, hətta məşhur Edib əsatirində Sfinksin əlindən Fiv əhalisinə əzab vermək üçün bir vasitə olmuş” (22, s. 20, 21) tapmaca nümunələrinə “Kəşkül”, “Babayi-Əmir”, “Rəhbər”, “Dəbistan”, “Məktəb” və başqa nəşrlərdə də tez-tez rast gəlinirdi. Azərbaycanda XX əsrin əvvəllərindən milli mətbuatın inkişafı, milli düşüncənin yüksəlişi bu mətbu orqanlarla yanaşı, folklor janrlarına aid kitabçalarda da uşaq folkloruna geniş yer vermə imkanlarını artırırdı.

Azərbaycanda 1920-ci il Aprel çevrilişindən sonra yenidən nəşrə başlamış “Rəhbər” jurnalı iki nömrəsində uşaq oyunlarına xüsusi yer vermişdir. Bu işlə məşğul olan “Məktəb” jurnalı isə “Rəhbər”dən fərqli olaraq başladığı işi davam etdirmişdir. Redaksiya uşaq folkloru nümunələrini yaymağa da çalışırdı. Bu yollardan ən kütləvisi çox sevilən uşaq folkloru nümunələrini şeirlər, hekayələr, kiçikhəcmli dram əsərləri içərisinə daxil etməkdən ibarət idi. Məsələn, A. Səhhət “Məktəb” jurnalının 1912-ci il nömrəsində verdiyi “Ana və bala” şeirində arzulamalardan istifadə etmişdir. Jurnalın 1913-cü il 7-ci sayında isə Ələkbər Naxçıvanlı “Əkil-Bəkil quş idi” nəğməsinə “Bacı və qardaş” hekayəsinin daxilində işləyib çap etdirmişdir. Müəllim Ağə bəy İsrəfilbəyov da jurnalın 5-ci sayında çap etdirdiyi “Novruz bayramı” hekayəsinin daxilində “Gün çıx, çıx, çıx!” və “Mən anamın ilkiyəm” uşaq nəğməsinə vermişdir.

“Rəhbər”, “Dəbistan”, “Məktəb” kimi uşaq jurnalları ilə yanaşı, “Kaspi” qəzetində də kiçik uşaq nağılları çap edilirdi. Bu illərdə folklorlardan danışanda maarifçi ziyalılar ana dili məsələsini önə çəkirdilər. Bu da kiçikyaşlı uşaqların təlim-tərbiyəsində uşaq folklorunun əhəmiyyətinə diqqəti artırırdı. Bunu yazıçı və maarif xadimlərimizin bədii əsərlərindən, çap etdirdikləri məqalələrdən aydın görmək olurdu. “Molla Nəsrəddin” jurnalının folklor örnəklərinə əksər nömrələrində yer verməsi, Mirzə Cəlilin “Anamın kitabı”,

“Kamança” pyeslərində şifahi ədəbiyyatı xalq dilinin ifadə forması kimi təqdim etməsi, Ü. Hacıbəylinin xalq ədəbiyyatı və musiqisi əsasında dəyərli əsərlər yaratması, uşaq şair və yazıçılarımızın folklordan bəhrələnməsi (10, s. 44), uşaq folklorunun toplanması, nəşri və öyrənilməsi sahəsində işlərin görülmə imkanlarını xeyli artırır.

F. Köçərli balacaların ilk təlim və tərbiyəsinə uşaq folkloru nümunələrini oxumaları ilə başlamağı lazım bilirdi. Odur ki, o, folklor nümunələrinin toplanmasını təxirəsalınmaz iş hesab edirdi. Həmçinin görkəmli ədəbiyyatşünas şifahi ədəbiyyatı yazılı ədəbiyyatın bünövrəsi sayır, özünün “Azərbaycan ədəbiyyatı” tarixinin 1-ci cildinə yazdığı müqəddimədə uşaq folkloru nümunələrinə əsasən “övladın ata və anasına və xüsusən, qız uşağının anasına oxşamağını” təcrübə hesab edirdi (13, s. 74-76). Alimin “Balalara hədiyyə” kitabı uşaq təlim-tərbiyəsindəki əhəmiyyətinə görə sonralar da təkrar nəşr edilmişdir.

Bunlardan sonrakı illərdə də uşaq folkloru nümunələrinə müxtəlif mün-təxəbatlarda, antologiyalarda yer verilmişdir. Bunlardan S. Axundovanın “Azərbaycan uşaq oyunları”, N. Seyidovun “Yanıltmaclar” kitabçalarını, E. Aslanovun “El-oba oyunu, xalq tamaşası” toplusunu qeyd etmək olar.

Azərbaycanda sovet hakimiyyəti illərində uşaq folklorunun toplanması, nəşri və tədqiqi işinə lazımı əhəmiyyət verilmişdir. Görkəmli yazıçı A. Şaiqin bədii yaradıcılığının böyük bir hissəsini balaca uşaqlar üçün yazdığı əsərlər tutmuşdur. “Yazıçı şifahi ədəbiyyatdan mövzular seçib işləməklə yanaşı tam orijinal əsərlər də yaratmışdır. A. Şaiqin 1920-ci ilə qədər yazdığı uşaq əsərlərinin bir qismi onun tərtib etdiyi dərsliklərdə (“Uşaq gözlüyü”, “Gülzar”, “Müntəxabat”), bəziləri isə “Dəbistan” və “Məktəb” jurnallarında çap edilmişdir” (16, s. 179).

XX əsrin 20-30-cu illərində şifahi ədəbiyyatın toplanması, tədqiqi və təbliğində “İnqilab və mədəniyyət”, “Maarif işçisi”, “Ədəbiyyat qəzeti” və digər mətbuat orqanlarının da xidmətləri böyükdür. Yazıçıların Birinci Ümumittifaq qurultayından (1934) sonra bu sahədə görülən işlərin miqyası genişləndi. Ali məktəblər və elmi-tədqiqat müəssisələri bölgələrə ekspedisiyalar göndərmiş, yazıya alınmış nümunələrin müəyyən bir hissəsini uşaq folkloru nümunələri tutmuşdur. Orta və ali məktəb dərsliklərinə uşaq nağılları, layla və oxşamalar, nəğmələr, oyunlar, tapmaca və digər nümunələr salınmış, onlar barədə məlumatlar verilmişdir. Bu dövrdə rəsmi ideologiya xüsusən ibtidai uşaq folkloru irsinin nəşri, araşdırılması işində bəzi maniələr yaratsa da, ümumən araşdırmalar düzgün aparılmışdır.

Sovet dövründə uşaq folkloru sahəsində V. Xulufu, H. Zeynallı, H.

Əlizadə çox işlər görmüşlər. “Azərbaycanı tədqiq və tətəbbö cəmiyyəti”nin xətti ilə fəaliyyət göstərmiş V. Xulufu tapmacaların toplanması, nəşri və tədqiqi işində gərgin əmək sərf etmişdir. “Bir janr kimi az öyrənilmiş tapmacaların xalqın məişəti, həyat tərzini, peşə yönümü ilə əlaqəsinə toxunan V. Xulufu qeyd edirdi ki, tapmacalar özünəməxsus səciyyəvi xüsusiyyətlərə malikdir. Onların toxunduğu, əhatə etdiyi material məişətlə, təsərrüfatla bağlı əşya və predmetlər daha real, daha təbiidir. Buna görə də tapmacalar daha çox təbiət və cəmiyyətdə mövcud olan real varlıqlara münasibətdən yaranır. Tapmacaları xalq həyatının riyaziyyatı adlandıran V. Xulufu nəşr zamanı bu örnəklərin dilini canlı ifadədə dolaşdığı şəkildə saxlamağı vacib saymışdır” (1, s. 693). Müəllif topladığı tapmacaları 1928-ci ildə kitab halında çap etdirmişdir. Kitabda tapmacaların variantı, qeydə alındığı rayonun, kəndin adı göstərilmiş, cavabları sıra ilə sonda verilmişdir. Eləcə də tapmacaların toplandığı yerin ləhcə xüsusiyyətləri saxlanmış, sonda verilmiş “Əlavələr” bölməsində bayatı şəklində olan xalq mahnılarından nümunələr verilmişdir. H. Zeynallı da “Azərbaycan tapmacaları”(1928) adlı kitabında 760-dan çox tapmaca vermişdir. O, tapmacaları mövzulara görə on başlıq altında vermiş, onların götürüldüyü və çap edildiyi mənbələri göstərmişdir (10, s. 104, 105).

“Azərbaycanı tədqiq və tətəbbö cəmiyyəti”ndə folklor komissiyasının sədri H. Zeynallı Azərbaycan folklorunun ayrı-ayrı janr və növlərinə dair araşdırmaları ifadəsini tapdığı A. Şaiq, A. Musaxanlı və C. Əfəndizadə ilə birlikdə yazdıqları “Ədəbiyyatdan iş kitabı” əsərində tapmacaların mənşəyi, təsnifi, ideya-məzmun xüsusiyyətləri haqqında danışıbmışdır.

Folklorçu H. Əlizadə də tapmacaların toplanması və çapı işində səmərəli fəaliyyət göstərmişdir. Bundan sonra N. Seyidov topladığı tapmacaları kitabça şəklində buraxdırmış, tapmacaların tədqiqilə bağlı bir məqalə də çap etdirmişdir (21, s. 3-27). N. Seyidov tapmacaları yenə kitab halında(1971) və uşaqlar üçün hazırladığı “Folklor nümunələri” adlı kitabçanı (1980) nəşr etdirmişdir.

1941 və 1948-ci illərdə uşaq nağıllarını nəşr etdirmək sahəsində xeyli iş görülmüşdür. Azərbaycan Uşaq və Gənclər Ədəbiyyatı Nəşriyyatı uşaqlar üçün nağıl kitabları buraxmışdır. “Bu kitabların bir hissəsi rus, bolqar, Çin, tacik, ərəb, hind dillərindən tərcümə, əksəriyyəti isə orijinal Azərbaycan nağıllarıdır (20, s. 65). Bunlardan ən əhəmiyyətliləri Ə. Axundovun “Nağıllar” və M. Təhmasibin “Ağ atlı oğlan” kitablarıdır.

Görkəmli folklorşünas M. Təhmasib uşaq folkloruna da diqqət yetirmiş, bəzi janr nümunələri ilə bağlı dəyərli fikirlər söyləmişdir. O, Nizami adına

Ədəbiyyat İnstitutunun “Folklorşünaslıq” şöbəsinə rəhbərlik etdiyi illərdə bu sahədə uğurlu işlər görülmüşdür. Özü də “Məktəb” jurnalında folklorə münasibət məsələsi adlı” məqaləsində həm bu uşaq məcmuəsinin, həm də o dövrdəki bəzi ziyalı və şairlərin folklorə doğma münasibətindən söz açmışdır. Müəllif tapmaca və tapmaca şəkilli bağlama və qıfıləndlərdən də danışmışdır (22).

Ə. Axundov kitablarında uşaq nağıllarına xeyli yer vermiş, bu haqda bir neçə məqalə yazmışdır. O, sonra da uşaq folklorunun toplanıb nəşr olunmasında fəallıq göstərmişdir (3, s. 143-156, 228-238). Folklorşünas tərtib etdiyi antologiyada (I kitab) “Uşaq nəğmələri” başlığı altında düzgülərə, sanamalara, acıtmalar və yanılmaqlara aid xeyli nümunə vermişdir. Bu nəşrdə çoxsayda tapmacalar da özünə yer almışdır.

Kitabdakı nümunələrdən “A teşti-teşti”, “Kəsibdi”, “Əkil-Bəkil”, “Hamam hamam içində”, “Tülkü, tülkü”, “Pişik”, “Cücələrim”, “Pıspısa xanım”, “Siçan Solub bəy” düzgülərə; “İynə, iynə”, “Motala-motal”, “Əmim oğlu”, “Barmaqlar” sanamalara; “Həsənağa”, “Keçəl”, “Mən də, mən də”, “Neynirəm onu”, “Buz üstə” acıtmalara aiddir. Burada yanılmaqlara aid də nümunələr verilmişdir.

Ə. Axundov uşaq oyunlarına aid topladığı nümunələri də çap etdirmişdir. Bunlardan “Çırtı, çırtı”, “Mərə”, “Molla, haray”, “Yoldaş, səni kim apardı?”, “Qəzmədaş”, “Moz-mozu”, “Bənövşə”, “Gözbağlayıcı”, “Siçan-pişik”, “Dirədöymə”, “Dəsmalaldı, qaç”, “Gizlənpaç”, “Laldinməz”, “Say saymaq oyunu” və s. uşaqların çox sevdiyi oyunlardır.

Uşaq folklorunun öyrənilməsində İ. Babayev və P. Əfəndiyevin də xidmətləri vardır. Müəlliflər “Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı” (1970) adlı dərs vəsaitində layla və oxşamalar haqqında məlumat vermişlər (7, s. 154-156). P. Əfəndiyev 1981-ci ildə çap etdirdiyi eyni adlı genişləndirilmiş dərslikdə XIX əsrin sonlarından uşaq folkloru nümunələrinin görkəmli müəllim, yazıçı, mürəbbilər tərəfindən qayğı ilə seçilərək balaça oxuçulara təqdim olunduğu, bunların hazırlanmış müntəxəbat və dərsliklərdə özünə lazımi yer aldığını barədə məlumat verir. Folklorşünas layla və oxşamaların oxşar və fərqli xüsusiyyətlərini, uşaqların estetik tərbiyəsində ən təsirli vasitələrdən biri olduğunu göstərir. O, oxşamaları nikbin laylalar adlandırır, əzizləmələrin “Kitabi-Dədə Qorqud”dan başlayıb sonrakı bütün dastanlarda bu və ya digər dərəcədə yaranan nümunələrdə öz bədii əksini tapdığını yazır. Müəllif həmçinin uşaq oyunlarından danışır, yanılmaqları, sanamaları, düzdüləri, acıtma və çaşdırmaları bu sərəya daxil edir (10, s. 160-167).

Prof. V. Vəliyev də uşaq folkloru ilə bağlı araşdırmalar aparmışdır. O, ali

məktəb dərsliyində “Uşaq folkloru” başlığı ilə verdiyi hissədə müvafiq təhlillər etmişdir. Oxşamalar, yanıltmaclar, xüsusən tapmacalar, uşaq oyunları, uşaq nağılları ilə bağlı araşdırma aparmış V. Vəliyev onların forma, məzmun, janr xüsusiyyətləri barədə məlumat vermişdir. Folklorşünas tapmacaların metaforalardan ibarət olmasının onları atalar sözüne yaxınlaşdırdığını, bəzilərinin bu xüsusiyyətə görə atalar sözü və ya məsəl kimi işləndiyini diqqətə çatdırır. Tapmacalardan nağıllarda istifadə etmə yolları, onlardan sual kimi istifadə olunanda bunlara padşah, padşah övladları deyil, sadə insanların cavab tapdığı izah olunur. Alim yazır ki, qədim mövsüm mərasimləri tapmacaların yaranmasında bir mənbə olmuş, onların ilk yaradıcıları müdrik “dədələr” və “ozanlar” gözləri ilə görüb, ürəkdən duyduqları əşya və hadisələrin, bitki və heyvanların qeyri-adi əlamətlərinə məcazi məna verib onları “... sual şəklində qurulmuş metaforaya” çevirmişlər (23, s. 393- 406).

Uşaq nağıllarından danışan V. Vəliyev onların əsas ideya və qayəsinin nədən ibarət olduğunu, təmsil-nağıllardakı müsbət obrazların ədalət mücəssəməsi timsalında çıxış etdiyini diqqətə çatdırır. Qəhrəmanların mübarizə apardıkları şər qüvvələrin gec-tez mütləq ölümə məhkum olduqlarını, həyatın inkişafının bunları qəbul etmədiyindən xeyirin qalib gələcəyini göstərir.

Azərbaycan uşaq folklorunun nəşri sahəsində Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun keçmiş əməkdaşlarından M. Mənafi, Z. Əkbərov və R. Qasımovanın da adlarını qeyd etmək lazımdır.

Cənubi Azərbaycanda uşaq folklorunun toplanması, nəşri və öyrənilməsi işlərinə nisbətən gec başlanmışdır. Bu, 1945-1946-cı illərə təsadüf edir. Həmin dövrdə nəşr olunmuş “Azərbaycan”, “Vətən uğrunda”, “Yeni Şərq” qəzetlərinin bu sahə ilə bağlı fəaliyyətləri böyük ədəbi-mədəni hadisəyə çevrilmişdir. Doktor S. Cavid “Azərbaycan folklorundan nümunələr” (I cild, 1966; II cild, 1980) toplusu ilə yanaşı, Ə. Xamaneyi ilə birgə hazırladıqları “Tapmacalar” kitablarının Azərbaycan folklorşünaslığında öz yeri vardır. Adı çəkilən bölgənin uşaq folkloru nümunələrindən laylalara, uşaq nağılları və tapmacalara “Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyası”nın birinci cildində də yer verilmişdir (8, s. 342, 343, 347, 348, 356-358).

Folklorun toplanması və öyrənilməsində “Varlıq” jurnalının da əməyi vardır. Jurnalın nəşri C. Heyət son on illiklərdə çap etdirdiyi “Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı” adlı kitabında layla və oxşamaların forma, məzmun və ideyasından bəhs etmişdir. Bu istiqamətdə prof. B. Abdullanın da əməyi qeyd olunmalıdır. O, Cənubi Azərbaycan folkloru ilə bağlı nəşr etdirdiyi “Arazam Kürə bəndəm” kitabını nəşrə hazırlayarkən Təbrizdə və Tehrandə

nəşr olunmuş bir çox mənbələrdən, o sıradan ayrı-ayrı müəlliflərin kitablarından, müxtəlif məcmuələrdən istifadə etmişdir (2, s. 197). Kitabda uşaq folklorunun laylalar, nazlamalar, düzgülər, tapmacalar, uşaq oyunları örnəkləri yer almışdır. Bununla belə, Cənubi Azərbaycan türk uşaq folkloru gərəyincə toplanıb, nəşr edilərək öyrənilməmişdir.

Azərbaycan uşaq folklorunun bir hissəsini də prof. İ. Abbaslı və filologiya elmləri namizədi T. Fərzəliyev “El çələngi” adlı kitabına daxil etmişlər (9, s. 237-267). Bundan sonra T. Fərzəliyev, prof. M. Qasımlı “Azərbaycan folkloru antologiyası” seriyası üzrə Naxçıvan folkloruna həsr olunmuş kitabda uşaq folkloruna aid nümunələr vermişdir (4, s. 305-307).

Uşaq folklorunu toplayıb nəşr etdirən və araşdıran alimlərdən biri də prof. Q. Paşayevdir. Q. Paşayev “Kərkük folkloru antologiyası” və digər kitablarında laylalar, oxşamalar, nağıllar, uşaq oyunları və mahnılarından düzgülər, acıtmalar, sanamalar, çəşdirmələr kimi folklor nümunələrinə xeyli yer ayırmışdır (12, s. 297-323; 5, s. 343-356, 358, 361-366). Tanınmış alim tərtib etdiyi antologiyada verdiyi “Folklorumuzun qüdrətli qolu” adlı girişdə soyu soyumuzdan, dili dilimizdən olan Kərkük türkmanları uşaq folklorunun laylalar, oxşamalar, düzgülər, sanamalar, acıtmalar kimi örnəklərilə də bağlı mülahizələr söyləmişdir. Müəllif laylaların Kərkük dolaylarında “Leyla” kimi tələffüz edildiyini, onların formaca xoyrat və manilərdən fərqlənmədiyini yazır (12, s. 22-24).

Uşaq folklorunun toplanması, nəşri və tədqiqi işində prof. A. Nəbiyevin də əməyi çoxdur. O, “Azərbaycan xalq ədəbiyyatı” adlı dərsliyinin birinci cildində uşaq folkloruna ayrıca bölmə ayırmış, uşaq folklorunun tədqiqi tarixindən, janrlarından, hər bir janrın xüsusiyyətlərindən danışmış, çox sayda nümunələri tədqiq və təhlil etmişdir. Alim başqa bir kitabında da uşaq oyunlarının bəzi örnəklərində qədim etiqadların olduğunu göstərir, bunu təsdiq edən dəlillər gətirir. Uşaq oyunlarından “Bənövşə, bənddən düşə” ilə bağlı deyilir: “Xalq oyunları içərisində elə nümunələr də vardır ki, onlarda ulu babalarımızın qəbilə və tayfa həyatı dövrünün bu və ya digər xüsusiyyətləri əks olunmuşdur. Bir sıra hallarda mənsə etibarlı ilə daha qədim olan həmin oyunlardakı həqiqi məna unudulmuş, oyun bəzən hafizələrə uşaq oyunu kimi daxil olmuşdur. Lakin tədqiqat göstərir ki, bu tipli oyunların bir sıra hallarda əsas komponentlərini itirib uşaq oyunları kimi yaşamasına baxmayaraq, onlarda ilkinlik xüsusiyyətini qoruyub saxlayan izlər həm oyunun süjetində, həm də içərisində müəyyən şəkildə yaşamaqdadır (18, s. 151). Tanınmış alim Azərbaycan uşaq folklorunun tədqiqinə ayrıca bir kitabça (19) da həsr etmiş, digər bir kitabında isə (17) uşaq folklorunun janrlarından lazımi qədər bəhs etmişdir.

Son onilliklərdə uşaq folkloru ilə məşğul olan prof. R. Qafarlı “Azərbaycan uşaq folkloru “ mövzusunda müdafiə etdiyi namizədlik işində və nəşr etdirdiyi məqalələrdə uşaq folklorunun mənşəyi, inkişafı, toplanması, nəşri və tədqiqi tarixinə nəzər salmış, uşaq folklorunu təsnif etmiş, onların janrlarının ideya, məzmun, dil və üslub çalarlarını göstərmişdir. Başqa bir tədqiqatında R. Qafarlı uşaq folklorunun yaranma yollarını və onların müəyyən edilməsində üç istiqaməti əsas sayır. Bunlardan birincisi, xalq pedaqogikasının ehtiyaclarını ödəmək üçün böyüklərin uşaqlar üçün yaratdıqları folklor nümunələri; ikincisi, “cəmiyyətin uşaqlıq dövründə” əski inam və etiqadlarla bağlı yaranmış nümunələrin tədricən böyüklərin yaddaşından silinib uşaqların yaddaşına keçməsi; üçüncüsü, yamsılamaqla, təqlid etmə ilə uşaqların yaradıcılıq qabiliyyətlərinin formalaşması və özünəməxsus şəkildə inkişaf etməsi. Müəllif uşaq folklorunun forma, məzmun və bədii xüsusiyyətlərinə aid bəzi mülahizələr söyləyir (14). R. Qafarlının uşaq folklorunun janr sistemi və poetikasına həsr etdiyi monoqrafiya da səmərəli araşdırmanın məhsuludur (15).

Müstəqil respublikamızda uşaq folklorunun toplanması, nəşri və tədqiqi yeni inkişaf mərhələsinə daxil olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı əsasında Azərbaycan folkloruna aid çap olunmuş kitablarda uşaq folklorunun yer alması təqdirəlayiq hadisədir. 1994-cü ildə Naxçıvan folkloru ilə nəşrə başlayan “Azərbaycan folkloru antologiyası” seriyasından indiyə kimi İraq-Türkman, Göyçə, Şəki, Qarabağ, Qaraqoyunlu, Ağbaba, Gəncəbasar, İrəvan, Şirvan, Zəngəzur, Dərbənd, Dərələyəz, Muğan, Loru-Pənbək, Borçalı-Qarapapaq və s. cildlərin nəşr edilməsi də qeyd edilməlidir. Naxçıvan MR Ali Məclisi Sədrinin xüsusi qayğısı ilə AMEA-nın Naxçıvan bölməsindəki İncəsənət, Dil və Ədəbiyyat İnstitutunda “Azərbaycan folkloru antologiyası” seriyası ilə “Naxçıvan folkloru”nun 3 cildinin çapı da diqqətəlayiqdir. Bu nəşrlərdə uşaq folkloru nümunələri də özünə yer almışdır. Alim-şair Z. Xəlililə “Azərbaycan uşaq poeziyası və folklor” mövzusunda müdafiə etdiyi namizədlik işi isə folklorun peşəkar yazılı bədii söz sənəti ilə bağlılığını üzə çıxaran bir tədqiqatdır (11, s. 6). Eləcə də prof. B. Abdullanın təkrar çap etdirdiyi “Azərbaycan folkloru” kitabında uşaq folkloruna xeyli yer ayırması (6, s. 13-61, 196-199, 200-203), onun “Məktəbəqədər yaşlı uşaqlar üçün folklor antologiyası” uğurlu nəşrlərdəndir.

Bu deyilənlər Azərbaycanda uşaq folklorunun toplanması, nəşri və tədqiqi sahəsində qazanılan uğurların mühim bir hissəsidir.

SUMMARY

Collecting, Publishing and Investigating of Child Folklore

The article deals with collecting, publishing and investigating of child folklore. Activity investigation of specialists in folklore in this field are valued, their main features are stated. In the presented paper there are also new opinions written by the author concerning this kind of folklore.

ƏDƏBİYYAT

1. Abbaslı İ. Folklorşünaslıq. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi, I c. Bakı, 2004
2. Arazam Kürə bəndəm. Bakı, 1986
3. Azərbaycan folkloru antologiyası, I kitab. Bakı, 1968
4. Azərbaycan folkloru antologiyası, Naxçıvan folkloru. Bakı, 1994
5. Azərbaycan folkloru antologiyası, II kitab (İraq-Türkman c.). Bakı, 2009
6. Azərbaycan folkloru. Məktəblilər üçün seçmələr. Bakı, 2005
7. Babayev İ., Əfəndiyev P. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. Bakı, 1970
8. Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyası, I c. Bakı, 1981
9. El çələgi. Bakı, 1983
10. Əfəndiyev P. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. Bakı, 1981
11. Xəlil Z. Əsərləri, I c. Uşaqlar üçün şeirlər. Bakı, 2008
12. Kərkük folkloru antologiyası, Bakı, 1987
13. Köçərli F. Balalara hədiyyə. Bakı, 1967
14. Qafarlı R. Uşaq folkloru, Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi, I c. Bakı, 2004
15. Qafarlı R. Uşaq folklorunun janr xüsusiyyəti və poetikası. Bakı, 2013
16. Məmmədova T. Uşaq folklorunun toplanması, nəşri və öyrənilməsi tarixindən, Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqlər, VI k. Bakı, 1981, s. 177-180
17. Nəbiyev A. Azərbaycan folklorunun janrları. Bakı, 1983
18. Nəbiyev A. El nəğmələri, xalq oyunları. Bakı, 1988
19. Nəbiyev A. Azərbaycan uşaq folkloru. Bakı, 2000
20. Seyidov N. Azərbaycan nağılları haqqında, Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqlər. Bakı, 1961 s. 52-117
21. Seyidov N. Azərbaycan tapmacalarına dair. Azərbaycan xalq ədəbiyyatına dair tədqiqlər, III kitab. Bakı, 1968, s. 3-27
22. Təhmasib M. "Məktəb" jurnalında folklorə münasibət məsələsi, Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqlər, V kitab. Bakı, 1977, s. 3-27
23. Vəliyev V. Azərbaycan folkloru. Bakı, 1985

Hər sözün altında bir hikmət yatır.

ƏLİ SÜLEYMANOV,
fəlsəfə doktoru

ZAQATALA-BALAKƏN BÖLGƏSİNDƏ AŞIQ ƏDƏBİYYATI

Region dedikdə biz nəzərdə tuturuq. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Şəki Regional Elmi Mərkəzinin əhatə etdiyi Qax, Zaqatala, Balakən rayonları da elmi bazanın digər bölgələri kimi aşıq ədəbiyyatı nümunələri ilə zəngindir. Azərbaycanın digər regionlarının aşıqlarının, eləcə də Dağıstandan gələn aşıqların da bu çevrənin aşıq yaradıcılığına təsiri olmuşdur. Ayrı-ayrı vaxtlarda Zaqatalada bu aşıqların iştirakı ilə maraqlı görüşlər keçirilmişdir. Zaqatalanın Əliabad kəndində keçirilən aşıq görüşlərini, aşıq gecələrini aüpyıba qeyd etmək lazımdır. Yengiloy kəndi Əliabadda keçirilən görüş-

lərdə yengiloy aşıqları öz dillərində oxuduqları kimi Azərbaycan dilində də oxumuşlar. Əliabadlı Aşıq Hüseyin, Aşıq Camal, qonşu Qandax kəndindən Aşıq Xozeymət, Mosullu Aşıq Lahu, Muxaxlı Aşıq Ramazan, Aşıq Əli, kənarından qonaq gələn aşıqlar vaxtaşırı burada zəhmətkeşlər qarşısında çıxış etmişlər.

Lakin təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, yaşlı aşıq nəslindən sıradan çıxır, onları əvəz edəcək gənc aşıq nəslinə isə gözə çarpmır. Gənclərin aşıq ədəbiyyatına marağını artırmaq üçün mədəniyyət evlərində, məktəblərdə vaxtaşırı aşıq görüşləri təşkil edilməlidir; bu, gənc aşıqların yetişməsinə müsbət təsir göstərər.

Aşıq yaradıcılığı AMEA Şəki Regional Elmi Mərkəzinin də diqqət mərkəzində olmuşdur. Elmi Mərkəzin folklor laboratoriyasının elmi işçisi kimi mən də bu sahəyə önəm verərək digər folklor nümunələri ilə yanaşı aşıq yaradıcılığının da toplanmasına xüsusi diqqət yetirmişəm.

Topladığım aşıq ədəbiyyatı nümunələrinin bir hissəsi "Azərbaycan folklor antologiyasının XIII cildində" (Bakı-2005), eləcə də "Babaların hikmət xəzinəsi" ("Milli azlıqların folkloru", Bakı-2004) kitabında öz əksini tap-

mışdır. İndi də sözü gedən region uzrə topladığım aşiq ədəbiyyatı nümunələrini çapa hazırlayıram. Bölgə uzrə topladığım aşiq ədəbiyyatı nümunələri genişdir, onları bir yazıda vermək mümkün deyildir, ona görə də seçmə yolu ilə onların bir qismini oxuculara təqdim etməyi məqsədəuyğun hesab edirəm.

Muxaxlı Aşiq Ramazan

Onun yaradıcılığı genişdir. Bir yazıda onların hamısını təqdim etmək mümkün deyildir. Onların bir neçəsini oxuculara təqdim edəcəyik, xüsusən onun "Danış" qoşması Zaqatalanın xəritəsini əks etdirməsi cəhətindən diqqətəlayiqdir.

*Mən sizə şeirimlə xəritə verim,
Gəl Zaqatalanı gəz, özün danış.
Çıx qala düzünə, şəhəri seyr et,
"Görərsən" deyirəm, düz, özün danış.*

*Cardan yuxarı qalx Şamil dağına,
Yaxşıca nəzər sal solu-sağına,
Abu-həyat kimi buz bulağına
Baxmaqla duyarmı göz, özün danış.*

*Kebelola, Matsex, Makov, Göytala,
Dartoqqaz, Sumaylı və Uzuntala,
Göyəm, Beretbinə arxada qala,
Çalış yorulmasın diz, özün danış.*

*Gedəndə Paşanda olmamış olma,
Danaçı kərəsi dadmamış olma,
Aşağı Çardaxlıda qalmamış olma,
Səni buraxmazlar tez, özün danış.*

*Keçib Muğanlıya, əyil Faldara,
Qandaxda özünü çatdır nahara,
Yengiyanda salam yetir dostlara,
Kəpənəkçidə eşit söz, özün danış.*

*Axşam qaralmamış get ol Mosulda,
Ədəblə deyərlər "Xoş gəldin qada",
Üzünü oradan tut Əliabada,
O gözəl diyarı gör, özün danış.*

*Lahıç, Varxiyanı unutma barı,
Sağ olsun yetirib meyvə bağları,
Yeni Suvagili yaradanları
Götürüb qəlbinə, yaz özün danış.*

*Bazardan sağa dön, düşmə çətinə,
Qımrda qonaq ol turac ətinə,
Üzünü tutginən Çobankol səmtinə,
Qoy sənə çalsınlar saz, özün danış.*

*Gözbaraxda get bir fındıq bağına,
Şabalıdçün çıx Mamruxun dağına,
Çatginən sən Ələsgərin qabağına,
O qarlı dağları siz, özün danış.*

*Gələndə sürhüllü yeyib dostlar seç,
Güləbağ dağından Sabunçuya keç,
Gedib Çardaxlarda bir sərin su iç,
Çox qonaxpərvərdirlər, düz özün danış.*

*Gəlin tək bəzənən Talanı dolan,
Hər yanda görərsən çalib-çağiran.
Dağların qoynunda Meşleşdir duran,
Məxmər çəmənzarı az, özün danış.*

*"Çox gəzən çox bilər" belə bir məsəl var,
Bulvarda yanaşı gəzər insanlar,
Gün-günə elinin şöhrəti artar,
Ramazan yazıbdır az, özün danış!*

Aşıq Xozeymet Qandaxlı

1925-ci ildə Zaqatala rayonunun Qandax kəndində anadan olan Aşıq Xozeymət Əliyevin yaradıcılığı da maraqlıdır.

Onun "Mən", "Köhnə ildə", "Dedi", "Özün bilərsən", "Biz" və sairə qoşmaları da oxucu və dinləyicilər tərəfindən sevilərək dinlənilir.

Qaxlı aşıq Hüseyn

Qaxlı və Əliabadlı Hüseynlərin yaradıcılıqları da oxucular və dinləyicilər tərəfindən rəğbətlə qarşılır. Əliabadlı Hüseynin "Bülbül", "Gözlərin kimi axtarır", "Hürü", "Ağrın alım", "Pəri", "Köpəkcə" qoşmaları diqqətəlayqdir. Qax rayonu Sarıbaş kənd sakini Ayşə Xəlilovanın təqdimatı ilə Qaxlı Aşıq Hüseynin aşağıdakı qoşmaları əldə edilmişdir: "Gəlin", "Həmzə", "Maral xanım".

Onları nəzərdən keçirək:

Gəlin

*Mən səni sevmişəm əzəldən, gəlin,
Ağ üzündə qoşa xal olan vaxtı.
Dodaqların qaymaq, dişlərin nabat.
Ağzın şəkər, dilin bal olan vaxtı.*

*Könlüm sənnən ötrü çox qəmlər cəkdi,
Göz qamaşdı, ürək tədbirlər tökdü,
Ağ sinənə baxmaq belimi бүkdü,
Dərdə dərman şirin nar olan vaxtı.*

*Əzəldən yazını yazmadı fələk,
Rəqiblə sevdanı pozmadı fələk,
İnnən belə sən Söyünə nə gərək
Diş tökülüb, saqqal çallaşan vaxtı...*

Maral xanım

*Dağıstana səni deyib gəlmişəm,
Arifə işarə, can Maral xanım.
Bülbül olub güllü bağa gəlmişəm
Çxmisan qarşıma sən, Maral xanım.*

*Çıxıb küçələrdə qalmışam gəzə,
Qaşlara yaxıban sürməni təzə,
Gözlərin oxşayır nə dan ulduza,
Aymisan, günmüsən, Maral xanım?*

*Söyün sözü deyib, tamam dəlidi,
Əsli-Kərəm, nə Məcnunun yeridi,
Adı Leyli, özü Misgincəli,
Şiyəsən, sünnüyə dön, Maral xanım.*

Aşıq Kazım Çobankollu

Aşıq Kazım Oruc oğlu Vəliyev Zaqatala rayonunun Çobankol kəndindədir. Peşəkar aşıq kimi məşhur olmuşdur. 1991-ci ildə onun oğlu Allahyar Vəliyev məni onun ev arxivi ilə tanış etdi. Arxiv materialı ərəb əlifbası ilə yazılmışdı, bəzi materialları oxumaq da olmurdu. Arxiv materiallarındakı şeirlərdən ona aid olan iki şeiri ayıra bildik. Qalanları qoşmaların son bəndində adları çəkilən Cabbarın, İmamın, Kərimin, Siracın, Qurbanın, Zaimsanovun, Məhəmmədin, Ələsgərin qoşmaları idi. Molla Cuma, Aşıq Musa və Aşıq Məhərrəmin adlarına da qoşmalar var idi burada. Aşağıdakı iki qoşma Aşıq Kazıma məxsus idi.

Çobankol

*Ellər arasında səfalı yersən,
Gözəldir baharın, yazın, Çobankol.
Axşam-sabah cavanların seyr edir,
Şənlənir gəlinin, qızın Çobankol.*

*Xoşdu düzlərin, xoşdu cöllərin,
Baharda açılır qızıl güllərin.*

*Vardır gözəl ceşmələrin, göllərin,
Yaraşıqdır ördəyin, qazın Çobankol.*

*Yeni-yeni imarətlər tikilib,
Sarı buğdan anbarlara tökülüb,
Plan üzrə yeni yollar çəkilib,
Əladır cəmənin, düzün Çobankol.*

*Yazın, yayın necə ətir saçılır,
Gələnin, gedənin könlü açılır,
Büsatına bütün ellər əl çalır,
Yaraşır dastana sözün, Çobankol.*

*Sən afərin, belə bara düşübsən,
Almaya, heyvaya, nara düşübsən,
Bxtavarsan, Kazım, bura düşübsən,
Sinəndə çalınır sazın, Çobankol!*

Şəxsi arxivdə **Aşıq Siracın** aşağıdakı qoşması da var idi:

Məni

*Çərxi-fələk sevda saldı başıma,
Tez ayırdı yurtdan-yuvadan məni.
Məcnun kimi səhraları dolaşdım,
Qoymadı olmağa abadan məni.*

*Qəvvas olub dəryaları üzürdüm,
Qanad çalıb bir tərəfə süzürdüm.
Tər lan idim, yaşıl başla gəzirdim,
Laçın vurub saldı haradan məni.*

*Mən Siracam, düşdüm adım-sanımdan,
Yar sevdası daha çıxmaz canımdan.
Həkim-loğman gəlib keçər yanımdan,
Veribən sağaltmaz bəladan məni.*

Arxiv materiallarında **Molla Cuma** ilə bağlı yazılar da maraqlıdır:

Molla Cuma ilə Aşıq Könülün deyişməsi

Molla Cuma:

*- Doxsan üç nədir, üçü ara,
İşləyirlər bizə, nahar hey,
O nədir ki, gedir səsi uzağa,
Səslənir dildən-dilə səhər hey.*

Aşıq Könül:

*- Doxsan üç təsbeh idi, üç salavat,
İşləyirlər bizə nahar hey.
O çörəkdir səsi gedir uzağa
Səslənir dildən-dilə səhər hey.*

Aşıq Cuma:

*- O kimdir ki, bizi güdür mal kimi,
O nədir ki, qəlbə durar xal kimi,
O nədir ki, söhbət edər lal kimi,
O nədir ki, dindirərsən, tökər sənə zəhər hey?*

Aşıq Könül:

*- Əzrayıldır, bizi güdər mal kimi,
O ölümdür qəlbə durar xal kimi,
O əcəldir söhbət edər lal kimi,
Bədəsildi dindirəndə tökər sənə zəhər hey.*

Aşıq Kazımın arxivində başqa aşıqlarla deyişmələri, qoşmaları da var, hələlik bunlarla kifayətlənirik.

AŞIX DİBROV KAMAL

Aşix Kamalın qızı, 1909-cu ildə Aşağı Tala kəndində anadan olmuş, Xanımbalanın 1990-cı ildə verdiyi məlumata görə (Allah rəhmət eləsin) Aşix Dibrov Mollaməhəmməd oğlu ruhani ailəsində anadan olmuşdu, ərəb dilini bilirdi. 1940-cı ildə vəfat etmişdi. Kolxozda işləyirdi, üç qızı, üç oğlu olmuşdu, aşıqlıq sənətini mükəmməl mənimsəmişdi. Onun bir sıra şeirləri, rəvayət və deyimləri saxlanmışdır. Xanımbalanın təqdim etdiyi bir neçə nümunəni veririk:

Ağrı

*Ağrı, sənnən bir minnətim var mənim,
Salamatlaş bircə mənnən, ay ağrı.
Əl götür yaxamdan, açıl başımdan,
Çıxginən casatdan, candan ay ağrı.*

*Necələrin canın verdin fədaya,
Həsrət qoydun, saldın min bir bəlaya,
Kamal deyər ərzə verdin xudaya
Şikayət eylərəm sənnən, ay ağrı.*

Nə gözəl imiş!

*Sərt uçuş turaca, süzmək tərlana
Mərd baxış aslana nə gözəl imiş!
Xoş duruş marala nə gözəl imiş.*

*Ah-nalə bülbülə, jalə tər gülə
Sonalar göy gölə nə gözəl imiş!
Əsən meh sünbülə nə gözəl imiş!*

*Saqiyə piyalə, çəmənə lalə,
Şirin kəlmə dilə nə gözəl imiş.
Kəmərcə belə nə gözəl imiş.*

*Eşqin salıb ürəyimə bir alov,
Başımı yolunda qoymuşam girov.
Sənə qurban olsun aşiq Dibrov!
Nazlı da Kamala nə gözəl imiş.*

Olmaz

*Hər hansı məclisdə müxəmməs olsa,
O yerdə aşığın havası olmaz.
Ürək boş şişədi toxunub sinsa,
Loğman həkim gəlsə davası olmaz.*

*Məclislərdə danışanda səs olar,
Söz qanana «kiri» desə bəs olar.
Biri yaxşı olar, biri pis olar,
“Bitti” sözü adam sevəsi olmaz.*

*Bir adam məclisdə sağır otursa,
Dinib-danışmayıb fağır otursa.
Yerində ağıllı ağır otursa,
Kamal durub onu qovası olmaz.*

Topladığım aşiq ədəbiyyatı siyahısına Əliabadlı Aşiq Camalın, Varxiyanlı Aşiq Məhəmmədin, Məsullu Aşiq Lahumun, el şairi Həşim Əhmədovun, Aşiq Muğumun, Aşiq Əmrahın, Aşiq Şəmsəddinin, Aşiq Əli Muxaxlının və başqalarının yaradıcılıq nümunələri daxildir.

Aşiq Camal Əliabadlı

Aşiq Camal Əliabad aşıqlarının müasir və son nümayəndəsidir. Özünün dediyinə görə o, İtitalı kəndindən olan Aşiq Heronun şagirdi olmuşdur. Aşiq Heronun isə yaradıcılığı itib batmışdır.

Əliabadlı Aşiq Camalın "Qalandır peşiman", "Döndüyüm", "Hayıfsan", "Hardasan", "Söyləyim" və s. onlarla qoşması dillər əzbəridir. Onun "Əvvəl-axır" qoşmasını nəzərdən keçirək, burada o, ustadı, əvvəlki aşıqları yada salır.

Əvvəl-axır

*Ey dünya, səndən çox narazıyam,
Herov tək ustadı neynədim, dünya?!
Oruc tək sirdaşımı əlimdən aldın,
Ölincə çəkərəm vərəmi, dünya.*

*Ey dünya, gormədim sən tək yamanı,
Neynədin Aşiq Hüseyni, Cəlil, Salamı?
Öldürdün Darçını, quyuladın Abdulları
O Aşiq İsa tək cavanı neynədin, dünya?!*

*Ey dünya, dolanırsan bahar-yazını,
Viran qoydun necə aşığın tavar sazını.
Varxiyanlı Cahangir, Dalğını, yengiyanlı şair Əzimi,
Mosullu Əlitək şairi neynədin, dünya?!*

*Ey dünya, dili ləl olan, sozləri zülal,
Bağlamalardan, qıfılbənddən, əvvəl-axırdan deyən,
Elmin dəryası, ismi-əzən dünyasını mükəmməl bilən
Molla Cumatək şairi neynədin, dünya?*

*Ey dünya, altı min altı yüz altmış altı ayədən yazılan bizə,
Otuz cüz qurandır, ərşi-ələdan peyda olubdur bizə,
Allah yolunda gecə-gündüz səcdə qılan yer uzə
O beş imamı neynədin, dünya?!*

*Ey dünya, 124 nəbini yaradanım mənim,
Haray, otuz cüz Qurani göndərən qadiri-sübhanım mənim.
Canları alırsan yaradılmış bütün insanların,
Heç baxmırsan şairə, qocaya, cavana, dünya*

*Ey dünya, yaranmışıq o Adəmi-Havvanın belindən,
Xəbərdarıyam 18 min aləmin 72 dilindən.
Sözüm sözdür, dönən deyiləm sözümdən,
Eşq əhliyəm, çəkirsən sən məni imtahana, dünya.*

*Ey dünya nə qalmışam, Allah, amandır,
Ellər, obalar ağlayın, axır zamandır,
Zona aşixlərin hamısını əlimdən aldın,
Tək qoydun bu yazıx Camalı, dünya!*

*Ey dünya, bütün aşixləri çağırırım haraya,
Gecə-gündüz yalvarırım yaradana pənaha.
Əliabadda el-obaya saz çalıb söz deməğa,
Sən bağışla bizə Aşiq AbbasI tək cavanı dünya!*

*Ey dünya, Camalın da canından can alacaqsan.
Üstündən çal-çarpaz yollar salacaqsan,
Qiyamət günündə tarımar olacaqsan,
Axırda qalacaqsan tək, viranə dünya!*

Aşıq Ələsgərin bir qoşmasının açması
(*Informator Qax rayonu Almalı kənd sakini Əli Əhmədov*)

Aşıq Ələsgər:

*- İki bədən gördüm 60 başı var,
Mütəssildi onda qeyri sirr olur.
İki uruh gördüm vurub dolanar,
Gahdan iki olur, gahdan bir olur.*

Doktor Əli:

*- Gün ilə Ay iki can, altmış başı var,
Hər bir ayda batır-çıxır sirr olur,
İki candı gərmiş vurub dolanır,
Gündüz gün - ay iki, gecə bir olur.*

Aşıq Ələsgər:

*- Birisi soltandı gəzir taxt üstə,
Biri gah sağ olur, gah zaman xəstə.
Qocaldıqca olur təzə, növrəstə,
Cavanlıqda qoca olur, pir olur.*

Doktor Əli:

*- Günəş soltandı gəzir taxt üsdə,
Aydır batır-çıxır: gah sağ, gah xəstə.
Qocaldıqca olur təzə, növrəstə,
Cavanlıqda qoca olur, pir olur.*

Aşıq Ələsgər:

*- Yüz səksən qolu var oynar abınnan,
Üç yüz qulağı var son hesabınnan,
Buludlar danışır abutabınnan,
Kəlməsinnən gövhər olur, dürr olur.*

Doktor Əli:

*- İldırım şüası oynar abınnan,
Üç yüz qulağı var san hesabınnan,
Buludlar danışır abutabınnan,
Gəlməsiynən yağış olur, dürr olur.*

Aşıq Ələsgər:

*- Aşıq Ələsgər bu hesaba yetişdi,
Onu cəm eyləyən bir dənə quşdu,
Gahdan vəzirgandı, gahdan dərvişdi,
Gah padşah olur, gah da ki, vəzir olur.*

Doktor Əli:

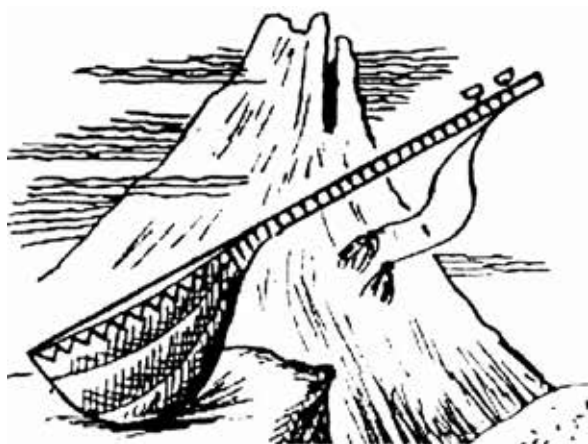
- Doktor Əli, zəhmət sevmək dürr işdi,
Onu cəm eyləyən, yer adlı quşdu,
Aşiq vəzirgandı, gahdan dərvişdi,
Gunəş yay şah, qış vəzir olur.

Aşiq Əli Muxaxlı

Qartal qanadlısan, aslan ürəkli,
Tarixdə adın var, ay Zaqatala.
Bağların çiçəkli, yamacın ləkli
Hər fəslin novbahar, ay Zaqatala.

Tarixlər qalası sinəndə yatır,
Sağın da, solun da cənnətə baxır,
Oğlanlar vüqarla səndə boy atır,
Qızların vəfadar, ay Zaqatala.

Əli Muxaxlıyam, deyim ürəkdən,
Süfrən əskik olmur duzdan-çörəkdən,
Yamanı yaxşıdan, şəri gerçəkdən
Sərraftək seç axtar, ay Zaqatala.

Ulularımızın göz-könül dünyası

OSMAN ƏFƏNDİ
prof., dr

“KİTABI DƏDƏ QORQUD”DA ESTETİK İDEALIN TƏCƏSSÜMÜ

“Kitabi Dədə Qorqud” dünyanın ən qədim bədii-söz abidələri sırasında böyük şöhrət qazanmış əsərdir. Əsərin dərin fəlsəfi-estetik məzmunu onu yaradan xalqın sivilizasiyalı həyatının qədimliyinə və kamilliyinə də işıq salır. Bu işıqda xalqın maddi və mənəvi həyat tərzinin qədimliyi zahiri təsvir cizgiləri ilə təqdim olunmur. Həmin işıqda bu qədimliyin, sözün həqiqi mənasında, ictimai mahiyyətinin dərinliyi-kamilliyi görsənir.

“Kitabi Dədə Qorqud” məhz bu mahiyyətdə yalnız bir xalqın - bu möhtəşəm abidəni yaradan xalqın deyil, bəşəriyyətin ictimai-mədəni həyatının yüksək tərəfini parlaq şəkildə təcəssüm etdirir. Bu təcəssüm xeyir və şərin, gözəllik və eybəcərliyin zidiyyətli mövqeyində insan mahiyyətinin təsdiqinə yönəlir və Dədə Qorqud qəhrəmanlarına bəşəri mənə verir. Bu parlaq mövqeyi ilə “Kitabi Dədə Qorqud” -dünya ictimai fikrinin dərin və geniş maraq dairəsinə daxil olur.

Bəşər həyatının mənəvi kamilliyini spesifik bir formada təcəssüm etdirən “Kİtəbi Dədə Qorqud” indiyə qədər bir çox tərəflərdən tədqiqat obyektə olmuşdur. Bu araşdırmalar əsasən filoloji, qismən də tarixi istiqamətlərdə aparılmış və aparılmaqdadır.

“Kitabi Dədə Qorqud”un filoloji və tarixilik baxımından öyrənilməsindəki xidmətləri hörmətə layiq bilirik. Bu qiymət eposun bədii quruluşunun, onun əhatə etdiyi dövrü və kitabın öz tarixini öyrənmək sahəsində müəyyən elmi fəaliyyətin mövcudluğuna, başqa sözlə, sivilizasiya yönəli qədim həyatımızın öyrənilməsinə göstərilən əhəmiyyətli diqqətə ehtiram deməkdir.

Təəssüf ki, “Kitabi Dədə Qorqud” eposu fəlsəfi-estetik baxımından tədqiqat obyektə olmamışdır. Bu mənada “Kitabi Dədə Qorqud” əsərini fəlsəfi-estetik yönəli tədqiqat obyektinə gətirmək cəhdimiz bu zəruri mənəvi

tələbatı ödəmək niyyətindən doğur.

“Kitabi Dədə Qorqud” əsərinin fəlsəfi-estetik məzmunu olduqca geniş sahələri əhatə etmək imkanındadır. Bu imkanlardan biri də bu möhtəşəm abidədə estetik ideal probleminin öyrənilməsidir.

Estetik idrak prosesində çox mühüm rol oynayan estetik ideal kateqoriyası duyğuların, hisslərin, emosiyaların, həyəcanların, qavrayışların fəlsəfi-estetik qiymətini əks etdirməklə yanaşı, o bütün fəlsəfi-estetik proseslərin, təzahürlərin, normaların, keyfiyyətlərin və xassələrin ən yüksək meyarıdır. [6.s.43] Buna görə də estetik ideal kateqoriyasının təcəssüm xüsusiyyətləri olduqca geniş və dərin sahələri əhatə edir. Bu əhatə dairəsinə təbiət, cəmiyyət və bədii sənət aləminin daxil olması təbiidir və bu təbiilik birinci növbədə ictimai, yaxud bədii hadisə və proseslərin fəlsəfi mahiyyətinin öyrənilməsi baxımından mənalıdır. Buna görə də dünya mədəniyyətinin möhtəşəm abidəsi olan “Kitabi Dədə Qorqud” - əsərində estetik idealın təcəssüm formalarının araşdırılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

“Kitabi Dədə Qorqud” əsərində estetik idealın təcəssüm formaları çox və müxtəlif səviyyəlidir. Lakin bir bu məqaləmizdə idealın yalnız bir təcəssüm forması üzərində dayanmaq niyyətindəyik. Bu niyyət “Kitabi Dədə Qorqud” əsərində estetik idealın qəhrəmanlıq vasitəsilə təcəssümünü şərh etməkdən ibarətdir. Məhz bu niyyətlə bağlı ilk olaraq qəhrəmanlığın estetik mahiyyəti anlayışına nəzər salaq.

“Kitabi Dədə Qorqud”da qəhrəmanlığın estetik mahiyyətini təcəssüm etdirən keyfiyyətlər müxtəlifliyi, əsrarəngizliyi, dərin mənalılığı, ideya zənginliyi ilə yanaşı, bədii təsvir obyektinin çoxcəhətliliyində tutduğu estetik mövqeyi ilə də səciyyələnir. Belə ki, təsvir obyektinin çoxcəhətliliyi bədii-estetik keyfiyyətlərin zənginliyinə də geniş və əhəmiyyətli mühit yaratmış olur.

“Dədə Qorqud” əsərində bədii-estetik təfəkkürün qüdrətilə yaradılmış bu mühit qəhrəmanlığın estetik mahiyyətinin təzahürünə əlverişli imkanlar verir. Bu zaman qəhrəmanlıq özünün spesifik keyfiyyətlərində bu keyfiyyətlərlə bağlı olan hadisələr və obrazlar çoxluğunda inikas olunur.

Qəhrəmanlığın fəlsəfi-estetik mahiyyətini təcəssüm etdirən amillər xüsusi ilə ümuminin dialektik təsiri kimi hər hansı qəhrəman obrazı ilə hadisələr sonsuzluğunun əlaqəsində bütövlük əks etdirir. Böyük hadisələrdə olduğu kimi bir obrazda da qəhrəmanlıq açıılır və ya bir obrazda olduğu kimi böyük hadisələrdə də qəhrəmanlıq ideali təcəssüm tapır. Müəyyən bir obraz – böyük bir hadisədə qəhrəmanlıq tapdığı kimi, böyük bir hadisə də obrazın təsirli iştirakı ilə qəhrəmanlıq xarakteri alır. Deməli, tək obrazla böyük

hadisənin qarşılıqlı dialektik əlaqəsi qəhrəmanlığın özünə zənginlik gətirir. Buna görə də qəhrəmanlığın təcəssümündə həm obrazın, həm hadisənin, həm də qəhrəmanlığa məxsus spesifik keyfiyyətlərin estetik mövqeyi geniş yer tutur. Bu mövqə qəhrəmanlığın estetik mahiyyətini açan qanunauyğunluqlara bədii-estetik səciyyə verir. Əsərdə həmin qanunauyğunluqlar aşağıdakı formalarda özünü göstərir:

1. Obrazlar vasitəsilə qəhrəmanlıq idealının estetik təcəssümü.
2. Hadisələr təsviri vasitəsilə qəhrəmanlıq idealının estetik təcəssümü.

“Kitabi Dədə Qorqud” bir çox məziyyətləri ilə yanaşı qəhrəmanlıq dastanı kimi məşhurdur. Bu əsərə yalnız qəhrəmanlıq dastanı kimi baxanlar da vardır, lakin “yalnızı” nəzərə almasaq bu fikirlə razılaşmaq çətin olmaz. Doğrudan da bu kitab qəhrəmanlıq anlayışına böyük üstünlük vermişdir. Ancaq bu anlayış digər fəlsəfi estetik keyfiyyətlərin təcəssümünə kölgə salmamışdır, əksinə, hadisələrin dialektik quruluşu bütün fəlsəfi-estetik keyfiyyətlərin biri-birinə təsirindən parlaqlıq tapmışdır.

Burada, söhbətimiz qəhrəmanlıq vasitəsilə estetik idealın təcəssümü üzrəinə yönəldiyindən, bu anlayışın üzərində xüsusi dayanmaq niyyətindəyik. Lakin niyyətimiz bu anlayışla digər fəlsəfi, estetik, etik, dini, tarixi, məntiqi anlayışların dialektik əlaqəsinə donuq yanaşmaqdan və ya onlar arasında sərhəd “aşırılmazlığı” qoymaqdan çox uzaqdır. Çünki, Dədə Qorqud kitabında qəhrəmanlıq məhz bu anlayışların ciddi bağlılığında aydın təcəssüm tapa bilmişdir. Bu xüsusiyyət diqqətə çatdırdığımız təzahür formalarının hər birinə məxsusdur. Bu ümumi bağlılıq qəhrəmanlığı tamamilə həmin keyfiyyətlərdən asılı vəziyyətdə də qoymur. Bu keyfiyyətlər, xüsusilə, estetik keyfiyyətlər qəhrəmanlığın təbiətinə müxtəlif səviyyəli zənginliklər gətir-sələr də qəhrəmanlığın öz “müstəqilliyi” spesifik qanunauyğunluğu mövcuddur. Bu mövcudluq göstərdiyimiz formalarda daha aydın ifadə olunur.

Deməli, bu formaların hər biri özünəməxsus şəkildə qəhrəmanlığın estetik mahiyyətini açmaq imkanına malikdir. Bu məqsədlə də həmin formaların hər birinə ayrılıqda nəzər salaq.

“Dədə Qorqud” kitabını səciyələndirən amillərdən biri obrazlar sisteminin zənginliyidir. Bu da həmin kitaba növbəti orijinallıq gətirən amillərdən biridir. Başqa sözlə kitabda mövcud olan digər bədii keyfiyyətlərlə yanaşı, obrazların qəhrəmanlıq səpgili bədii quruluşu nəinki ilk ədəbi yaradıcılıq metodu kimi, hətta təkrarolunmaz sənət nümunəsi kimi orijinal sənət meyarıdır.

Bu baxımdan ilk olaraq diqqətə onu cəlb etməliyik ki, “Dədə Qorqud” kitabının hər bir boyu bir qəhrəmanın, başqa sözlə, bir obrazın ideallaşdırıl-

masına xidmət edir. Bu zaman boyun qəhrəmanı bütün qəhrəmanlardan, hətta sərkərdələr sərkərdəsi, qəhrəmanlar qəhrəmanı Qazan xandan da güclü, qüvvətli göstərilir. Məsələn, “Basat Təpəgözü öldürdüyü boyunda” Təpəgöz Qazan xanı yaralayır “Alpları başı Qazana zərbə vurdu, dünya başına dar oldun. Lakin Basat qorxunc nəhəngi məhv edir. Yaxud, “Salur Qazan tustağ olub oğlu Uruz çıxardığı boyda” Qazan xan bütün Oğuz bahadırlarına üstün gəldiyi halda, Uruz bəyə üstün gələ bilmir. Çünki həmin boyların qəhrəmanları Basat və Uruz idi.

Diqqətə cəlb etmək istədiyimiz ikinci amil, ideal obrazların sonsuzluğunda estetik idealın tam təcəssümüdür.

Ayrı-ayrı obrazlarda ideala müvafiqlik nəticəsində təcəssüm tapan ideallıq, sonsuz hadisələrə məxsus ülvilik və gözəlliklərin bir hadisədə tam təcəssümünün sintetik məzmununa daxil olur. Bu sintetik məzmun estetik idealın zəngin və mücərrəd təbiətindən doğan prosesdir. Odur ki, ayrı-ayrı obrazlara məxsus qəhrəmanlıq estetik idealın sintetik məzmununa daxil olaraq Oğuz qəhrəmanlığının tam təcəssümünü doğurur.

Buna görə də hər boyda bir qəhrəmanın ideallaşdırılması Oğuz qəhrəmanlığının estetik idealın təcəssümünə obyekt olması fikrini tamamlayır. Beləliklə, Oğuz qəhrəmanlığı estetik idealın təsdiqi ilə nəticələnir.

Bu təsdiq formasının özü də estetik təfəkkürün bədii gerçəklikdə orijinal mücəssəməsidir. Əsərdə təkə ilə ümuminin dialektik əlaqəsi prosesin hormonik tərəfinin bədii-estetik inkişafına təkan olaraq, obrazlar qəhrəmanlar sonsuzluğunun estetik sferada ahəngini yaradır. Bu ahəngdarlıqda bir qəhrəmana məxsus olan keyfiyyət ümumi qəhrəmanlıq sferasında xüsusi amil təsiri bağışlayır, bədii dillə desək, ümumi harmoniyada bir “qamma” kimi səsələnir. Eyni zamanda bu ahəngdarlığın gözəllik mənzərəsi “təkə”lərin estetik vəhdətindən yaranır. Bu vəhdət qəhrəmanlığa bütövlük gətirir. “Dədə Qorqud” kitabı qəhrəmanlıq anlayışının estetik mahiyyətini məhz bu bütövlüyün vasitəsilə daha zəngin, daha mücərrəd bütövlükdə estetik idealın təcəssümünə obyekt edir. Bu zaman estetik ideal obrazı deyil, obrazlar sonsuzluğunu özünə obyekt seçir. Başqa sözlə qəhrəmanlıq yalnız obraz kimi deyil, probraz kimi estetik ideala daxil olur. Bu estetik proses Dədə Qorqud kitabında – qəhrəmanlığın estetik mücəssəməsi şəklində olduqca orijinal bir ifadə tapmışdır.

Əsərdə obrazlar vasitəsilə estetik idealı təcəssüm etdirən parlaq nümunələrdən biri Beyrək obrazıdır. Beyrək obrazı qəhrəmanlığın estetik mahiyyətini açan amillərdən biridir. “Kitabi Dədə Qorqud”da Bamsi Beyrək mərdlik və sədaqət anlayışlarını vəhdətdə təcəssüm etdirən gözəllik

obrazıdır. Onun sədaqəti mərdliyini, mərdliyi isə sədaqətini tamamlayır. Obrazın estetik mənimsənilməsində “mərdliyin sədaqəti, sədaqətin mərdliyi doğurduğu” təəssürat estetik qavrayışın dayağına çevrilir.

Mərdlik “şücaəti”, sədaqət isə “iffətin” xüsusi tərəfi kimi, müxtəlif etik-estetik təbiətli anlayışlar bir obyektə Beyrək obrazında canlanır. Şücaətin və iffətin bir obyektə-obrazda vəhdəti həmin obraza bütövləşmiş bir məna gətirir. Bu məna estetik idealın təcəssümünü doğuran amilə çevirir.

Beyrək obrazının qəhrəmanlıq mahiyyəti estetik qanunauyğunluğun əsasında təzahür edir. Lakin bu təzahür Beyrək obrazının estetik mahiyyətini açan formalardan biridir. Bununla belə, hətta tək-cə bir formanın özündə Beyrək qəhrəmanlığın yüksəkliyi heyrətamiz bir əzəmətin mücəssəməsinə çevrilir. Bu əzəmət mücəssəməsini doğuran estetik amil şücaəti və “iffət” anlayışlarının Beyrək obrazında sintezləşməsidir.

Şücaət və iffət anlayışlarının Beyrək obrazındakı vəhdətindən doğan “bütövlük” qəhrəmanlığın estetik məzmununu təşkil edən zəruri keyfiyyətlərdən biridir. Bədii-estetik təfəkkürün qüdrətilə Beyrək obrazı məhz bu keyfiyyətdə qəhrəmanlıq anlayışının xüsusi meyarına çevrilmişdir. Beyrək obrazının əzəmətində digər keyfiyyətlərlə yanaşı bu meyarın da üzərində dayanır.

Beyrəyə məxsus bu qəhrəmanlıq məziyyəti “Kitabi Dədə Qorqud”da incə bir həssaslıqla və davamlı bir ardıcılıqla təsvir olunur. Təsadüfi deyil ki, Beyrəyə məxsus bu qəhrəmanlıq keyfiyyəti bir boyun-fəslin sərhədlərindən çıxaraq digər boyaların da sərhədlərində görünür. Məsələn, Beyrək qəhrəmanlığının bu keyfiyyətinin təsvirini “Bayburanın oğlu Bamsı Beyrək boyu”nda gördüyümüz kimi “İç Oğuz Daş Oğuz ası olub Beyrək öldüyü boyda” da görürük.

“Bayburanın oğlu Bamsı Beyrək boyu”nda Beyrək on altı il düşmən qalasında dustaq olduqdan sonra ağıl, dözümlü və cəsarət göstərərək qaçır və Qalançı oğlu Yalincığın ifşa edərək həqiqəti ortaya çıxarır. Lakin, Qazan xanın təklifini belə qəbul etmədən, on altı il həsrətini çəkdiyi sevgilisi Banuçiçəklə toy-büsatı qurmaqdan imtina edir. Səbəb? Səbəb qalada dustaq qalan otuz doqquz igid yoldaşdır. Beyrək şərəfinə sığışdırmır ki, otuz doqquz igid yoldaşın məzlum əsir həyatı yaşasın, özü isə vətəndə toy-büsat qursun.

Dədə Qorqud qəhrəmanına parlaqlıq gətirən bədii amillərdən biri obrazın özünə məxsus təkrar olunmazlığıdır. Obraza spesifiklik verən bu bədii amil Kitabi Dədə Qorqudun ümumi üslub gözəlliyi ahəngindən doğan xüsusi bədii məziyyətidir. Dədə Qorqud kitabında Oğuz qəhrəmanlarının parlaq obrazlarının hər biri digər qəhrəman obrazlarında spesifik xüsusiyyətləri ilə

fərqləndirilir. Bu fərq, obrazın estetik məzmununa da aiddir, hətta, başlıca olaraq, ondan doğur. Belə ki, qəhrəmanlığın çox və müxtəlif keyfiyyətlərini özündə əks etdirən Dədə Qorqudun hər bir əzəmətli obrazı bu keyfiyyətlərdən seçilmiş müəyyənini, yəni estetik hadisə üçün daha səciyyəvi olanı və daha vacibini özünün spesifik xüsusiyyəti kimi daha parlaq şəkildə qabardır. Bu zaman obraz ümumi qəhrəmanlıq keyfiyyətlərindən təcrid şəkilli ayrılıq nümayiş etdirmir. Əksinə, qəhrəmanlığın xüsusiləşən keyfiyyətləri ümumi keyfiyyətlərin əhatəsində və ya sayəsində parlaqlıq tapır. Bu da bədii sənətdə estetik idealın ifadə olunması üçün mühüm amildir. Çünki, böyük sənət əsərləri sadəcə mövcud olanı deyil, mühüm, vacib, səciyyəvi olanı üzə çıxarmağa [3.s.170] nail olurlar. Bununla da mühüm və səciyyəvi olan ideallaşma prosesinin əsas məzmununu təşkil edir. [4.s.78]

İdeallaşma prosesində ümumiləşdirmənin rolu böyükdür. [2.s.89] Çünki bədii ümumiləşdirmə estetik ideyanın təcəssümünə imkanlar açır.

“Kitabi Dədə Qorqud” eposundakı fəlsəfi-estetik məzmunlu obrazlarda və təsvir obyektinə daxil olan hadisə və proseslərdə estetik idealın təcəssümü parlaq və geniş mövqeyə malikdir.

SUMMARY

The Embodiment of Aesthetic Ideal in “Kitabi-Dada Gorgud”

The presented article is dedicated to the embodiment of aesthetic ideal in “Kitabi-Dafa Gorgud”. The role of this monument in the forming of The formation of progressive social ideals of the culture of mankind in the history of the position and the role of the great philosophical and aesthetic point of view is considered. Wide expressions about forms of the embodiment of aesthetic ideal in “Kitabi-Dada Gorgud” have been introduced by the author professionally.

QAYNAQLAR

1. Kitabi Dədə Qorqud.B. 1988
2. Aristotel.Poetika.B. 1957
3. Гегель.Сочинения. Т.ХII.М. 1938
4. Гегель Лекции по эстетике. М. 1938
5. E.Əlibəyzadə. Kitabi Dədə Qorqud.B. 1999
6. O.Əfəndi.Eстетик idrak və onun folklorda təcəssümü. B.2002

HAFİZ KƏRİMOV

“KƏRƏM GÖZƏLLƏMƏSİ”
(«KƏRƏM ŞİKƏSTƏSİ») SAZ HAVASININ
BORÇALI AŞIQ MÜHİTİNDƏKİ SƏNƏT HƏYATI

Orta əsrlərin unikal folklor örnəklərindən olan “Əsli və Kərəm” dastanı aşıq informativ yükünün əsas qatını təşkil edən aparıcı dastanlar sırasındadır. Buna görə də o variantiv fərqlərlə də olsa ayrı-ayrı mühitlərdə aşıqların repertuarında mühüm mövqedə dayanır. Sözü gedən dastanla bir-başə bağlı olan “Kərəm havaları” da bütün ustad aşıqlar tərəfindən bu və ya digər dərəcədə ifa olunur. Bu baxımdan Borçalı aşıq mühitində (əvvəllər) “Əsli-Kərəm” dastanı böyük şövlə söyləndiyi kimi, “Kərəm havaları” da özünəməxsus çalarlarla yaşamaqdadır. Araşdırma zamanı aydın olur ki,

Borçalıda yeddi Kərəmi havası mövcuddur: “Yanıq Kərəmi”, “Kərəm gözəlləməsi”, “Kərəm köçdü”, “Quba Kərəmi”, “Sallama Kərəmi”, “Zarınçı Kərəmi”, “Qürbəti Kərəmi”. Bunlardan “Sallama Kərəmi” və “Qürbəti Kərəmi” digər mühitlərdə bir o qədər müşahidə olunmayıb, əsasən Borçalı aşıq mühiti ilə bağlıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, adını çəkdiyimiz və çəkmədiyimiz “Kərəm havaları” haqqında mütəxəssislər öz əsərlərində qiymətli fikirlər söyləmişlər. O cümlədən musiqişünas alim K. Dadaşzadə “Znakovə sistema dastana” kitabında sözü gedən silsilə havaları ətraflı şəkildə təhlil etmişdir. Bizim öz işimizdə müqayisəli-tipoloji təhlilə cəlb etdiyimiz hava isə “Kərəm gözəlləməsi”dir. Əslində qədim adı «Kərəm şikəstəsi» olan bu hava Borçalıda həm də “Əhmədi-Kərəmi” deyilir. Məsələ burasındadır ki, bu variantlılıq təkcə ad dəyişkənliyi kimi yox, musiqi baxımından da özünü büruzə verir. Yəni Borçalıdakı “Əhmədi Kərəmi” digər mühitlərin “Kərəm gözəlləməsi”ndən oxu-çalğı xüsusiyyətlərinə görə müəyyən dərəcədə fərqlənir. Araşdırmanın əsas məqsədi kimi bu cəhətləri üzə çıxarmaq üçün ayrı-ayrı aşığın ifasında sözü gedən tipin on variantını analiz etmişik (bunlardan 1-i

N.Bağirov, 1-i T.Məmmədov, 4-ü K.Dadaşzadə, 4-ü müəllif tərəfindən nota yazılıb). Hazırkı məqalə çərçivəsində haqqında danışdığımız havanın ancaq instrumental partiyasına toxunacağıq. Varinatlara nəzər saldıqda görürük ki, “Kərəm gözəlləməsi”nin ən mühüm melodik cümlələrindən biri (şerti olaraq A cümləsi) aşağıdakı kimidir: (ifaçı: Nağı Rzayev, not yazısı K.Dadaşzadəninidir)

Nümunə 1

A

Yeri gəlmişkən, bu cümləni Aşıq Talibin ifasında bir qədər fərqli tərzdə müşahidə edirik. Belə ki, hər ibarənin ikinci motivi yuxarıdakı nümunədə olduğu kimi “mi bemol” səsində (orta pərdə) yox, əsasən “fa” səsində (şah pərdə) qərarlaşır. “mi bemol”-a o zaman keçid edilir ki, sintaqma bir pillə bəmləşərək bitkin bir musiqi cümləsini yaratmış olur: (not yazısı müəllifindir)

Nümunə 2

Bir daha qeyd edək ki, səsin əvvəlcə şah pərdədə dayaqlanması, sonra orta pərdənin bir dəfə vurğulanaraq melodiyanın baş pərdəyə doğru hərəkəti məntiqi bir qanunauyğunluq çərçivəsində baş verir və emosional baxımdan olduqca təsirli səslənir. Bu həm də ona görə əhəmiyyətlidir ki, əlimizdə olan digər variantlarda, eləcə də günümüzdə gerçəkləşən “Kərəm gözəlləməsi” ifalarında sözü gedən hissənin bu cür təqdimatına təsadüf etmirik və məxsusən Aşıq Talibin ifası olduğundan dolayı bu çalğı üsuluna qədim ifaçılıq nümunəsi kimi də yanaşmaq olar.

“Kərəm gözəlləməsi”nin mühüm cümlələrindən biri təhər hansı bitmiş musiqi fikrindən sonra melodiyanın əsasən baş pərdə ətrafında cərəyan etdiyi, belə demək mümkündürsə melodik gərginliyin aradan qalxdığı anları əks etdirir (B cümləsi). Əsasən şah pərdədə qərarlaşan motivlərdən ibarət digər bir cümlə(C) öz musiqi xarakterinə görə həm havaya başlamaq məqsədilə başlanğıc pozisiyada, həm mövzudan-mövzuya keçid əsnasında orta pozisiyada, həm də vokal partiyaya hazırlıq vasitəsi kimi instrumental hissənin sonunda səslənə bilir. Beləliklə, hər üç pozisiyada işlənmək iqtidarında olan “C” cümləsi mühüm funksional əhəmiyyətə malikdir. Qeyd edək ki, əlimizdə olan variantlardan dördündə instrumental giriş ABC for-

mulası üzərində qurulmuşdur. Bir neçə variantlarda isə havanın başlanğıcında və hissənin əvvəlində başqa bir cümlə (Ç) meydana çıxır. Əmrah Gülməmmədovun ifasından həmin hissənin not yazısına diqqət yetirək: (not yazısı müəllifindir)

Nümunə 3

Tamamən yeni bir mövzu kimi bu cümlə ilə instrumental hissə qədim variantlarla müqayisədə yeni rəngə boyanmış, bədii-estetik çalarlar qazanmış və melodiya “si bemol” səsindən (kök pərdə) start götürdüyündən burada diapazon xeyli genişlənməmişdir. Bundan başqa, sazın kök və bayatı əsas pərdələri arasındakı əlavə-yarım pərdədən də (Iya bekar) istifadə olunur ki, bu da sözü gedən hissəni nisbətən yeni tipli musiqi cümləsi kimi şərtləndirir.

Başqa nöqtəyi-nəzərdən yanaşaraq əldə olan variantları iki qrupa ayırmaq olar. I qrupda melodik hərəkətin ABC, II qrupda isə AC formulası üzrə gerçəkləşməsi müşahidə edilir. Yuxarıda “B” cümləsi haqqında məlumat vermişdik. Melodik inkişafı AC üzərində qurulan variantlarda A-dan sonra melodiya baş pərdə ətrafında gəzişmədən birbaşa C-yə keçid edilir. Hər iki ifaçılıq tərzinə müqayisəli şəkildə diqqət yetirək: (not nümunələri müəllifindir)

Nümunə 4

(Aşığı Talıbın ifası)

A

B

C

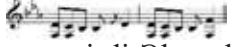

(Aşığı Əmrahın ifası)

A

C

Təhlilə cəlb etdiyimiz variantlar içərisində dörd Borçalı aşığının ifasından ikisi birinci nümunəyə, digər ikisi isə ikinci nümunəyə uyğun gəlir. Ən əhəmiyyətli budur ki, Hüseyn Saraclı və şagirdi Əhməd Sadaxlının ifası birinci variantda, Əmrah Gülməmmədov və şagirdi Kamandar Əfəndiyevin ifası ikinci variantda gerçəkləşmişdir. Buradan həm aşıqların sənət ənənəsinə nə qədər dəqiqliklə riayət etmələri, həm də Borçalıda iki ayrı-ayrı ifaçılıq məktəbinin mövcudluğu və müəyyən cəhətləri aydınlaşır. Bu məsələ ilə bağlı bir qədər geniş fikir söyləmək üçün yuxarıda qeyd etdiyimiz xüsusilə “B” cümləsinin üzərində durmaq lazım gəlir. Belə ki, bu məsələdə refren səciyyəli “B” cümləsinin rüseymlərini təşkil edən motiv-hissəciklərin hansı variantda necə təzahür etməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Həmin seqmentlərin Aşiq Nağı Rzayevin ifasında , variantların çoxunda isə şəklində təzahür etdiyini görürük. Lakin Hüseyn Saraclı və şagirdi Əhməd Sadaxlının ifası bütün bu variantlardan köklü surətdə fərqlənir. Belə ki, bu ustadların həmin melodik ibarəni şəklində ifa etməsi həm not yazısında, həm də sazda melodiyanın səslənməsində kifayət qədər fərqli bir mənşərəni ortaya qoyur. On variantdan yalnız ikisində meydana çıxan bu ifa xüsusiyyəti Borçalıda Hüseyn Saraclı məktəbinin ifaçılıq üslubu kimi olduqca diqqətçəkicidir. Maraqlıdır ki, folklor ekspedisiyası zamanı Borçalının digər ustad aşıqları Məhəmməd Sadaxlı və Nürəddin Qasımlının ifasında lentə aldığımız “Kərəm gözəlləməsi”ndə də sözü gedən melodik parça Hüseyn Saraclıda olduğu kimidir. Əlbəttə bu ustadların Hüseyn Saraclıdan görüb-götürdüyünü istisna etmək olmaz. Çünki Nürəddin Qasımlı üç il Hüseyn Saraclıya şagirdlik etmiş, Məhəmməd Sadaxlı isə uzun illər onunla çiyin-çiyinə saysız-hesabsız məclislər keçirmişdir. Bununla belə, Aşiq Məhəmməd Hüseyn Saraclının şagirdi və davamçısı deyil. Nürəddin Qasımlının ifaçılığı isə üslub baxımından Əmrah-Kamandar məktəbinə daha yaxındır. Bundan başqa, Əmrah Gülməmmədovun ifasında birinci vokal bənd daxilindəki intermediya hissəsində , Aşiq Kamandarın ifasında motivinə təsadüf edirik ki, bunlar da haqqında danışdığımız Hüseyn Saraclının çalğısındakı səciyyəvi melodik ibarə ilə eynilik təşkil edir. Bütün bu xüsusları nəzərə alaraq qeyd etmək istərdik ki, əsas etibarilə Hüseyn Saraclı ifaçılıq məktəbində özünü büruzə verən sözü gedən çalğı tərzinin digər aşıqların ifasında da müəyyən qədər boy verməsi bu məsələyə məktəb anlayışından daha geniş nöqtəyi-nəzərdən yanaşaraq eyni zamanda onu bir mühit ənənəsi kimi də xarakterizə etməyə imkan verir. Əmrah Gülməmmədov və Kamandar Əfəndiyevin ifasında isə həmin refren hissə

edilməsi ilə əlaqədar bir məsələyə də toxunmaq istərdik. Azərbaycanda solo saz ifaçılığının əsasını qoyanlardan biri olan Aşıq Ədalət Nəsimovun bundan onillər öncə ifa etdiyi haqqında danışdığımız hava “Kərəm şikəstəsi” adı ilə video lent yaddaşında qorunub saxlanılmaqdadır. Sadəcə instrumental variantda gerçəkləşən həmin ifa bizim təhlilə cəlb etdiyimiz ifalardan iti tempinə və bir sıra xüsusiyyətlərinə görə tamamilə fərqlənir. Havanın refren səciyyəli melodik cümləsi aşağıdakı kimidir:

Nümunə 5

Bu gün Azərbaycanın əksər ortayaşlı və gənc aşıq sənətkarları “Kərəm gözəlləməsi”ni məhz bu tərzdə ifa edir. Qeyd edək ki, havanın bu şəkildə ifa olunmasının bir sıra müsbət və mənfi tərəfləri mövcuddur. Müsbət cəhəti odur ki, sözü gedən hava yeni-yeni xallarla-güllərlə daha da cilalanmış, əlvan ritmik çalarlar qazanmış, bədii-estetik baxımdan dolğun, kamil instrumental kompo-zisiyaya çevrilmişdir. Bununla belə, not nümunəsindən də görüldüyü kimi bu ifa variantında rəqsvarilik olduqca qabarıqdır və havanın ənənəvi həzin lirizmi, emosional tərəfləri sanki kölgədə qalır. Beləliklə, “Kərəm gözəlləməsi”nin zamanla bir oyun havasına çevrilməsi günümüzün gerçəkliyidir və bu onun tarixi-fəlsəfi mahiyyətinə xələl gətirən ən başlıca amillərdən biridir (Yanıq Kərəmidə olduğu kimi). Halbuki, bu cür ifaçılıq tərzli Borçalı aşıqları üçün bu gün də yaddır. Yəni Borçalının həтта indiki nəsil aşıqlarının ifa etdiyi “Kərəm gözəlləməsi”nə baxsaq, onun ustadların yolu ilə çalındığını görürük. Çünki Borçalı aşıqları solo saz ifaçılığında Ədalət Nəsimovu yox, Əmrah Gülməmmədovu özlərinin piri-ustadı hesab edirlər.

Texniki vasitələtin inkişafı səbəbi ilə aşıq havalalarının baş-ayaq olduğu, həтта mühit ənənələrinin bir-birinə qarışdığı müasir dövrdə Borçalıda “Kərəm gözəl-ləməsi”nin bizim təhlil etdiyimiz variantlardakı kimi məhz qədim üslubda qorunub saxlanılması Borçalı aşıqlarının Azərbaycan aşıq sənətinə verdiyi ən dəyərli töhfələrdən biridir.

ƏDƏBİYYAT

1. Bağırov N. Azərbaycan klassik aşıq havaları. Trabzon-2011
2. Дадашзаде К. Знаковая система дастана. Баку-2004
3. Eldarova Ə. Azərbaycan aşıq sənəti. Bakı-1996
4. İsabalı T. Borçalı aşıq mühiti. Bakı-1999

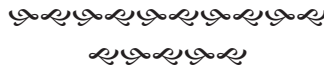
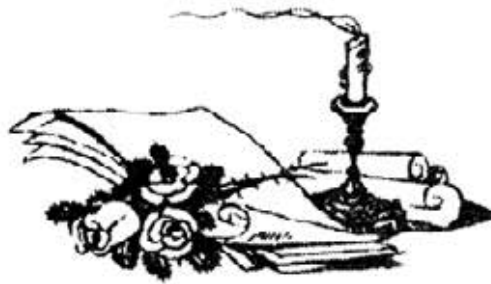
5. Kərimov H. Borçalı aşıq mühitində “Kərəmi” havaları. “Folklor və etnoqrafiya” jurnalı, 2006, №: 2.

6. Məmmədov T. Azərbaycan aşıq yaradıcılığı. Bakı-2011

SUMMARY

Art life of “Kerem Gozellemesi”Saz Melody in Borchali Ashig Environment

The presented paper is about very popular ashig melody “Kerem gozellemesi”. It’s know that this ashig melody is created on the base of “Esli and Kerem” epos. This ashig melody stands in very important place in ashigs’ repertory. From this point of view, “Kerem melodies” live in Borchali ashig environment. The author of the article emphasizes that keeping the original variant of “Kerem gozellemesi” by Borchali ashigs is very important work for azerbaijan ashig art.

Sabahımız dünənimizin gözüylə

SƏHƏR ORUCOVA
prof. dr.

AZƏRBAYCAN FOLKLORUNUN TOPLANMA VƏ NƏŞRİNİN TARİXİ TƏCRÜBƏSİ VƏ ÇAĞDAŞ PRİNSİPLƏRİ

Azərbaycan folklorunun toplanması, nəşri və tədqiqi problemi və prinsipləri milli müstəqillik dönmindən etibarən alimlərimizi yeni dövrün tələbləri səviyyəsində düşündürmüş, bu sahədə olan ciddi problemlər və boşluqlar onları narahat etmişdir. Elə bunun nəticəsidir ki, 1993-cü ildə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun Folklor Sarayının təşəbbüsü ilə Şəkiddə keçirilən I Respublika Folklor müşavirəsi bu problemə həsr edilmiş və burada Yaşar Qarayev, İsmail Abbaslı, Tofiq Hacıyev, Mürsəl Həkimov, Bəhlul Abdulla, Məhərrəm Qasımlı və digər

bu kimi görkəmli alimlər, folklorşünaslar folklorun toplama və nəşr qayğılarından söhbət açmışlar. Bunlardan bir qisminin vacib məqamlarını nəzərdən keçirək:

"Milli folklorun toplanması, tədqiqi və nəşri - milli intibahın şərti və zəminidir" mövzusunda məruzəsində Azərbaycan folklorunun bu mühüm probleminə toxunan prof. Yaşar Qarayev haqlı olaraq yazırdı: "Azərbaycan folkloru öz zənginliyi və qədimliyi baxımından dünya xalqları arasında ən qabaqcıl yerlərdən birini tutduğu halda, bu irsin öyrənilməsi, nəşri, tərcüməsi və yayılması baxımından heç də önəmli olmayan yerlərdən birini tutur. Xüsusilə Orta Asiya, Qazaxıstan, Baltıqyanı, Sibir bölgələri ilə müqayisədə bu cəhət aydın nəzərə çarpır (Sibir xalqlarının folklor nümunələrinin altmış cildlik külliyyatının nəşri istiqamətində görülən miqyaslı elmi-təşkilati tədbirləri yada salmaq kifayətdir)" (1, 3-4).

Müəllif daha sonra bu sahədə olan bir sıra mühüm problemlərin həlli istiqamətində elmi- təşkilati məsələləri müəyyənləşdirir ki, biz bunları da

aşağıdakı qaydada sistemləşdirməyə cəhd etdik:

a) Azərbaycan folklorunun çox böyük hissəsi hələ də toplanmamış, sistemləşdirməmiş, araşdırılmamış və nəşr edilməmiş vəziyyətdə qalmışdır;

b) folklorumuzun hələ də vahid milli arxivi, elmi-təşkilati mərkəzi, başqa bölgələrdəki kimi milyonlarla nümunəni əhatə edən vahid kartotekası yoxdur;

c) çoxcildlik folklor külliyyatlarının işlənməsi və elmi nəşri işləri özünü gözləyir;

d) Azərbaycan EA Ədəbiyyat, Dil və İncəsənət bölməsi yanında folklor üzrə Elmi Şura yaradılması və bu Şuraya folklorşünaslığın müxtəlif sahələrində formalaşmış, tanınmış, işgüzar mütəxəssislərin cəlb edilməsi də vaxtı çatan vəzifədir. Belə bir Elmi Şurada ildə azı iki dəfə regionların ən mühüm folklor problemləri müzakirə olunmalı, perspektivli elmi-nəzəri istiqamətlər və nəşr istiqamətləri müəyyənləşdirilməli, ekspedisiyaların planlaşdırılması, araşdırma sahəsində tədqiqi vacib olan problemlərin ön plana çəkilməsi və s. yüksək təşkilati əsaslarda, ardıcıl, fasiləsiz, mərkəzləşdirilmiş qaydada həllini tapmalıdır;

e) Elmlər Akademiyasının digər regionlarda olduğu kimi ayrılıqda Folklor və Etnoqrafiya İnstitutu və ya sektoru yaratmaq və onun tərkibində folklorşünaslıq, toplama və nəşr, fond və arxiv kimi şöbələr təsis edilməli, mövcud olan kadrlardan, xüsusən gənclərdən bu mühüm elmi-təşkilati vəzifələrin yerinə yetirilməsində maksimum istifadə edilməli, fundamental folklor abidələrinin, "Azərbaycan folklor külliyyatının", "Azərbaycan folklor atlasının", folklorun ayrı-ayrı janrları və növləri üzrə yeni nəşrləri qarşıda duran ümdə vəzifələrdən olmalıdır..." (1, 4-5).

Bütün bu nəzərdən keçirdiyimiz nəzəri təcrübədən nəticə çıxararaq müasir folklorşünaslığımızın qarşıda duran vəzifələrini, qayğılarını, problemlərini, həllini gözləyən ən yaxın və perspektiv fəaliyyət və iş proqramını belə müəyyənləşdirmək olar:

1. Respublikamızın ərazisində mövcud olan təhsil və mədəniyyət qurumlarının bütün təmsilçilərindən istifadə etməli, bunun üçün folklorun toplanılmasına dair metodiki göstəricilər və sorğular hazırlamaq, onları el ədəbiyyatı həvəskarlarının çoxminlik ordusu içərisində yaymaq ilk əməli tədbir olmalıdır (eynilə SMOMPK məcmuəsində olduğu kimi - S.O.).

2. Milli folklorun toplanması, tədqiqi və nəşri ilə məşğul olan bütün əlaqədar təşkilat və müəssisələrin səylərini birləşdirmək, respublikanın istisnasız bütün regionlarını əhatə edən folklor müxbirlərinin şəbəkəsini yaratmaq, ayrı-ayrı yazılı mənbələrdə, şəxsi və ümumi arxivlərdə, yaradıcı və ictimai

mai təşkilatlarda sərələnmiş xalq ədəbiyyatı və incəsənəti sərəvətinin vahid mərkəzini - xəzinəsini təsis etməli...

3. Azərbaycanın bütün guşələrinə müntəzəm ekspedisiyalar göndərmək və toplama işində müasir professionalizmlə, intensiv, dinamik təşkilat və iş ritminə nail olmaq, onları bir mərkəzdə birləşdirib, respublika, Yaxın Şərq və dünya miqyasında Azərbaycan folklorunun faydalı, səmərəli təbliğinə nail olmaq " (1, 5-6).

Bu qəbildən, tanınmış folklorşünas, filologiya elmləri doktoru İsrafil Abbaslının perspektiv fəaliyyət proqramı kimi fikir və mülahizələri də maraqlıdır və müasir folklor işinin təşkilində mühüm əhəmiyyətə malikdir. Prof. İsrafil Abbaslı əsasən folklor arxivinin və fondunun yaradılması problemi üzərində dayanaraq yazır:

"Bəllidir ki, daşdığı funksiyalarına, elmi-nəzəri sisteminə görə folklor arxivi folklorşünaslığın tələb olunan mövcud prinsipləri əsasında təsis edilən və özünəməxsus səciyyəvi quruluşu olan poetik söz xəzinəsi rolunu oynayır (13, 8). Folklorşünas İ. Abbaslı bu məsələni "folklorumuzun baş problemi" hesab edərək folklor arxivinin mahiyyətini belə izah edir:

"Folklor arxivi geniş, özünəməxsus quruluşa malik mürəkkəb anamlı bir mexanizmdir. Bu mexanizmdə tarix boyu yaranıb-yaşamış söz sənəti örnəkləri folklorşünaslığın nəzəri prinsipləri təsnif olunub kataloqlaşdırılır. Folklor arxivi xalqın poetik yaradıcılığının ümumi mənzərəsini nümayiş etdirən informatik mərkəz rolunu oynayır. Bu mərkəzdən tarixi və xronoloji ardıcılıqla el ədəbiyyatının arxaik növlərindən tutmuş ənənəvi janrlarına kimi hər bir vahidi barədə hərtərəfli məlumat almaq mümkündür" (2, 9).

Müəllif, ayrı-ayrı folklor janrlarının bütün mümkün variantları ilə birgə toplayıb, kataloqlaşdırılıb, sistemləşdirilib folklor fondunda mərkəzləşdirilməsinin vacibliyini də irəli sürür. İsrafil Abbaslı respublikamızda vahid folklor fondu və arxivini formalaşdırmaq üçün üç əsas mənbə-məxəzi əsas götürməyi təklif edir:

1. Folklor arxivinin zənginləşməsində (formalaşmasında - S.O.) bir qaynaq kimi həlledici rolu ekspedisiyalar zamanı toplanmış materiallar oynayır. (Müəllif buraya Azərb. ME Akademiyasının Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda, respublikamızın ali məktəblərinin ədəbiyyat kafedralarında, ayrı-ayrı elm mərkəzlərində, "Ozan" televiziya toplusunda, "Bulaq" radio verilişlərində, güman gələn fərdi adamların, tədqiqatçı folklorşünasların arxivlərində illər boyu toplanmış şifahi ədəbiyyat örnəklərini nəzərdə tutur - S.O.). Biz, hər şeydən qabaq, istər keçmişdə, istərsə də yaxın illərdə toplanmış bütün folklor örnəklərini tezliklə yaradılacaq arxivi cəmləşdirməli və

onları tələb olunan prinsiplər səviyyəsində sistemləşdirməliyik.

2. Folklor fondu və arxivində cəmləşdirilməsi vacib sayılan ikinci qaynaq ayrı-ayrı mətbuat orqanlarında və çap olunmuş kitablarda özünə yer tapan folklor örnəkləri olmalıdır.

Ötən yüzilliyin (XIX əsr nəzərdə tutulur - S.O.) 30-cu illərindən başlayaraq 1920-ci ilə qədər Azərbaycanda 400-dən artıq adda nəşr olunan, sonralar isə sovet hakimiyyəti dövründə fəaliyyətə başlayan onlarla mətbuat orqanlarında, kitab və məcmuələrdə özünə yer tapan folklor nümunələrini toplamaq da qarşıda duran ümdə vəzifənin tərkib hissəsinə çevrilməlidir. Azərbaycandan kənar, qonşu respublikalarda, xüsusilə Cənubi Azərbaycanda ana dilimizdə çap olunan saysız - hesabsız qəzet, jurnal və kitabları da buraya əlavə etsək, nə qədər əzəmətli və məsul bir vəzifənin bizi gözlədiyini nəzərə çatdırmış olarıq.

3. Fond və arxivdə cəmləşdiriləcək materialların üçüncü qaynağını isə qədim əlyazmaları və cünglərdə qorunan folklor inciləri təşkil etməlidir. Əlaqədar respublikaların, həmçinin dünyanın ayrı-ayrı ölkələrinin elmi arxiv və fondlarında, qədim əlyazmaları institutlarında, milli dövlət kitabxanalarında saxlanılan yüzlərlə əlyazmalarındakı Azərbaycan söz sənəti nümunələrinin əldə edilməsi işi də qarşıda duran təxirəsalınmaz vəzifə kimi folklorşünaslarımızı gözləyir (13, 10-12).

Müəllif mövcud folklor fondu və arxivlərinin faydalanaraq (əsasən, o, bu sahədə Belarusiya, Ukrayna, Qazaxıstan, Qırğızıstan folklorşünaslarının bu sahədəki örnəklərinə istinad edir) əldə edilən folklor materialının necə sistemləşdirmək prinsiplərini də irəli sürərək yazır:

"Mövcud praktiki folklor vəsaitlərinə görə şifahi ədəbiyyat örnəyinin həcmindən, janrından asılı olmayaraq onun hər vahidi barədə ən azı üç kartoçka hazırlanmalıdır:

1. Bu kartoçkalardan birincisi və ən əsaslısı folklor mətninin janrım müəyyənləşdirir və arxivin baş (jam) kataloqu sistemində yerləşdirilir.

2. İkinci kartoçkaya həmin nümunənin informatoru (söyləyicisi, ifaçısı) barədə məlumat daxil edilir.

3. Sonuncu kartoçka isə materialın toplanıldığı məskun məntəqə haqqında topoqrafik məlumatla təchiz olunur (2, 11).

Əvvəl onu qeyd edək ki, görkəmli folklorşünas İ.Əbbaslının bu mühüm elmi tövsiyələrinin üstündən 16 il keçir (məqalə 1993-cü ildə yazılıb, 1994-cü ildə nəşr ediləkdir) və bu müddətdə əvvəl professor Yaşar Qarayevin elmi təşkilatçılıq fəaliyyəti ilə yaradılmış Azərbaycan ME Akademiyasının Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun Folklor Elmi Mərkəzində, sonradan bu

mərkəzin elmi bazası əsasında təsis edilmiş Azərbaycan ME Akademiyasının Folklor İnstitutunda müəyyən, özü də çox faydalı işlər görülsə də, ən ümdəsi şöbə çevrəsində folklor fondu və arxivi yaradılsa da, yenə də bu, müasir folklorşünaslığın tələbləri, indiki elmi-texniki vəsaitlərin imkanlarında vahid folklor fondu və arxivi səviyyəsinə yüksəlməmişdir. Yenə də, haradasa elə bu səviyyədə Bakı Dövlət Universitetinin folklor kafedrasında, Pedaqoji Universitetin müvafiq kafedrasında xalq yaradıcılığı materiallarını cəmləyən zəngin arxivlər mövcuddur. Bizcə, Respublika Dövlət Arxivlər İdarəsi nəzdində müstəqil Azərbaycan folklor fondu və mərkəzi təsis etmək olduqca vacibdir. Adları çəkilən elm mərkəzlərində olan arxivlərin strukturuna müdaxilə etmədən, orada olan materialların surətlərini, yaxud surətlərini ilkin bazada saxlayıb orijinallarını və digər materialları bu vahid mərkəzdə toplamalı, bu mühüm işi isə müntəzəm, ardıcıl, əlaqəli şəkildə, folklorşünaslarımızın və ziyalılarımızın qüvvələrindən istifadə yolu ilə, müasir elmi arxivşünaslıq tələbləri səviyyəsində və prof. Yaşar Qarayevin və İsrafil Abbaslının irəli sürdüyü prinsiplərin bütün istiqamətlərində aparmaq vacibdən-vacib milli vəzifələrdəndir. Çünki, akademik Yaşar Qarayevin dediyi kimi milli folklorun toplanması, tədqiqi və nəşri - milli intibahın şərti və zəminidir!..

Filologiya elmlər doktoru, prof., N.Tusi adına ADPU-nun müəllimi, mərhum Mürsəl Həkimov Pedaqoji Universitetdə 1990-cı ildən fəaliyyət göstərən folklorşünaslıq problem laboratoriyasının fəaliyyəti üzərində dayanır və sonda folklorun toplanması, tədqiqi və nəşri üzrə aşağıdakı təkliflərini irəli sürür:

1. Azərbaycan xalqının respublikamızın sərhəd hüdudlarından kənarında yığcam yaşadıkları Gürcüstan, Özbəkistan, Qırğızıstan. Türkmənistan, Cənubi Azərbaycan, İraq, Türkiyə və s. ərazilərdən folklor örnəklərinin toplanması.

2. Aşıqlar Birliyi, Respublika Folklor Sarayı respublikada yaşayan səsli-nəfəsli, peşəkar-ifaçı ustad aşıqların yaradıcılıqlarını cildli şəkildə qovluqlarda toplamalı, onların ifaçılıq, dastan söyləmə gecələrini, folklorçu alimlərin əsərlərini, çıxışlarını videolentlərə alıb qızıl arxiv fondu yaratmalıdır.

3. Ustad, peşəkar ifaçı aşıqlar, məzəmcilər, zorxana proqramları ilə xarici ölkələrin, türk dərəcələrinin, qurumlarının köməyi ilə xalq ədəbiyyatının geniş təbliğinə çıxmağın da vaxtı çatıb.

Müəllif daha sonra qəhrəmanlıq və məhəbbət dastanlarının, nağılların, bayatların, atalar sözlərinin. Lətifələrin, tapmaca - yanılmacların, xalq mə-

rasimlərinin, aşıq yaradıcılığının, əsatir və əfsanələrin, and-qəsəm, alqış-qarğışların, sayaçı, qımqımı nəğmələrinin, layla və oxşamaların ayrı-ayrı, janrlar üzrə çoxcildliklərdə çapı təklifini irəli sürür və bütün respublika şagirdlərinə, müəllimlərinə, ziyalılarına, geniş xalq kütləsinə xalq ədəbiyyatı nümunələrinin toplanıb folklor evinə, folklorşünaslıq problemi laboratoriyasına göndərmək barəsində rəsmi qərarla müraciət edilməsinin vacibliyini bildirir.

Bütün bunlar Azərbaycan folklorşünaslığında əsası XIX əsrdən qoyulmuş folkloru toplama, tərcümə, nəşr və tədqiq prinsiplərinə olan tükənməz maraqdan, qayğıdan, birdə ki, hər dövrün bu işə tələbatından irəli gəlir.

Professor Tofiq Hacıyev isə folklorun toplanmasında folklor və dil problemini qaldırır, şivə, ləhcə və dialektlərin folklor mətnində mümkün qədər qorunmasını ən mühüm məsələlərdən hesab edirди.

Bütün bunları ümumiləşdirərkən məlum olur ki, Azərbaycan folklorşünaslığında şifahi ədəbiyyatın toplanılması, nəşri, arxivləşdirilməsi, fondlaşdırılması, qorunması işi elmi məqsədlə, kompleks şəkildə öyrənilməmiş, bu vacib məsələnin - folklorun toplanılmasının əsaslı, fundamental elmi-nəzəri metodikası, frontal, geniş prinsipləri başqa xalqlarda olduğu kimi bizim folklorşünaslıqda hazırlanmamışdır.

Folklorun, şifahi xalq ədəbiyyatının toplanılması, müasir elmi tələblər səviyyəsində arxivləşdirilməsi, fondlaşdırılması ilk baxışda sadə görünsə də, ciddi elmi-nəzəri prinsiplərə söykənən və olduqca da məsuliyyətli elmi fəaliyyət sahəsidir. Halbuki, Avropa və rus folklorşünaslığında bu problemi çoxdan elmi əsaslarla öyrənilmiş və bu sahədə ciddi tədqiqatlar aparmışlar (4).

Rus tədqiqatçı Y.V.Markovskaya bu problemin aktuallığını və vacibliyini belə müəyyənləşdirir: "İndi, müasir dövrdə folklorun toplanması, sistemləşdirilməsi və arxivlərdə qorunması sahəsində böyük, zəngin təcrübə qazanılmışdır. Arxivlərin fondunda əlyazması şəklində, müxtəlif səsyazma aparatlarında - plastinkalarda, maqnitofon lentlərində, lazer diskələrində çoxsaylı folklor materialları əksini taparaq qorunmaqdadır. Bütün bunların hamısı müasir elmi səviyyədə öyrənilməli, sistemləşdirilməli və əldə edilən nəticələr ümumiləşdirilməlidir" (4, 12).

Ye.V.Markovckayanın əldə etdiyi nəticələrdən bizim folklor sahəsindəki arxivşünaslığın təşkili işində istifadə etmək, metodika üzrə bizim mövcud folklor arxivlərini və fondlarını elmi şəkildə öyrənilməsinə və tədqiqinə başlanılması folklorşünaslığımızın bu sahədə təxirəsalınmaz işlərindəndir.

Folklor materiallarının qorunması problemi bir elm sahəsi kimi folkloristikanın bütün inkişaf mərhələlərində həmişə aktual olmuşdur. Məqsəd, min

bir əzab və zəhmət hesabına toplanmış bu qiymətli xalq xəzinəsini həm gələcək nəsillərə saf və toxunulmaz şəkildə çatdırmaq, həm də ondan elmi-tədqiqat işlərində istifadə etmək imkanlarını asanlaşdırmaqdır... Azərbaycan folklorşünaslığında bu mühüm problemə diqqət yetirmiş folklorşünasların, alimlərin fikir və mülahizələri ilə tanış olanda da, gördük ki, bu böyük şəxsiyyətlər, bu məsələyə həmdə böyük vətənpərvərlik mövqeyindən yanaşaraq narahatlıq hissi keçirmişlər.

Bu narahatlıq bir də, onunla əlaqədardır ki, arxivlərdə mövcud olan, toplanan zəngin materialların, əlyazmalarının, səsyazmalarının qorunma müddətləri artıq tükənməkdədir. Həmçinin bu səsyazmalarının təkrar səsləndirmə texnologiyası da köhnəlib sıradan çıxmaqdadır. Problemin aktuallığı onu tələb edir ki, arxivlərdə toplanmış folklor materiallarına müasir informasiya texnologiyasının imkanları səviyyəsində yeni metodlarla yanaşma üsulları tətbiq edilsin. Bu da ondan ibarətdir ki, müasir informasiya daşıyıcıları texnologiyasının texniki tələbləri ilə proqramlaşdırılma aparılmalı, mövcud folklor fondunu bu texnologiyaya uyğunlaşdırmaq metodları hazırlanmalı, folklorşünaslarla müasir informasiya texnologiyalarının, məsələn video, fonogram, kompyuter, skaner, kseroks, müxtəlif təyinatlı rəqəmsal aparatlar və s. bu tipli texnologiya mühəndislərinin güclərini birləşdirməli, daha doğrusu, yeni tipli folklorist-operator mütəxəssisləri yetişdirilməlidir.

Beynəlxalq əlaqələrə çıxmaq üçün İnternetə çıxmalı, folklorun janrlarını, toplanma regionları üzrə sistemləşdirilən və bütövlükdə muzeydə mərkəzləşən folklor fondunun qorunma strukturunu əhatə edən və müəlliflik hüquqlarının qorunması şərtləri ilə "Web-Sayt"larının hazırlanması mühüm amillərdəndir... Bütün bunlar edilməzsə, az keçməz ki, əldə edilmiş bu zəngin folklor abidələrini itirmək təhlükəsi ilə üzləşərik.

Belə toxunulmaz, qiymətli, qorunmalı abidələrdən biri də, əlbəttə ki, SMOMPK məcmuəsidir. Və dəfələrlə qeyd etdiyimiz nəşri 50 il davam etmiş və cəmi 46 cildi çapdan çıxmış (44 cildi Tiflisdə, 1881 -1915-ci illər arasında ardıcıl, son iki cildi isə Mahaçqalada 1926 və 1929-cu ildə buraxılmışdır) bu topluda Azərbaycanın zəngin etnoqrafik-folkloristik materialı toplanıb, ruscada və orijinalda dərc edilmişdir. Məlumdur ki, Bakı şəhərində yerləşən elmi kitabxana və arxivlərin heç birində toplunun 46 cildi tam şəkildə mühafizə olunmur. Toplunun müəyyən cildləri əsasən M.F.Axundov adına Milli Kitabxanada, Azərb. ME Akademiyasının Əsaslı kitabxanasında, Respublika Baş Arxivlər İdarəsinin kitabxanasında, BDU-nun kitabxanasının Şərq şöbəsində, Siyasi partiyalar və ictimai hərəkatlar arxivində,

Tarix muzeyinin kitabxanasında, Nizami adına Ədəbiyyat muzeyinin kitabxanasında saxlanılır. Bu idarə və müəssisələr içərisində birinci və ikinci buraxılışdan başqa yerdə qalan bütün cildlər təkcə Siyasi partiyalar və ictimai hərəkətlər arxivində mövcuddur. Toplunun ayrı-ayrı cildlərinin hansı kitabxana və arxivlərdə saxlanıldığını əks etdirən cədvəl 1998-ci ildə SMOMPK-un izahlı bibliografiyasını hazırlayan tanınmış alim, prof. Əmin Əfəndiyev tərəfindən tərtib edilərək dərc edilmişdir (3,7).

Toplu üzərində tədqiqat işi apararkən məlum olur ki, bu aradan keçmiş 12 il müddətində (Ə.Əfəndiyevin cədvəlini nəzərdə tuturam və hər halda bizdən əvvəl toplunu tam halda bu arxivlərdə müşahidə edən Əmin müəllim olmuşdur) cədvəldə əksini tapan qrafik göstəricidəki cildlərin müəyyən qismi itəbata düşmüş, müəyyən qismi isə tamamilə korlanmış və sıradan çıxmaq üzrədir. Hətta, çox cildi, bizi həddindən artıq narahat edən naqis faktlarla qarşılaşdıq. Cildlərdəki Azərbaycana aid materialların əksəriyyətinin səhifələri üzərində oxucular və tədqiqatçılar tərəfindən karandaş və qələmlə qeydlərin, işarələrin, sətirlərin altından çəkilən xəttlərin şahidi olduq ki, bu da bizim oxucu və tədqiqatçı "mədəniyyətimizin", əvəzedilməz abidələrə münasibətimizin əyani sübutudur.

Digər, olduqca dəhşətli faktla da qarşılaşdıq! Bu da ondan ibarətdir ki, toplunun müəyyən cildlərindəki folklorumuza aid bir sıra materialların (onlarla, yüzlərlə səhifələrin) bütöv şəkildə cırılıb götürülməsi faktı idi. Bu, ya içimizdə yaşayan düşmən əllərinin işi idi, ya da üzdənirəq "oxucu-tədqiqatçı" məkrinin işi idi və hər iki halda dözülməzdir...

Bütün bu halları və mövcud müşahidələrə əsaslanan nöqsanlar tələb edir ki, bu istiqamətdə SMOMPK məcmuə-abidəsinin qorunması və saxlanması istiqamətində təxirəsalınmaz tədbirlər görülsün:

1. Respublika Baş Arxivlər idarəsinin nəzdində Azərbaycan EA Folklor İnstitutunun və BDU-nun folklor kafedrasının əməkdaşlarının iştirakı ilə birgə işçi qrupu yaradılsın;

2. Bu qrupun köməkliyi ilə Bakının müxtəlif idarə və təşkilatlarında olan SMOMPK məcmuəsinin bütün topluları ciddi bir şəkildə nəzərdən keçirilərək orijinaldan ibarət vahid - 46 cildəndən ibarət olan heç bir təcavüzə uğramayan kamil, nüsxə dəsti düzəldilsin;

3. Bu nüsxələrin bir neçə variantdan ibarət müasir texnoloji imkanlar hesabına (rəqəmsal foto, ksero, skayner, kompyuter, "Web-Sayt") surətləri çıxarılsın və yuxarıda adlarını çəkdiyimiz kitabxana və muzeylərin, institut və kafedraların arxivlərində orijinala yanaşı qorunması təmin edilsin;

4. Bunlardan əlavə, SMOMPK məcmuəsində Azərbaycana aid bütün

materialların dediyimiz tərzdə ayrıca olaraq üzü çıxarılsın, janrlar və ya nəşr olduğu illərin xronologiyasında rus və Azərbaycan dillərində kitab şəklində, geniş izahlı bibliografiya ilə birlikdə çap edilsin və s...

5. Məcmuədə dərc edilən folklor materiallarının kartotekasını, kataloqlarını da hazırlayıb, pasportlaşdırmaq lazımdır...

Bütün bu tədbirlər - düzgün, müasir elmi-metodik yanaşma üsulu imkan verər ki, SMOMPK məcmuəsini, bizim mədəniyyətimizin, etnoqrafik-folklorumuzu əks etdirən bu əvəzədlməz XIX əsr abidəsini olduğu kimi yaman əllərdən, yaman nəzərlərdən gələcək nəsillər üçün qoruyub saxlaya bilək və bu tədbir, abidənin azərbaycanşünaslıq istiqamətində öyrənilməsi perspektivinə və tədqiqatına da rəvac verərdi.

Prof. Yaşar Qarayevin dili ilə desək: "Məhz belə miqyaslı hazırlıq işlərindən sonra milli şedevrlərin nəşrinə - çoxcildlik (yüz cildlik) folklor külliyyatının (svodunun) çapına, həmçinin onların tərcüməsinə başlamaq olar" (1, 5-6).

İndi ki, söhbət folklorumuzun "svod"unun mükəmməl tərcüməsindən düşdü, onda tədqiqatımızın əsas predmetinin mühüm bir qolunu təşkil edən folklorun tərcümə nəzəriyyəsinə, spesifik, özünəməxsus tərcümə prinsiplərinə ümumi bir baxışa, ümumi bir icmal-şərhlə ehtiyac duyuruq...

Folklorun tərcümə problemi ədəbi-mədəni həyatda olduqca əhəmiyyətli bir məsələdir. Belə ki, Azərbaycan folkloru da xalqımızın tarixən keçdiyi ictimai-siyasi, sosioloji, coğrafi situasiyalara uyğun olaraq zaman-zaman bu və ya digər xalqların, millətlərin dillərinə tərcümə edilərək yayılmışdır. Azərbaycan folklorunun ümumilikdə tərcümə tarixinə nəzər salsaq, müştərək türk folkloru abidələrindən tutmuş, ayrılma və müstəqil qollar yaranan tarixi mərhələlərə qədər, həmçinin ondan sonra əlaqədə olduğumuz digər xalqların dillərinə tərcümə edilmiş çox sayda folklor materialları ilə qarşılaşırıq. Çin, yapon, hind, fars, ərəb, slavyan və Avropa və Qafqaz xalqları dillərinə Azərbaycan folklorunun çox maraqlı, əhatəli nümunələrinin tərcüməsinin şahidi olarıq...

Təkcə Avropa və rus şərqşünaslığının tərcümə və öyrənmə məktəblərinin bu sahədəki monumental işləri və Azərbaycan xalqının monumental eposlarının tərcümədə səsləndirilməsi və öyrənilməsi böyük və möhtəşəm bir örnekdir...

Bu cəhətdən rus dilinə tərcümə məktəbinin əhatəli, zəngin ənənələri və örnəkləri mövcuddur. Doğru deyilir ki, "həqiqətən, rus tərcümə məktəbi dünyada ən yaxşı, öndə gedən tərcümə məktəblərindən biridir. Rusiyada olduğu kimi heç bir ölkədə tərcümə nəzəriyyəsi və təcrübəsi ənənələrinə belə

yüksək münasibət olmamışdır. İstər monarxiya illərində, istərsə də sovet hakimiyyəti dövründə heç bir digər tərcümə məktəbi belə yüksək sənət nümunələri yaratmamışdır." (5, 177).

İstisnasız olaraq bütün ədəbiyyatşünaslar Azərbaycan ədəbi-bədii nümunələrinin, o cümlədən folklor janrlarının rus dilinə ardıcıl tərcümə tarixini XIX əsrdən başladığını qəbul edirlər. XIX əsrdə Azərbaycan folklorunun demək olar ki, bütün janrlarına aid nümunələr - atalar sözləri, tapmaca, əfsanə, lətifə, nağıl və dastanlar toplanıb rus mətbuatında həm orijinalda, həm də rus dilində çap edilmişdi. Bunların hamısı Azərbaycan folklorunun tərcümə tarixində olduqca əhəmiyyətli faktlardan olmasına baxmayaraq, bizə elə gəlir ki, bu məsələyə yenidən qayıtmaq da olduqca əhəmiyyətlidir. Çünki, keçən əsrlərdə rus dilinə tərcümələrin əksəriyyəti sətiri tərcümələr vasitəsilə rus tərcüməçiləri tərəfindən edilmişdir. Bu tərcümələr də materialın milli ruhu istər-istəməz olduğu kimi əksini tapmamışdır. Həmçinin folklor mətnləri ciddi ixtisarlarla, təhriflərə də məruz qalmışdır.

Bir də, rus dilindən qeyri dünya dillərinə çıxışımız da rus dili vasitəsilə olmuşdur. Yəni başqa xalqların dilində səslənən Azərbaycan folkloru nümunələrinin, demək olar ki, hamısı rus dilinə tərcümə edilmiş mətnlər əsasında baş tutmuşdur ki, bu da tərcümənin tərcüməsi kimi nə qədər təhrif və yanlışlıqlara yol açmasını təsəvvürə gətirmək o qədər də çətin deyil.

İndi, müstəqillik dövrümüzdə müxtəlif tərcümə mərkəzləri fəaliyyət göstərməkdədir. Həm rus dilini, həm müxtəlif xalqların dillərini bilən yaxşı mütəxəssislərimiz yetişmişdir və yetişməkdədir. Mənə elə gəlir ki, Azərbaycan folklorunun tərcümə mərkəzinin yaradılmasının, onun yüksək səviyyəli maddi-texniki təchizatını müəyyənləşdirməsinin vaxtı çatmışdır. Bu mərkəz istər xaricdən, istərsə də daxildən ən yaxşı, bilikli, təcrübəli mütəxəssisləri cəlb etməklə Azərbaycan folklorunu dünya xalqlarının dillərinə tərcümə, nəşri və yayılması işi ilə məşğul olmalı və çox vacib - milli və dövlət əhəmiyyətli bir işin yerinə yetirilməsi istiqamətində fəaliyyət göstərməlidir.

Tərcümə mədəniyyəti və aktı xalqların hər birinin mədəniyyət və məişətinin, folklorunun ən qiymətli cəhətlərini bir-birinə ötürür, transformasiya edir. Tərcümə vasitəsilə xalqlar bir-birlərinin milli mədəniyyətləri ilə tanış olur, bir-birlərinin mənəvi sərvətlərindən faydalanır, qarşılıqlı müsbət təsir göstərir, biri digərini zənginləşdirir. Tərcümə şovinist sədləri, siyasi baryerləri dağıdıb, ötüb keçir, müsbət emosiyaları, barış, qovuşuq qatını yaradır, beləliklə böyük sosial missiyanı öz üzərinə götürür. Millətlərarası mədəni münasibətlərin və xoş iqlimin yaranmasına pozitiv təsir göstərir.

İqtisadi və siyasi əlaqələrin vacibliyindən çox danışıılır. Amma, mənəvi əlaqələr, ədəbi-bədii əlaqələr xalqları bir-birinə daha çox yaxınlaşdırır, bir-birinə daha çox tanıdır, nəinki iqtisadi əlaqələr. Milli mədəniyyətlərin bir-birinə yaxınlaşmasının, sıx mədəni-ictimai əlaqələrin, qarşılıqlı zənginləşdirmənin mühüm qollarından biri də folklor yaradıcılığıdır. Çünki folklor xalqın, millətin toplu yaradıcılığı, bütün xalqın bədii təfəkkürünün məhsuludur. Ona görə də folklor yaradıcılığının toplanması, nəşri, saxlanması, tərcüməsi olduqca özünəməxsus, digər ədəbi yaradıcılıq nümunələrindən fərqli, oxşarsız, bənzərsiz bir yaradıcılıq prosesidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Qarayev Y. Milli folklorun toplanması, tədqiqi və nəşri – milli intibahın şərti və zəminidir. Azərbaycan folkloru (Toplama, nəşr ildə Şəkidə keçirilmiş respublika folklor müşavirəsinin materialları, Bakı, «Sabah» nəşriyyatı, 1994.

2. Abbaslı İ. Folklorumuzun baş problemi. Azərbaycan folkloru (toplama, nəşr və tədqiq problemləri), Bakı, «Sabah» nəşriyyatı, 1994

3. Əfəndiyev Ə. SMOMPK toplusunun izahlı bibliografiyası, Bakı, Qartal, 1999

Rus dilində:

4. Марковская Е.В. Проблемы собирания, систематизации и архивного хранения фольклора: На материалах фольклорных архивов Кар НЦ РАН: диссертация кандидата филологических наук: Петрозаводск, 2000, 256 с.

5. Рагимова Э. Азербайджанские дастаны «Деде Коркут» и «Кероглу» в русских переводах, Баку, Изд.-во, «CUCEUR», 1997

SUMMARY

Principles of collecting and the edition of the Azerbaijani folklore

Collecting, studying and the edition of national folklore are one of the major problems of the Folkloristic. Many specialists in folklore addressed to this question. For example Y.Karayev, I.Abbasly, T.Hajiyev and others. In the article we have addressed to citations of these visible specialists in folklore. In enrichment of folklore archives, many known specialists in folklore have played a huge role. One of actual problems in Folkloristic is collecting and archiving of separate genres of oral poetry.

Keywords: Folkloristic, folklore archive, national creativity, folklore fund, heroic and love eposes.

Könlüm keçir Qarabağdan...

ALMARA NƏBİYEVA
dos. dr.

QARABAĞ AŞIQ HAVALARI İLƏ XANƏNDƏ İFAÇILIĞININ QARŞILIQLI ƏLAQƏLƏRİ

Qədim zəngin keçmişə söykənən Şərq xalqların tarixini, mədəniyyətini və həyat tərzini ozan-aşiq yaradıcılığından ayrı təsəvvür etmək mümkün deyildir. Xalqın tarixində baş verən hadisələr klassik aşıqların bayatlarında, təcnislərində, gəraylılarında, dəyişmələrində və aşıq şeir formalarında sosial ziddiyyətlər, azadlıq uğrunda mübarizələr, adət-ənənə, milli, dini bayramlar onların ifa etdiyi havalarda öz əksini tapmışdır. Bu gün klassik aşıqlarımızın yaratdığı aşıq havalarını, həyat yaradıcılığını, onlar haqqında dəyərli bilgiləri davam etdirməliyik. Aşıq havalarının təkmilləşməsində Aşıq

Qurbaninin xidmətləri danılmazdır. Məlumdur ki, aşıq sənətinin klassik ustalardan biri Dədə Qorquddan sonra Dədə Qurbanidir.

Elə buna görə də aşıq sənətini Dədə Qorqud, və Dədə Qurbani arasındakı zaman məsafəsini mütəxəssislər birinci dövrdən ikinci dövrə olan müddəti keçid dövrü adlandırırlar. Aşıq Qurbaninin klassik aşıq ənənələrinin yaşanmasında bəstəçi olmağı həqiqəti bu gün də bəllidir. Buna görə də ümumtürk xalqların tarixində ozan, aşıq sənətinin özünəməxsus yeri vardır. Böyük sərkərdə, sair, ictimai-siyasi xadim, sazımızın, dilimizin, milli mənəvi dəyərlərimizin ustadı Şah İsmayıl Xətai öz sarayında şairlərə, aşıqlara, alim və üləmələrə xüsusi yer ayıraraq, onlara böyük qayğı və hörmət göstərmişdir. Bu da bəllidir ki, Dədə Qurbani onun sarayında 40-dan çox saz-söz aşığının ustadı olmuşdur. Şah İsmayıl Xətainin qəhrəmanlıq döyüşləri zamanı aşıqlar, "Cəng" döyüş, qələbə, qorxmazlıq mahnıları sazda oxuyarmışlar. "Bu havalər zil və şaqraq zəngulələrlə oxunur. Bir növ döyüş xarakterlidir. Sözləri də sərt və mərdanəlik ruhda yazılır. Oxunuşun və deyilişin zəhminə və əzəmətinə görə döyüşə yollanan Ş. İ. Xətai düşməninə divan tutacağı, qələbə çalacağına görə sazın zil kökündə "Ayaq divanini" oxutduraraq

döyüşçüləri əzmkarlığa səslədərmiş. Bunun oxunuşuna da zil və hökmlü səs, saqraq zəngulə gərəkdir”.(5. s.109-110)

”Bununla yanaşı ozan sənətinin davamçısı sayılan aşıqların qədim bir tarixi keçmişlə bağlı olduğu Molla Cümənin “Aşıqlıq” adlı qoşmasında belə ifadə olunur.

*“Aşıqlıq Adəmdən icad olubdur,
Ol Adəm atanın nəvəsiyəm mən”* (6. s.66).

Ulu ozanlar kimi ustad aşıqlar da şifahi xalq ədəbiyyatının nəsildən-nəsilə ötürülməsində xeyirxah xidmətlər göstərən sənətkarlar olmuşdular. Qopuz ozanlara, saz isə aşıqlar üçün öz sözlərini xalqa söyləməkdə köməkçi olmuşdur. Ozanlar xalqı qəhrəmanlıq mübarizəsinə səslədiyi kimi, ustad aşıqlar da xalqın sözünü deyən, onların qəmli günlərində kədərlənib, şad günlərində isə sevinmişdilər. Xalqımız onlara el arasında “Haqq aşığı”, “Xalq aşığı” kimi müqəddəs adlar vermişlər. Qarabağ aşıq sənəti ilə Qarabağ xanəndə ifaçılığının qarşılıqlı əlaqələrini izləyib araşdırdıqda bəlli oldu ki, xanəndələr daima aşıqların yardıcılıqlarından bəhrələnib, kamilləşiblər. Bu baxımdan Dirili Qurbaninin XVI əsrdə yaşaması və Şah İsmayıl Xətəinin müasiri olduğu bunu bir daha təsdiq edir.

-Tədqiqatçı F. Şuşinski vaxtı ilə yazırdı ki, XVIII əsrin ortalarından Qarabağda musiqi sənəti iki yolla inkişaf edirdi. Biri xalq, o biri xanəndə yaradıcılığı idi. Qarabağ aşıqları yeni saz havaları, dastanları yaratdığı kimi, xalq xanəndələri də muğamlar üzərində işləyirdilər. Qarabağda aşıq və xanəndəlik sənətləri tarix boyu yanaşı inkişaf etmişdir. Xanəndələr aşıq havalarını öz ifalarına uyğunlaşdırmış və muğamatı zənginləşdirmişlər. “Şirvan, Muğan, Qarabağ kimi bölgələrdə aşıqlarla xanəndələrin birgə keçirdikləri toy mərasimləri aşıq mahnılarının xanəndə repertuarına daxil olması üçün münbit sənət zəmini olmuşdur” (7.s.70.) Vaxtı ilə Gəncə, Qarabağ, Şirvan aşıqları məşhur xanəndələrin zəngulələri ilə öz repertuarlarını zənginləşdirmişlər.

Muğam və aşıq sənəti Qarabağda qoşa yaransa da, hər biri müstəqil ənənəvi yolla inkişaf etmişdir. Muğam daha çox əruz vəznində yazılmış şeirlər üzərində oxunsa da, aşıq şeiri tarixən heca vəzninə söykənmişdir. Əlbəttə ki, bu sənətlərin bir-birinə qarşılıqlı təsiri az deyildir. Lakin bunu üzə çıxarmaq üçün muğamı, onun şöbələrini nəzəri cəhətdən kamil şəkildə bilmək üçün musiqişünas olmaq lazımdır, bu çətin məsələnin tədqiqinə girişmək üçün bizim təcrübəmiz kifayət qədər deyildir.

Toplanılmış tədqiqat nümunələrində müasir dövr Qarabağ aşıq mühitinə

xas olan xüsusiyyətlər müşahidə edilir. Qarabağ aşığı mühiti tarixən Qarabağ, xüsusən də Şuşa xanəndə mühiti ilə yaxın əlaqədə olub. Bu gün onların qarşılıqlı münasibətləri barədə geniş təhlilin verilməsinə ehtiyac var idi. Təəssüf ki, bu istiqamətə demək olar ki, diqqət yetirilməyib. Ümumilikdə saz və xanəndə ifaçılığı birləşəndə daha çox yaşayır, ayrı-ayrı olanda isə cılızlaşır və sıradan çıxır. Dönəmdə qalmaq üçün bu gün bunlar daha vacibdir. Məsələn, Borçalı aşığı mühiti buna çoxdan başlayıb. Borçalı aşığı mühiti bu gün də mühafizəkardır. Çünki tək Mansıra oxumaqla ayaqda qalmaq olmur. Ona görə də aşıqla yanaşı ansambl da yaradılıb. Bu sənəti yaşatmaq üçün aşıqlar və xanəndələr arasında vəhdət yaratmaq lazımdır ki, bu sənət sıradan çıxmasın. Borçalı aşıqlarının mühafizə mühitləri var və onların ifa tərzinə fikir versək, bunu açıqca görürük. Dövrə, zamanla, şəraitlə bağlı havalarda müəyyən fərqli dəyişikliklər baş verir ki, bununla barışmaq lazımdır. Bu baş verənlərlə barışmasaq bu gün aşığı ənənələrindən kənar qalırıq. Bunun üçün çalışmaq lazımdır ki, sənət sıradan çıxmasın. Hər bir sənət sıradan çıxanda bərpa etmək mümkün olmur.

Folklorşünas Məhərrəm Qasımlının fikirlərinə əsaslansaq, o qənaətə gəlirik ki, Gərağ mühitinə mənsub olan aşığı sənəti XIX yüzillikdən sonra xanəndəlik sənəti ilə sintez olunur. Bu bütün aşığı məktəb və mühitlərində özünü göstərməkdədir. Aşığı mühitlərinin əlaqələri səyyar olduqları üçün birbirinə yaxındır. Bu baxımdan milli sərəvətimizi, ənənələrimizi öyrənmək və gələcək nəsillərə ötürməliyik. Qarabağ aşığı mühiti Təbriz və Gəncəbasar aşığı mühitinə yaxındır.

Xanəndə xalq mahnı ifaçılığı üçlükdən ibarətdir. Bunun mükəmməlliyi, bitkinliyi, üstünlüyü çoxdur. Şirvan aşıqları bu gündəmdə yaşamaq üçün ansambl yaradıblar. Bu günkü zamanımızda xanəndə və aşığı havaları birlikdə sintez yaratmasa həmin sənət sıradan çıxar, lakin birləşəndə onu yaşatmaq daha asan olar.

İndiyə qədər Qarabağın şah sənətkarları olan Seyid Şuşinski, Cabbar Qaryağdıoğlu, Xan Şuşinski, Arif Babayev, Sara Qədimova, Səxavət Məmmədov və digər yüzlərlə xanəndə Aşığı Valehin yaratdığı aşığı havalarını zərb muğamlarımızın ardınca və ya ayrıca olaraq oxumuşlar. Bu havaların hər biri köülləri rıqqətə gətirən xalq mahnıları kimi bu gün də gənc ifaçılarımız tərəfindən səslənməkdədir. Danılmaz bir həqiqətdir ki, qarabağlılar aşığı sənətinə hörmətlə yanaşan, milli dəyərlərimizə dərin bələd olan insanlardır. İndinin özündə belə, məclisə xanəndə və müğənnilər gələndə "məclisin aşıqları gəldi" deyirlər. Qarabağda aşığı sənəti muğamdan əvvəl yaranmışdır. Məhz buna görə "aşığı" sözü onların uca və müqəddəs

bildiyi, qəbul elədiyi dəyərlərimizdəndir. Maraqlıdır ki, Aşıq Valeh Aşıq Qurbanidən sonra aşıq havalarının bəstəçisi kimi də tanınmışdır. Bunlardan "Zil qaytağı", "Qaytağı" (buna "Qarabağ dubeyti" də deyirlər), "Baş sarıtel", "Orta sarıtel", "Qarabağ şikəstəsi", "Qarabağ ləngəri" və digərlərinin adını çəkmək olar. " Tarixən xalqın istəyindən, tələbindən, adətindən yaranan havaların müəllifləri çox əzəmətli və yüksək təfəkkürün sahibləri olmuşlar. Onlar təkcə dastan, şeir, rəvayət, atalar sözləri deyil, həmçinin bəstəkarlığı ilə seçiliblər. Aşıq Valehin törəmələrindən sayılan nəvəsi Aşıq Abbasqulu, oğlu Aşıq Taleh, Aşıq Xaspolad, məşhur tarzən Qurban Pirimov, Sara Qədimova və onlarla tanınmışlarımız böyük ustadın sənətkarlıq irsini davam etdirmişlər. Tədqiqatlar göstərir ki, sırf Qarabağla bağlı havalar Aşıq Valehin yaradıcılığından yaranıb, bəhrələnib. Bu havaların yaradıcısı Aşıq Valeh olduğunu mühitin ustad aşıqları da təsdiq edir. Onun "Gəlsin" qoşmasına nəzər saldıqda bu mənzerənin təfərrüfatı gözlərimiz önündə canlanır:

*Mənəm şair Məhəmmədin növbati,
Aşıq Güllü, Aşıq Cunun növbati.
Aşıqlıqda hər kəşdənin evladı
Valeh ilə bərabərsə de gəlsin.*(2.s.14)

Aşıq Valehin sənət şəcərəsini, yəni şeirində verdiyi kimi babası şair Məhəmməd, Aşıq Güllü, Aşıq Cunun, ustadı Aşıq Səməd, özündən sonrakı oğlu Abbasqulu, Aşıq Qənbər, Aşıq Nəcəfqulu, Aşıq Dadaş, Aşıq Nəbi, Aşıq Məhəmməd, Aşıq Xaspolad, Aşıq Həmid, Aşıq Xosrov və digərləri bu ənənənin davamçılarıdır.

Bəllidir ki, XX və XXI xanəndələr, bəstəkarlar, müğənnilər aşıq havalarından kifayət qədər bəhrələnmişlər. "Dahi bəstəkarımız Üzeyir Hacıbəyli "Koroğlu uver-turası"-nı yazan zaman böyük ifaçı və bəstəkar aşıqlarımızdan biri olan, Aşıq Mirzə Bayramovun və Aşıq Əsəd Rzayevin köməyindən istifadə etdiyini bildirmişdir. O, yeddi Koroğlu aşıq havasından istifadə edərək belə bir möhtəşəm Koroğlu uverturasını və operasını yazmışdır. Uzun illər xanəndələrin və müğənnilərin sevə-sevə ifa etdiyi "Qarabağ şikəstəsi", "Zil qaytağı", "Qaytağı", "Arazbarı", "Xançobanı", "Dərbəndi", "Arazı", "Kəsmə şikəstə" "Hüseyni" və əksər aşıq havaları oxunaraq sonda xalq musiqisi adı ilə deyilmişdir. Bu gün də məclis və konsert salonlarında aşıq mahnıları oxunmaqdadır. Adını çəkmədiyim əksər aşıq mahnılarından öz əsərlərində istifadə edən bəstəkarları misal gətirmək olar. Bu bəstəkarlar öz əsərlərində aşıq havalarını məharətlə istifadə ediblər. Yaxudda hansısa aşıq

havasının yan-yörəsini düzəldərək onu mənimsəmişdir. (5.s.100-110) Aşıq Xaspolad xeyli aşıq mahnılarının adlarını söyləyirdi ki, sonradan bu mahnılar xanəndələr tərəfindən xalq mahnıları kimi mənimsənilmişdir. “ Xalq mahnılarımız bir dəryadır. Onların hər biri keçmişimiz, adət-ənənələrimiz, milli xüsusiyyətlərimizlə bağlı xeyli məlumatı özündə qoruyub saxlayır. Onlarla hər təmas yeni-yeni həqiqətlərin üzə çıxmasına vəsilə olur. Xalq mahnılarımızın tədqiqində səmərəli nəticələr əldə etməkdən ötrü folklorşünaslıqdan başqa, etnoqrafiyanın, tarixin, dilçiliyin, musiqişünaslığın imkanlarını səfərbər etmək, hər birinin üslub və metodlarından istifadə etmək vacibdir”(8.s.12-13). Bu gün də onların oxuduğu “Süsən Sünbül bitirmişəm” mahnısı Aşıq Valehin “Olum” gəraylısı olan şeirinin sözləridir.

*Ay ana, bu bir cüt sonanın
Hansına qurban mən olum?!
Süzgün baxıb, can alanın
Hansına qurban mən olum?!*

*Cüt baxışlı nazlı xanım,
Xoş avazlı mehribanım.
Valeh deyər var bir canım,
Hansına qurban mən olum?!(1.s.9)*

Bu mahnının sözləri də Aşıq Valehindir, musiqisi də. Lakin bu gün bu havaların nə sözlərinin Aşıq Valehin olduğunu deyən var, nə də musiqisinin. Bütün bu mahnılara xalq mahnısı adı qoyulub. “Xalq mahnıları folklorun ən populyar, ən çox yayılmış, kütlələr tərəfindən ən asan mənimsənilən və sevilən janrdır. Lakin hər halda ağız ədəbiyyatı nümunəsi olan, əsrlərin o tayından üzü bəri yol gələn xalq mahnıları şifahi ötürmə prosesində müəyyən dəyişikliklərə uğramayıblar. Şifahi dildən toplanan xalq mahnılarının yazıda fiksasiyası XIX əsrdən başlamışdır” (8.s.317). Hardan oldu xalq mahnısı ki, müəllifi də var, musiqisidə. Bu söylədiklərimiz tək Qarabağ aşıq mühitinə deyil digər aşıq mühitlərində aiddir. Musiqisi və müəllifi olan mahnı xalq mahnısı deyil. “Xanəndə repertuarına daxil olan aşıq mahnılarının böyük əksəriyyəti lirik-aşıqanə ovqata malikdir. Abdal-Gülablı Aşıq Valehin “Olum” gəraylısı öncə aşığın doğma mahalında-Qarabağ xanəndələrinin repertuarında yer almış, qısa bir zaman içərisində Azərbaycan miqyasında xalq mahnısı statusuna yiyələnmişdir. Digər aşıq mahnılarının da xalq mahnısına çevrilməsində, şübhəsiz ki, məhz bu amilin daha böyük rolu olmuş-

dur” (7.s.70) Xanəndələrin oxuduğu Qarabağ qaytağısı da Aşıq Valehin bəstəsidir. Ay Tər lan dur sallan, bəxtəvər mən ölləm. Saritel havalarının da yaradıcısı Aşıq Valehdır. Aran gözəlləməsi, Qarabağ qaytağısı Aşıq Valehin yaratdığı havalardır. Bu bərdə geniş araşdırmalar aparmaq Qarabağ aşıq mühitinin mənzərəsini açıqlamaq lazımdır. XVIII əsrdə, Şuşa qalasının yarandığı dövrdən aşıq sənətinin xanəndə sənəti ilə qarşılıqlı əlaqələri göz önündədir. Xanəndələr aşıq yaradıcılığından faydalanırlar və həmin nümunələri ifa edirlər. Bu fərqləri diqqətdə saxlamaq bu baxımdan çox əhəmiyyətlidir və lazımdır. Yaxın keçmişdə Xan Şuşinskinin oxuduğu mahnılar belə Qarabağ aşıqlarından götürülmüşdür. Aşıq mühiti xanəndələrin yaranmasına çox təsir edib və xanəndə xalq mahnılarının yaranmasına kömək olub. Professor Qəzənfər Paşayev yazır:” O da bir həqiqətdir ki, Azərbaycanda aşıq musiqisinin professional musiqi sənətinə güclü təsiri olmuşdur. Üzeyir Hacıbəyov “Əsli və Kərəm” operasında muğamatla bərabər aşıq musiqisindən istifadə etmişdir. Bəstəkar “Koroğlu” operasını əsas etibarlı ilə aşıq musiqi üslubunda yazmışdır”.(4, s.478) Azərbaycan bəstəkarı Qara Qarayev “Yeddi gözəl” baletində, Zülfuqar Hacıbəyovun “Üç aşıq”, Müslüm Maqomayevin “Şah İsmayıl”, bəstəkar Fikrət Əmirovun “Azərbaycan suitası”nda bundan başqa Süleyman Ələsgərov “Aşıqvari”sını bütövlükdə aşıq musiqisi- “Misri” havası üstündə yazmışdır. Arif Məlikovun dünya şöhrətli “Məhəbbət əfsanəsi” baletində də aşıq musiqisindən geniş istifadə olunmuşdur. Buna görə də aşıq yaradıcılığı, onların sənətkarlıq xüsusiyyətləri həmişə tədqiqatçılarımızın diqqət mərkəzində olmuşdur. Aşıq havalarının demək olar ki, yetmiş faizi xanəndələr tərəfindən mənimsənilib.

Bu gün toyda, el şənliklərində oxunan xalq mahnılarının əksəriyyəti aşıq havalarından götürülüb. Bu baxımdan Qarabağ aşıqları xanəndələri sənətdə yetiş-məsinə kömək edib. Bunların da hamısı Aşıq Valeh ocağından davam edən ənənədir ki, bu gün də durumdadır. Ustad aşığın “Bükülmüş” qoş-masından bir nümunəyə nəzər yetirək:

*Qurban olum ala gözün məstinə,
Süzgün baxıb, girmə canın qəstinə.
Əlim qoyum tər sinənin üstünə,
Darçına, mixəyə, hilə bükülmüş.* (2,s.18)

Biz Qarabağı muğam, təsnif beşiyi kimi tanıyıyıq. Amma son dövrlər XIX əsrdən Qarabağ əsasən muğam beşiyinə çevrildi. Bunun da səbəbi var. XVII əsrin sonlarında, XVIII əsrin əvvəllərində Ağsa Məhəmməd Şah Qacarın hücu-mu ilə bağlı olaraq Şuşada, Qarabağın başqa bölgələrində muğam yarandı.

Sadıqcanın (Mirzə Sadıq Əsəd oğlu 1846) tarın qolunda bir çox artıq pərdələri atıb 17 pərdə saxlamışdır. Sadıqcana qədər tarı diz üstünə alıb çalarmışlar. O, ilk dəfə tarı sinəsi üzərinə alıb, əli ilə tutaraq çalmış, pərdə dillərinin sayını artırdı və tarı yaratdı ki, onun inkişafı bu günə kimi davam edir. Sadıqcana qədər tarın beş simi vardı, o tara altı sim əlavə edib, onun sayını 11-ə çatdırmışdır. Buradan da muğam aşığı sənətini əvəz etməyə başladı. XVII əsrin sonu XVIII əsrin əvvəllərindən son dövrə kimi Qarabağda tanıdığımız zirvə sənətkarlardan biri də Aşığı Valehdir. Aşığı Valeh Qarabağ aşığı sənətinin, həm də Azərbaycan aşığı sənətinin sütunlarından biri idi. Bu gün də həmin ənənə davam edir. Onun özündən əvvəl klassik aşığı şeirimizin ustadı Aşığı Səməd, sonralar Aşığı Abbasqulu, Aşığı Qənbər, Aşığı Nəcəfqulu, Aşığı Dadaş kimi sənətkarlar Qarabağda bu sənətin yaşamasında çox böyük səbəbkar olublar. Sonradan bu aşığı sənətini yenə muğam əvəz etdi. XVII əsrdə Aşığı Qurbani ilə başlanan bu ənənə sonralar Aşığı Abdulla (Sarı Aşığı), Aşığı Qənbər, Aşığı Valeh, Aşığı Nəcəfqulu, Aşığı Cunun, Aşığı Abbas, Aşığı Cəfər Qurbani və bir çox başqa sənətkarların yaradıcılığında özünün yüksək səviyyəsinə çatmışdır. "XIX əsrin sonları XX əsrin əvvəllərində Qori müəllimlər Seminariyasında təhsil alan azərbaycanlı tələbələr folklor və etnoqrafiyaya dair materialların toplanılmasına xüsusi diqqət yetirmiş, topladıqları materialların, o cümlədən də Aşığı və xalq mahnılarının bir qisminin SMOMPK məcmuəsində nəşr edilməsinə müvəffəq olmuşlar.(3.s.17) .

Müasir dövr Qarabağ aşığı mühitinə məxsus olan aşıqlardan Aşığı Nəbi, Aşığı Məhəmməd, Aşığı Həmid Miskin, Aşığı Xaspolad, Aşığı Xosrov, Aşığı Əli, bu mühitin Laçın qolundan olan Adil Cəfəqəş, Aşığı Umbay, Aşığı Əli kimi ustad sənətkarlar ustad aşıqlarının zəngin olan bədii irslərini ənənəvi olaraq əhatəli şəkildə davam etdirirlər.

Vaxtilə Aşığı Xaspolad bunları faktlarla söyləyirdi. Yəni, necə olub ki, aşığı havaları xanəndələr tərəfindən götürülüb. Apardı sellər Saranı, Xan çobanı xalq mahnıları olub. Bunu da xanəndələr mənimsəyiblər və onlar arasında çox yayılıb bu mahnılar. Maraqlıdır ki, aşığı havasını bir xanəndə oxuyanda aşıqlar bu havadan küsürdülər. Deyirdilər, o "havanı xanəndələr oxuyursa bizə daha lazım deyil". Bu baxımdan Qarabağ aşıqlarından aşığı havalarının bir çoxu xanəndələrin ifasına keçib. Aşığın "Nə dedi" qoşmasında deyilir:

*Başına döndüyüm yarın nökrəi,
Dərdimi canana dedin, nə dedi?
Sən də mənim kimi şirin dil ilə,
Cəkdin bir pünhana dedin, nə dedi? (2.s.13)*

Xalq artisti Bülbülün oxuduğu “Süsən Sünbül bitirmişəm, mən yarımı itirmişəm, aman Gülgöz balan hanı. O mah camalın, ağ üzdə xalın” havası “Abbas-Gülfəz ” dastanından götürülüb. Bu ifaların hamısı aşıqlardan xanəndələrə keçmişdir.

Vaxtilə Qarabağ aşıqlarının ifası üçlükdə aşıq, balaban və saz olurdu. Zaman keçdikcə, tək sazda ifa edən sıradan çıxarılır və bu ənənə ustad aşıqlar tərəfindən davam etdirilir. SMOMPK-da xeyli xalq mahnıları mətnləri toplanıb, tərcümə edilib və nəşr edilmişdir. “Bu sıradan ən maraqlı folklor materiallarından biri də P. Vostrikovun qələmə aldığı və SMOMPK-un 1912-ci il, 42-ci buraxılışında nəşr etdirdiyi “Azərbaycan tatarlarının musiqisi və nəğmələri” məqaləsidir. Məqalədə Azərbaycan musiqisinin tarixindən ümumi məlumat verən müəllif, musiqi alətləri üzərində dayanır, tar, kaman, saz, zurna, ney, qaval, nağara, dəf kimi alətlərin quruluşundan, ifa imkanlarından danışır, bu alətlərin şəkillərini verir, Azərbaycan musiqisinin və mahnılarının bütün Qafqaz xalqlarının məclislərində ifa edildiyini, maraq və heyrətlə qarşılandığını söyləyir. “Sazandaranlar və aşıqlar” bölməsində isə Qarabağ xanəndələri, muğam sənəti, aşıqların el arasındakı hörmətindən, uzun qış gecələri çalıb oxumasından, deyişmələrindən və dastan-nağıl danışmalarından ətraflı məlumat verir”. (9.s.11)

Ünumiyyətlə bu məqalədə aşıq, mahnı və nəğmələrin tədqiqində qiymətli mənbələrdən istifadə etməklə Azərbaycan folklorunun zənginliyini aşkarlamağa cəhd göstərmişik. Xalqımızın milli sərvəti olan aşıq havaları aşıq sənətinin əlifbası sayılır. Aşıq ilk növbədə hər hansı havanı oxuyan zaman, dərin məsuliyyəti hiss etməlidir. Qarabağ aşıq mühiti yüz illər boyunca sazlı-sözlü, çal-çağırılı məclislərin ifaçıları ilə məşhur olmuşdur. Aşıq yaradıcılığımızın qorunub saxlanılmasında Təbriz, Şirvan, Gəncəbasar, Borçalı, Naxçıvan aşıq mühitləri ilə yanaşı Qarabağ aşıqlarının da böyük əməyi vardır. Göründüyü kimi, adı dillər əzbərinə çevrilən Qarabağ aşıqları bu gün də Aşıq Nəbinin, Aşıq Əmrahın, Aşıq Həmidin, Aşıq Məhəmmədin, Aşıq Xosrovun və digərlərinin ardıcılığı ilə davam edir. Aşıq Valehin davamçısı olan Aşıq Xaspolad isə ulu ustadımızın məzarının abadlaşmasında, dastan-rəvayətlərinin toplanıb çap olunmasında əvəzsiz xidmətlər göstərmişdir. Klassik və müasir ustad aşıqların aşıqlığın çətin bir sənət olmasını fikri real bir həqiqətdir. Yüksək bəstəkarlıq, ifaçılıq məharəti sənətkarın özünü dərkindən və gərgin zəhmətindən irəli gəlir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan aşığı və el şairləri. 2 cildə (hazırlayan Ə.Axundov) cild.Bakı,1984
2. Aşiq Valeh. Alçaqlı ucalı dağlar. Toplayıb tərtib edənlər: Famil Mehdi, Aşiq Xaspolad Mirzəyev. Gənclik, Bakı, 1970.
3. Əfəndiyev Ə. Qafqaz əraziləri və xalqlarının təsvirinə dair materiallar toplusu(izahlı bibliografiya) Bakı,"Qartal" 1999.
4. Qəzənfər Paşayev.Seçilmiş əsərləri. IV cild. Bakı,"Təhsil", 2012.
5. Məhərrəm Hüseynli. Aşiq havaları "Mədəniyyət" jurnalı 1997 N-1-2
6. Molla Cümə əsərləri.2 cildə.(hazırlayan M.Yarəhmədov). Icild. Bakı,"Elm" 2001
7. N. Rzayeva "Lirik xalq mahnılarının poetikası" Bakı,"Yazıçı" 2008.
8. K.İslamzadə. Hisslərin tərcümanı – xalq mahnıları «Ortaq türk keçmişindən orta q türk gələcəyinə» V uluslararası folklor konfransının materialları. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Folklor İnstitutu, "Səda" nəşriyyatı, Bakı, 2007.
9. S.Orucova. Sikəstə xalq mahnıları və SMOMPK məcmuəsində /"Qarabağ folkloru: problemlər, perspektivlər" mövzusunda Respublika elmi konfransının materialları. Bakı, 2012.

SUMMARY**Mutual Relations of Karabakh Ashig Melodies and Singers' Performance**

In the article has spoken about communications between Karabakh ashug songs and the Karabakh performing traditions. Many years Karabakh ashug melodies are singing with national songs. As known, Karabakh ashug melodies have been created earlier then mughams. After Gurbani, which created ashug songs and melodies, its way has continued Ashug Valeh. From them it is possible to cite as an example such melodies as "5 strings", "The Average string", "Karabakh's shikeste" etc. However later singers (khanende) have appropriated these songs and melodies. Today nobody says that melodies and words belong to Ashug Valeh. All these melodies name national songs. Ashug Khaspolad, which was the representative Karabakh ashug traditions, has specified names of many ashug songs that began to be singing subsequently as national songs. When saz and the performing art incorporate, this tradition is developing, and when they are alone – it will be exit.

Keywords: oral literature, ashug's creativity, Karabakh ashug's melodies, tradition, ethnography, method, mugham.

*Bizim eppli sözlər,
Durna telli sözlər...*

Laçın bölgəsinin ağız ədəbiyyatından bir düzüm ərməğan

Neçə illərdi ki, dədə-bağa torpaqlarımızın bir hissəsi düşmən tapdağındadır. Girov qalan o yerlərin el – obası respublikamızın müxtəlif yerlərinə səpələnib. O yerlərin əhalisindən bu gün folklorumuzun nümunələrini yazıb yığmaq çox vacibdir, həm də çətindir.

Mən iyirmi ildən artıqdır ki, Laçın rayonunun yaşlı nəsillərindən bu folklor nümunələrini imkanım çatan səviyyədə toplayıram.

Rayonumuzun əhalisi 40-dan çox rayona səpələnmişdir. Onların hamısı ilə görüşmək çətindir. Buna baxmayaraq, hər bir yaşlı laçınlını görəndə onların köniül dünyasına varmağa çalışmışam. İndi sizlərə təqdim olunan bu folklor yarpaqlarını toplamaq üçün mənə bir çox laçınlı yardımçı olub. Onlardan Səfərov Pasim Eldəniz oğlu, Hümbətov Sultan Gülmalı oğlu, Təmrazov Hidayət Bəhmən oğlu, İsfəndiyarov Nemət Bəxtiyar oğlu, Süleymanov Baleh Qabil oğlu, Nəsimova Mehparə Əvəz qızı, Nəsimov Əvəz Əlfəsiyab oğlu, İsmayılov Əhməd Vəli oğlu (hazırda o vəfat edib) və onlarca başqa laçınlılardan minnətdaram. Adları çəkilən həmin adamlar hazırda Bakı, Bərdə, Gəncə, Ağcabədi, Şəki, Kürdəmir və s. yerlərdə yaşayırlar.

Bu materialları, toplamaqda məqsəd və məramım o olub ki, Laçın torpağına məxsus olan bu folklor nümunələri itib-batmasın.

Bəxtiyar Bəhmənoğlu

İnanclar və sınımalar

İlaxır çərşənbədə qızlar sübh tezdən durub bulaq üstünə gedərlər. Təzə suda yuyunandan sonra evə su gətirəndə sənəyin içinə bir xırda bulaq daşı da atarlar. İnanca görə, bu daş evdə bərəkəti, bolluğu artırır. Təzə suyu isə ev–eşiyə çiləyərlər.

Deyirlər, gün batandan sonra, toran vaxtı (bu vaxta “şər vaxt” və yaxud da “dar vaxtı” deyirlər) qapı–pəncərəni açıq qoymaq lazımdır. İnanca görə, mələklər bu açıq yerlərdən evə ruzi–bərəkət gətirir. Evdə olan ağır əhval – ruhda oradan çıxıb gedir.

İnanca görə, toran düşən vaxtı edilən qarğış tez tutulur. Ona görə bu vaxtı qarğış etməzlər. Bir də deyirlər ki, sübh çağı görülən yuxu, edilən alqış çin olar.

İnanca görə, qızılgül və yasəmən “müqəddəs” çiçəkdi. Bu çiçəkləri görəndə və dərəndə peyğəmbərimizin ruhuna salavat çevirmək lazımdır.

Deyilənə görə, sübh çağı, dan yeri qızarana bağdan dərilib yeyilən alma adamın ömrünü uzadır. İnama görə sübh çağı edilən alqış da tez hasil olar. Deyirlər, yağış yağan zaman edilən alqış da tez tutulur.

İnanca görə, sübh tezdən, dan yeri qızaran vaxtı, anadan olan uşaqların ayağı yüngül olur. Belə uşaqlar adamın başladığı işin ilk dəfə üstünə gələndə o gün iş yaxşı gedər, hər iş uğurlu olar. Ona görə kənd yerlərində nənələrimiz hana toxuyanda, cəhrə əyirəndə bu vaxtı doğulan uşaqlara deyirlər: - Oğlum, çıx eşiyə, gəl işimin üstünə.

İnanca görə, aydın, sərbəst danışmayan, dili gec açılan və pəltəkliyi olan uşaqlara bildirçin yumurtası bişirib yedizdirərlər ki, dili açılsın, sərbəst danışsın.

Rəvayətlər

Ana halallığı

Cavan bir oğlan neçə gün idi ölüm yatağında əzab çəkirdi. O can verib ölə bilmirdi. Onun yanında olan qohum–qonşuları da nə müddət idi ayaqüstə idilər, rahat ola bilmirdilər. Hamı yorğun idi.

Deyirlər dünyagörmüş bir qoca yol ilə gedirmiş. O, yola yaxın olan bir evdən ah – nalə, fəryad səsi eşidir. Qoca səs gələn evə dönür. O, görür ki, cavan bir oğlan can üstündədi, amma can verib ölə bilmir.

Qoca üzünü xəstənin yanında olanlara tutub, bu oğlanın nə günah işlətdiyini soruşur. Qocaya deyirlər ki, bu xəstə oğlan anasının bir oğludur. O оьланын anasını çağırtdırır. Xəstənin anası gəlir. Qoca deyir :

- Ay bacı, can üstündə olan, əzab çəkən bu xəstə sənin oğlundu, ona halallıq ver, qoy rahat olsun.

Xəstənin anası deyir :

- Mən ona halallıq vermərəm, o mənə çox əzab verib, qoy indi cəzasını

çəksin.

Qadının bu cavabından sonra qoca yanında dayanmış bir oğlana deyir ki, get maşanı ocaqda yaxşı – yaxşı qızdır, maşa qıpqırmızı olanda gətir mənə. Oğlan gedir və bir müddətdən sonra əlindən od rəngli maşa ilə gəlir. Qoca maşanı əlinə alıb deyir :

- Camaat, bu xəstənin tez ölməsi və əzabdan tez qurtarması üçün mən onun ətini bax bu qızmar maşa ilə tutmalıyam ki, o, tez can versin, əzab çəkməsin.

Bu sözü eşidən xəstənin anası tez irəli keçib, qocanın əlini yana itələyərək deyir:

- Dayanın, lazım deyil, ona əzab verməyin, mən onun bütün günahlarından keçirəm, ona halallıq verirəm. Mənə elədiyi pisləkləri bağışlayıram, südümü də ona halal edirəm.

Deyirlər, ananın bu sözündən sonra xəstə sakitləşir və tez can verib ölür.

Çömçə bulaq

Qarabağ dağlarının qərb ətəklərində, Laçın rayonunun Birinci İpək kəndinin yaxınlığında, kənd ilə üzbəüz olan dağın yamacında suyu olduqca içməli olan bir bulaq var. Bu bulağ böyük sal daşın üstündən çıxır. Bulaqın quruluşu çömçəyə oxşadığı üçün ətraf kəndlərin əhalisi bu bulağa “Çömçə bulaq” deyirlər. Bulaq haqqında belə bir rəvayət var.

Deyirlər, bulağın yaxınlığında taxıl biçən adamlara yemək bişirən qadının suyu qurtarır. Qadın yeniyetmə qızına göstəriş verib, su axtarmaq üçün əlinə çömçə və su qabı götürüb yaxınlıqdakı dərəyə gedir. Qadın dərəyə çatanda əlindəki çömçəni yerdən azacıq hündür qalxmış sal qayanın üstünə qoyup. Sonra bir az da dəqiq və Tanrının dərğəhına əl açır ki, ona su yetirsin. Bu minvalla yorğun-argın geri qayıdır.

Ağacın kölgəsində yeməyə nəzarət edən qız anasından sonra çömçəni gəzir, lakin çömçəni tapmır. Anası gəlib çatanda qız anasından çömçəni hara qoyduğunu sorşur. Qadının yadına düşür ki, çömçə dərədə daşın üstündə qalıb. Qadın geri qayıdır. O, gəlib görür ki, çömçə sal qayanın üstünə bitişib daş olub. İçi ilə də su axır. Sal qayaya yapışmış daş olan çömçənin sapı ilə axan su çömçənin çəlasına axır və oradan da tökülərək dərə ilə axıb gedir.

Qadın sevinə - sevinə geri qayıdır. O, yenidən su qabı götürüb dərəyə gedir, bulaqda yuyunub, qabı doldurub gəlir. Bir azdan yemək yeməyə gələn qadının qohumları su ilə yuyunub, sudan içirlər və bu suyu

hardan gətirdiyini qadından soruşurlar.

Qadın əhvalatı onlara danışır. Onlar gəlib görürlər ki, çömçə bulaq olub, onun içi ilə su axır.

O gündən əhali bu bulağa Çömçə bulaq deyirlər.

Haqqnəzər kəndi

Deyilənlərə görə Laçın rayonunun Zəkir kəndindən hər yay yaylağa gedən kənd sakinləri hər dəfə gedib – gələndə dağın yamacında əlverişli olan bir yerdə dincəlirmişlər.

Bir yayda yaylağa gedən Zəkir kəndindən olan iki əmioğlu – Xudaverdi və İmamaverdi bir – birinə söz verirlər ki, elə burada, yaylaq olan bu dağın yamacında binə tikib yaşasınlar. Yaxınlıqda bulaq və meşə olduğu üçün onlar bu axar – baxarlı yerdə bir neçə günə bir neçə kiçik yaşayış yeri tikirlər. Hansı ki, bu yer çoxdan bəri Dərəkəndli Alıyar kişinin binə yeri idi. Alıyar kişi dəli – dolu bir adammış. Ona görə hamı ona Dəli Alıyar deyirmişlər. Dəli Alıyara xəbər verirlər ki, sənin yaylaq yerində binə salınır. Xəbəri eşidən Dəli Alıyar atın minib yaylaq yerinə tələsir. O, Ərdəşəvi kəndindən keçəndə kənd ağsaqqallarından biri Uzun Alı baxır ki, Dəli Alıyar çox qəzəbli halda yaylağa tərəf tələsir. O, Dəli Alıyardan aralı olduğu üçün nə hadisə baş verdiyini soruşa bilmir. Amma Dəli Alıyarın hərəkətlərindən başa düşür ki, burada xeyirli bir iş yoxdu. Ona görə Uzun Alı qapıda bağlı olan atını minib, onun dalınca gedir. Uzun Alı hadisə yerinə o vaxtı çatır ki, Dəli Alıyar Xudaverdi və İmamverдини ağacla vurur. Uzun Alı araya girib davanı sakitləşdirir.

Çox söz – söhbətdən sonra Uzun Alının ağsaqqalığını eşidən Dəli Alıyar sakitləşir.

Xudaverdi və İmamverdi Dəli Alıyara deyirlər ki, bizim örüş – otlaq sahəmiz yoxdu. Heyvan saxlamaq üçün çox çətinlik çəkirik. Ona görə burda yaşamağa qərar vermişik. Sakitləşib özünə gələn Dəli Alıyar öz yurd yerindən keçməli olur. O, burada təməl daşı qoyanlara xeyir – dua verir. Uzun Alı da bir ağsaqqal kimi onlara xeyir – dua verərək – haqqın nəzəri üstünüzdə olsun deyir.

Bu hadisədən sonra iki əmioğlu orda yaşamalılı olurlar. Onlar yaşadıkları bu yeni salınmış kəndə Haqqnəzər adı verirlər.

Hər adamın öz adamı

Şah oğlunun bir çoban qızına gözü düşür. Oğlan bir gün atasına deyir ki, ata filan çobanın qızını al mənə. Şah oğluna deyir ki, sənə varlı bir kişinin qızını alacağam, çoban qızı sənə yaraşmaz. Şah oğlu atasına bildirir ki, mən alsam da o qızdı, almasam da.

Tək oğlunun sözündən çıxmıyan şah çobanın evinə bir neçə dəfə elçi göndərir. Hər dəfə gələn elçilərə qızın atası deyir ki, mən şah oğluna verməyə qızım yoxdu.

Çox fikirləşəndən sonra şah vəziri yanına çağırıb ona deyir :

Vəzir, sən bilirsən ki, mənim bir oğlum var. Oğlum bir çoban qızına aşiq olub. Oğlum da mənə deyir ki, ya o qızı almalıyam, ya da başqa heç bir qızla evlənməyəcəm. Səni çağırıbmışam ki, bir tədbir görəsən, necə eləyək ki, o çoban qızını mənim oğluma versin.

Vəzir şaha deyir :

- Şah sağ olsun, mənə bir az möhlət ver. Qoy fikirləşim, çalışaram ki, bu işi həll edim.

Beləliklə, vəzir çıxır ölkəni gəzməyə. O, bir – neçə kəndə gedir və şah oğlunun istədiyi qızın atasının dostunu axtarır. Ona deyirlər ki, filan kənddə bir çoban var,, o həmin çobanın dostudur.

Vəzir saraya qayıdır. Həmin uzaq kənddə olan çobanı şahın yanına çağırtdırır. Şah çobanla xeyli söhbət edəndən sonra şah çobana məsələni deyir. Çoban həmən axşam gedir şah oğlunun istədiyi qızın atasının evinə, yəni dostugilə. Qızın atası gələn çoban dostunu çox mehribanlıqla qarşılayır və onu evinə gətirir. Söhbət zamanı qızın atası gələn çoban dostuna deyir:

- Nə yaxşı gəlmisən? Səni xeyli müddətdi görmürəm. De görüm xeyirdim, nəyə gəlmisən? Qonaq çoban dostuna deyir :

- Gəlmişəm sənin qızını şahın oğlu üçün alam. De görüm mənə nə deyirsən?

Qızın atası çoban dostuna deyir:

-Əvvəla çox xoş gəlmisən. Mən səninlə dostam, şah səni mənim qapıma göndərib. Mənə yaraşmaz ki, sənin kimi bir dostu əliboş qaytaram. Səndən hörmətli kim ola bilər? Razıyam, sənə görə qızımı şah oğluna verirəm, Allah xeyir versin.

Qonaq çoban yeyib – içib, yatır səhəri şahın yanına gəlir. Şah bildiri ki, çoban qızını sənin oğluna verməyə razıdır. Şah çobana xələt verib yola salır.

Sonra şah vəzirin yanına çağırır deyir :

- Vəzir, çobanın qızı üçün onun evinə bir neçə dəfə çox hörmətli adamlardan elçi göndərdim. Amma çoban qızını mənim oğluma vermədi. Bəs necə oldu ki, bir çoban getdi bu müşkül məsələni həll elədi. O çobanın qızını mənim oğluma aldı?

Vəzir dedi :

-Şahım, mən bir neçə gəndi gəzib qız atası olan çobanın dostunu tapdım. Həyatda bu bir qaydadı. Hər bir adamın öz könlünə yatan bir adamı olur. Bax o qız atası çoban elə bilir ki, onun dostu olan çobandan dünyada yaxşı adam yoxdu. Ona görə də bu məsələni o çoban həll elədi. Çünki hər bir adamın öz adamı var.

Kimin sözü keçir?

Deyirlər bir gün ölkənin şahı vəzirin yanına çağırır deyir :

- Vəzir, get öyrən gör ölkədə oln evlərdə kişi sözü keçir, yoxsa arvad sözü? Bir də öyrən görək ölkədə arvad sözünə baxmayan kişi varmı?

Vəzir şah ilə sağıllaşır onun yanından çıxır. Vəzir gəlib üç yüz at, üç yüz toyuq təşkil edir və dörd – beş adamla başlayır ölkədəki evlərdə sorğu aparmağa. Vəzir yoldaşlarına bildirir ki, arvad sözünə baxan kişiye bir toyuq, baxmayan kişiye isə bir at veriləcək. Qərara alırlar ki, sorğu üç yüz evdə keçirilsin.

Sorğu zamanı müəyyən olunur ki, iki yüz doxsan doqquz evdə arvadın sözü keçir və kişilərin hamısı arvadın sözünə baxır. Axırıncı, yəni 300 – cü evdə sorğu zamanı evin kişisi deyir:

- Evdə mən olan yerdə arvad kimdi, onu eşitsinlər? Evdə mən nə desəm o qanundu.

Vəzir yanındakı adamlara deyir :

- Gedin o qara atı gətirin verin bu kişiye.

Vəzirin sözünü eşidən kişinin arvadı tez ərinə deyir:

- A kişi, qara atı alma, denən boz atı versinlər.

Arvadının sözünü eşidən kişi tez deyir:

-Arvad düz deyir, mənə boz atı verin.

Vəzir görür ki, bu kişi də arvadın sözünə baxır və arvadın sözü evdə hər məsələni həll edir. Vəzirin adamları gətirib kişiye bir toyuq verirlər. Kişi deyir:

- Axı siz mənə at verməlisiniz, bu toyuq nədi?

Vəzirin adamları deyir:

- Sənə qara at vermək istəyirdik, sən arvadın sözünə baxıb boz atı istədin. Deməli, sən də arvadın sözünə baxırsan. Ona görə sənə də ancaq toyuq düşür.

Beləliklə, müəyyən olunur ki, ölkədə arvad sözünə baxmayan kişi yoxdu. Ailələrin hamsında arvadın sözü keçir.

Mərdimazarın vəsiyyəti

Bir kənddə çox mərdimazar bir kişi yaşayırmış. O, kənddə pislik etmədiyi adam qoymamışdı. Bir gün bu mərdimazar ağır xəstələnir. Bir neçə həftə xəstə yatır. Bu müddət ərzində onun qapısını bir nəfər açıb halını soruşmur.

Bir gün mərdimazarın arvadı görür ki, kişi öz – özünə pıçılıtlı ilə danışır və əl barmaqlarını bir – bir sayır. Arvad bu hadisədən bir şey başa düşmür. Aradan bir neçə gün keçir. Mərdimazarın vəziyyəti lap pisləşir. Mərdimazar arvadın yanına çağırır deyir :

- Arvad, mən ölürəm, get kənddə iki adam var, onları çağır gəlsin mənə yanına. Onlara vəsiyyətim var. Arvad qaça – qaça gedib ərinin dediği iki nəfəri gətirir ərinin yanına. Mərdimazar gələn kənd sakinlərini və arvadın yaxınına çağırır deyir :

- Mən kəndimizdə sizdən savayı hamıya dönə - dönə pislik eləmişəm. Ancaq sizlərə mənə pisliyim olmayıb. İndi mən ölürəm. Mənə sizdən bir xahişim var. Xahiş edirəm mən öldəndə mənə pal – paltarlı evimin qapısında olan tut ağacından ayağımdan asın, qoyun hamı görsün.

Gələn qonşular və arvad ona söz verir. Mərdimazar vəsiyyətini edib ölür. Onu arvadı və gələn iki nəfər qonşu çölə çıxarıb gətirib tut ağacından ayağından asırlar. Evin yanından o tərəf – bu tərəfə gedənlər görürlər ki, mərdimazar tut ağacından ayağından asılıb. Kəndə hay düşür ki, mərdimazarı arvadı və iki nəfər qonşu tut ağacından asıblar.

Kəndin əhalisi, qazısı və kəndin digər vəzifəli adamları gəlib görürlər ki, doğrudan da mərdimazarı tut ağacından başı aşağı asıblar.

Kəndin qazısı və onun köməkçiləri mərdimazarı tut ağacından açıb qoyurlar yerə. Qazı mərdimazarın arvadından və iki nəfər qonşusundan bu hadisəni necə olduğunu soruşur. Onlar qazıya deyirlər ki, kişi ozu vəsiyyət etmişdir. Qazı və kənd camaatı bu işə gülürlər. Heç kəs arvadın və qonşuların dediği sözə inanmır. Qazı mərdimazarın ciblərini axtarır. Onun cibindən balaca bir kağız çıxır. Qazı kağızı açıb oxuyur, kağızda yazılmışdı. “Mənə arvadım və bu iki nəfər adam tut ağacından asıb öldürdülər”. Kağızda

hər iki qonşunun adı yazılmışdı. Bu məktuba həm arvad, həm də arvadın çağırdığı iki nəfər mat qalırlar. Qazının əmri ilə onların üçün də həbs edirlər. Haraya gələn çox yaşlı olan bir qoca üzünü camaata tutub deyir:

- Baxın, görün, mərdimazar öləndə də mərdimazarlığından əl çəkmir. Onun kənddə pislik etmədiyi bu üç nəfər idi. Onlara da öləndən sonra pislik elədi.

Qaragöl tütəyi

Qaragöl Laçın rayonunun yaylasındadır.

Deyirlər, yaylaqda olan bir çoban Qaragöldən su içib yuyunan zaman kəmərinə taxdığı tütəyi düşür gölə. Çoban əlini uzadır ki, tütəyin sudan götürsün, lakin külək tütəyi sahildən uzaqlaşdırır.

Aradan bir il keçir. Növbəti ilin yayı çoban yenə buraya yaylağa gəlir. Bir gün çoban Qaragöldən xeyli aralı qoyun otaranda görür yaxınlıqdan tütək səsi gəlir, amma heç kim görünmür. Çoban səs gələn tərəfə gedir. O görür ki, səs bir bulaqdan gəlir. Çoban görür ki, onun keçən il Qaragölə düşən tütəyi bulağın gözündə görürükür. O, yarısı bulağın gözündə, yarısı sudan çıxan tütəyi çəkib bulağın gözündən çıxarır.

Çoban bu hadisəyə çox təəccüb edir. Bu əhvalatı çoban o yerlərə bələd olan bir yaşlı kişiyyə danışır. Qoca çobana deyir ki, sənın tütəyin tapılan bulağın suyu Qaragöldən süzülüb gəlir. Sənın tütəyin də yer-altı axarlarla gəlib bulaqdan çıxıb.

Qarovul daşı

Laçın – Şuşa rayonlarının sərhədlərində, Sarıbaba dağının ətəyində, aşırımda rənginə görə ətrafda olan qayalardan fərqlənən, hündürlüyə yerdən 30 – 40 metr olan bir qaya var. Yaxınlıqda olan kəndlərin əhalisi bu qayaya Qarovul daşı deyilir.

Rəvayətə görə Sarıbaba dağının ətəyində olan kənddə yaşayan bir qadının Səlim adlı bir oğlu varmış. Oğlan qarəsifət olduğu üçün hamı ona Qaraoğul deyərmişlər. Yetim olan bu oğlanın kənddə hamı xətrini çox istəyirmiş.

Novruz bayramına 10 gün qalmış qadın yeniyetmə oğlunu Qarabağa bayramlıq üçün gedənlərə qoşur. Aradan 3 – 4 gün keçir. Bazarlığa gedənlər geri evlərinə yola düşürlər. Evlərinə 5 – 6 kilometr qalmış anasının yanına tələsən Qaraoğul yoldaşlarından xeyli qabaqda gedirmiş.

O, dağın yamacında qar yığnağı olan yeri keçmək istəyəndə qar uçqunu onu bir anda dərənin dibinə aparır.

Səfərə gedənlər yolda sözbir edirlər. Onlar kəndə çatanada Qaraoğlun anasına deyirlər ki, biz onu bazarda itirdik. O yola bələddi, bu gün – sabah gələr.

Nigarançılıqdan qadın özünə yer tapa bilmir. Novruz bayramına bir gün qalmış qadın oğlunun yoluna baxmaq üçün dağın aşırımına çıxır. Lakin sis – duman hər yeri görünməz edir. Qadın dumandan – Qaraoğul, Qaraoğul – deyərək oğlunu çağırır. Səs – səmir gəlmir. Əli – ayağı soyuqdan donmuş qadını kənd adamları gəlib aparırlar.

Qadın bayram günü yenə tezdən durub çıxır dağın aşırımına. Yenə də duman gəlib hər tərəfi örtür. O, oğlunu çağırır, lakin ona səs verən olmur. Kənd adamları yenə gəlib onu aparırlar evinə.

Novruz bayramının gecəsi yorğun olan o qadını yuxu aparır. Qadın yuxuda görür ki, ona deyirlər: - “Oğlunu gözləmə, o, daha gəlməyəcək”. Soyuq bir havada qadın yenə gəlib çıxır aşırma. Bu dəfə də duman hər tərəfi görünməz edir. O, oğlunu səsləyir, ancaq onun səsinə səs verən olmur. Soyuqdan tir – tir əsən qadın - Anan daşa dönsün oğul, bu soyuqda hardasan – deyir. Qadın sonra əllərini göyə qaldırır - Tanrım, əgər oğlum gəlməyəcəksə məni burada daşa döndər, mən onsuz yaşamaq istəmirəm – deyir.

Rəvayətə görə qadın orada daşa dönür. Kənd adamları gəlib görürlər ki, qadın aşırmda daşa dönüb.

Yaz girir, havalar isinir, dərənin qarı əriyir. Kənd adamları gəlib Qaraoğlun meyitini tapıb gətirib daşa dönmüş anasının yanında dəfn edirlər. İndi ətrafda olan kəndlərin sakinləri aşırmda olan bu qayaya Qarovul (yəni Qaraoğul) daşı deyirlər.

Sarı Aşıq və dostu

Yaz vaxtı imiş. Sarı Aşıq kənd yolunda dostu ilə qarşılaşır. Dostu ondan hardan gəldiyini soruşur. Aşıq dostuna deyir ki, getmişdim Yaxşını görməyə. Dostu ondan Yaxşını görüb – görmədiyini soruşanda Aşıq deyir ki, Yaxşını aralıdan gördüm, qapılarında görünürdü.

Səhəri gün Aşığın dostu qonşu kənddən evlərinə gələndə yenə kənd yolunda Aşıqla qarşılaşırlar. Dostu bu dəfə də ondan hara getdiyini soruşanda Aşıq dostuna :

*- Mən aşiqəm bir ay var,
Bir günəş var, bir ay var.
Gündə gördüyüm yarı
Görməmişəm bir ay var*

– bayatısını deyir.

Aşığın dostu başa düşür ki, o, yenə Yaxşını görməyə gedir. Ona görə dostu onunla birlikdə gedir. Onlar gəlib Yaxşıgilin evi, həyəət – bacası açıq – aydın görünən dağın yamacında otururlar. Yaxşı qapılarında görünürdü. Birdən o, qaça – qaça yuxarı eyvana çıxıb girir evə. Bunu görən Aşıq dərin acı bir həsrət çəkib :

*Mən aşiqəm ala gəz,
Ala yaylaq, ala gəz.
Getmə gözüüm önünüdən,
Canım ala – ala gəz*

– bayatısını zümzümə edir.

Dostu ayağa durub Aşıqın əlindən tutur, onu yerdən qaldırır və evə qayıdırlar.

Yeməyin qaydası nədi?

Bir gün Bəhlul Danəndə saraya qardaşı Harun Ər – Rəşidin yanına gedir. Bəhlulu görən Harun deyir:

- Yaxşı vaxtında gəlmisən qardaş, gəl bir yerdə yemək yeyək.

Bəhlul deyir:

_ Qardaş, sən əgər yeməyin qaydasını mənə düz desən, mən sən ilə bir süfrədə oturub yemək yeyərəm.

Harun deyir:

- Yeməyin qaydası odur ki, gərək yeməkdən əvvəl əllərini yuyasan.

Bəhlul deyir:

- Xeyir, düz deyil.

Harun deyir:

- Süfrə başında yemək zamanı çox adam olsa daha yaxşıdı.

Bəhlul yenə razılaşmır. Harun deyir :

- Yeməyə başlayarkən “Bismillah” qutaranda isə “Əlhəmdüllillah” demək lazımdır. Bəhlul qardaşı ilə yenə də razılaşmır. Harun Bəhlula deyir:

- Könlümüz istəyən yeməli nemətlərin, hansı süfrədə varsa, hamısından çoxlu yemək lazımdı.

Bəhlul yenə razılaşmır: - Bəhlulla qardaşı Harun arasında süfrəyə aid

olan bütün qaydalar sadalanır. Lakin Harunun cavablarının heç biri Bəhlulu qane etmir. O, qardaşına deyir ki, bu dediklərin lazımdır, lakin əsas şərt deyil. Qardaşının sualına cavab tapmayan Harun deyir:

-Yaxşı qardaş, sən indi o qaydanı de qoy mən də bilim.

Bəhlul deyir:

-Qardaş, süfrədə yeməyin birinci vacib qaydası odur ki, süfrədə olan yeməklərin hansının halal və haram olduğunu gərək biləsən. Əlbəttə, gərək halal olan yeməkləri yiyəsən. Haram yeməyin cana faydası yoxdu, onları yemək günahdı. Bir də çox yemək şərt deyil, qədərincə yemək lazımdı. Nəfsin tələblərinə görə yeyilən hər bir tikə haramdı.

El bilgisi

Qiymətli daşlar

Yaqut – bu qiymətli daşın qırmızı və göy rəngi var. Göy yaquta “peyğəmbər çiçəyi” deyirlər. Bu daş müqəddəs hesab olunur. Yaqut insanın beynini gücləndirir, ürəyini möhkəmləndirir. İnsanlara güc verir. Onları pis yuxu görməyə qoymur. İnsanları vəba xəstəliyindən qoruyur. Gözə işıq verir. Yaddaşı möhkəmləndirir, adama şən ovqat bəxş edir.

Ləl – bu bəzək daşının qırmızı, sarı, bənövşəyi, yaşıl və s. rəngləri var. Ən yaxşı ləl qırmızı rəngli ləldi. Qarışıq olmayan qırmızı lələ “nəcib ləl” – deyirlər. Qırmızı ləl yaqutdan sonra ən yaxşı bəzək daşdır. Ləl yalnız sərtliyinə görə yaqutdan geri qalır. Deyirlər ləl bəzəyin yaraşığıdır.

İnsanların inancına görə ləl gəzdirən adam vicdanlı olar, pis yuxu görməz, başı ağrımaz, onun yaddaşı yaxşı olar, ürəyi möhkəm olar. Gözə rahatlıq verir.

Ləldən müxtəlif bəzək əşyaları – sırğa, boyunbağı, bilərzik, üzük və s. hazırlanır.

Şərq poeziyasında ləlin adı tez – tez çəklir.

Zümrüd – zümrüd tünd yaşıl, açıq göy və s. rənglərdə olur. Zümrüd gözə rahatlıq verir. Sahibinə xoşbəxtlik bəxş edir. Zümrüd gəzdirən adama ilan, əqrəb yaxın gəlməz. O sahibini zəhərli olan hər şeydən qoruyur. Zümrüd gəzdirən adamın bəxti açıq olur. Onu gəzdirən adam soyuqqanlı və rahat olur. Zümrüd insanlara xoşagələm zövq verir. Sahibini cadu – nəzərdən qoruyur.

Firuzə - bu daş da müxtəlif rənglərdə olur. İnama görə firuzə gəzdirən adam düşməninə həmişə qalib gəlir. Zəhərli ilanlar və həşəratlar firuzə gəzdirən adamdan qaçır. O, insanlara xoşbəxtlik, səadət gətirir. İnsanı qay-

ğdan, fikirdən azad edir. Firuzə qızıyl və gümüşdən olan əşyalara yaxşı yaraşlıq verir. İnama görə onu gəzdirən adam təmiz və yumşaq olur.

Mirvari – mirvari üzvi mənşəli daşdır. O bəzi dənizlərdə yaşayan ilbizlərdən əmələ gəlir. Mirvari ağ, sarı, qırmızımtıl və s rənglərdə olur. O gözə işıq verir. Onu gəzdirən adamı aldatmaq olmaz. Mirvari ürək döyüntülərini yox eyləyir. İnsanı qəm – qüssədən azad edir, əhvalı yaxşılaşdırır. Mirvarinin digər bir adı İncidir. Mirvari qorxunu aradan qaldırır, adamı məkr və hiylədən qoruyur, gözün görmə qabiliyyətini artırır.

Kəhrəba – insanlara kəhrəba daş dövründən məlumdur. Əsasən sarı rəngdə olur. Kəhrəba bütün xalqların bəzək daşıdır. Zob (YP) xəstəliyini sağaldır, qanı tənzimləyir. Bu daş qorxunu aradan qaldırır, ürək döyüntüsünü nizamlayır. Gözə işıq verir. Yandırılan zaman çox xoş iyi gəlir.

Nənənlərimizin alqışlarından.

Allah səni qanadının altında saxlasın.

İmam Əli belini qurşasın.

Dizində ağ tük bitsin.

Qazancın başından tökülsün.

Allah ağrı – acını səndən uzaq etsin.

Heç neyniyim – necəliyim deyməyəsən.

Allah səni xata - baladan uzaq eləsin.

Heç ağrıyan günün olmasın.

Səhərlərin üzünə xeyirli açılsın.

Allah səni qadadan – bəladan qorusun.

Hörmətin artıq olsun.

Səni ümid yeri olasan.

Allah ürəyinə görə versin.

Səni Tanrının nəzərindən uzaq olma.

Xudavəndi – aləm arzularını çin eləsin.

Həzrət Abbas köməyin olsun.

Allah yanında üzün ağ olsun.

Tanrının nəzəri üstündə olsun.

Günün – baxtın ağ olsun.

Allah səni minbudaq eləsin.

Üzün ağ olsun.

Allah səni murazına yetirsin.

Tanrı səni qada – bələdan qorusun.

Bağ – bostanın barlı olsun.

El içində həmişə başın uca olsun.

İşıqlı günlərin olsun.

Bəd – nəzərdən, psi gözlərdən uzaq olasan.

İman yiyəsi olasan.

Yolun rəvan olsun, xeyir qabağına çıxsın.

Həmişə Allah amanında olasan.

Allah yanında üzün ağ olsun.

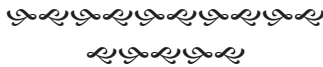
Tanrı səni dar amanda qoymasın.

Allah üzünün nurunu çox eləsin.

Səni görüm yeddi oğul atası (anası) olasan.

Süfrən həmişə çörəkli olsun.

İmam Hüseyn köməyinə çatsın.

SƏDAQƏT QASIMOVA
dos.dr.

ƏLİMƏRDANLI NƏCƏFİN UNUDULMAZ VƏ BƏNZƏRSİZ POETİK İRSİ

Onun ölümündən 68 il keçmişdir. Amma sanki aramızdadır, yaşayır. Aşıq Hüseyn Bozalqanlı, Dondarlı Hümbət, Bozalqanlı Aşıq Vəli, Xəyyat Mirzə, Aşıq Ələkbər, Aşıq Mirzə, Aşıq Əsəd kimi...

Bəs bu unudulmaz şəxsiyyət necə həyat sürmüşdür? Aşıq Nəcəf 1900-cü ildə Tovuz rayonunun Əlimərdanlı kəndində anadan olmuşdur. Ata babası Kərbəlayi Hüseyn Kərbəlayi Pənah oğlu kəndin koxası olub. Aşığın əmisi Molla Abbas İstanbul Universitetinin İlahiyyat fakültəsində təhsil alıb, Qazaxda uyezd pristavinin katibi olub. Aşığın yoldaşı Məsmə

Müseyyib Qaçaq Qara Əlimərdanlı nəvəsi Kərbəlayi Əlimərdanın qız nəvəsidir. Aşıq Nəcəf tanınmış şəriət alimi, ana qohumu Molla İsmayılın yanında hər tərəfli dini təhsil almışdır.

*Varlıya dost olub, kasıba gülmə,
Çox da havalanıb coşma dünyada.
El səni istəyib, keçirsə başa,
Ağır ol, alçağa düşmə, dünyada.*

*Oturub durğunan qədir bilənnən,
Yaxşı igid "Sən öl" demək yalannan.
Vəfali dost olmaz üzə gələnnən.
Onun körpüsündən keçmə dünyada.*

Ustad sənətkar 1928-ci ildə keçirilmiş Azərbaycan Aşıqlarının I qurultayının nümayəndəsi olmuşdur. Aşıq Nəcəf 1937-ci ildə Azərbaycan

Yazıcılar Ittifaqının üzvlüyünə qəbul edilmişdir. Professor Məhərrəm Qasımlı “Ozan-aşıq sənəti” kitabında qeyd etmişdir: “Gəncəbasar mühitinin ana axarını təşkil edən Tovuzda hətta elə kəndlərə” (Bozalqanlı, Xatınlı, Əlimərdanlı, Azafılı, Öysüzlü və s.) rast gəlinir ki, orada hər evdə ən azı bir saz var. Bu kəndlərdə saza-sözə bağlılıq o qədər güclüdür ki, uşaqdan böyüyə hamı, hətta qız-gəlinlər də saz çalıb oxumağı bacarırlar”. Professor mühitin saz-söz həyatını şərtləndirən başqa ustad aşıqların arasında Aşıq Əlimərdanlı Nəcəfin də adını çəkir.

Deyilənlərə görə, Aşıq Nəcəf Əlimərdanlı dəmirçi Cəfər kişi ilə çox yaxın dost idilər. Dəmirçilik sənətini öyrənmək üçün tez-tez yanına gəlmiş. Cəfər kişi onun şeirlərini sınağa qoymuş. İndi dəmirçi Cəfərin nəvələri Aşıq Nəcəfin şeirlərini əzbər bilirlər. Şairin bacısı oğlu Cavan Alay (Səmədov Alay Məmməd oğlu) öz dayısına həsr etdiyi “Sən oldun, dayı!” rədifli şeirində ondan öz ustadı kimi qürurla söz açır:

Sağdan: Aşıq Nəcəf, Aşıq Əsəd, Aşıq Hüseyn Bozalqanlı, Aşıq Mirzə Bayramov

*...Gəzdim qarış-qarış Azərbaycanı,
Hər yerdə şeirinin oldum mehmanı,
Dağıldı qəlbimin çəni, dumanı,
Ömrümün ilqarı sən oldun, dayı!*

*Alayam, heyranam şirin sözünə,
Sönməz ocağıma, sönməz közünə,
Türbə yapdın öz sözünlə özünə,
Şeiriyət memarı sən oldun, dayı!*

Aşıq Nəcəfin bacısı oğlu gənclik illərindən başlayaraq, Cavan Alay təxəllüsü ilə şeirlər qoşaraq el arasında şöhrətlənib. Vaxtaşırı dövrü mətbuatda çap olunub. Yeri gəlmişkən, qeyd edək ki, Cavan Alayın həm ana nənəsi Əsmət xanım, həm də ata nənəsi Reyhan xanım xalq qəhrəmanı Qaçaq Kərəmin mənsub olduğu Molla Zallaz nəslindəndir. Professor Rüstəm Rüstəmzadə “Koroğlu nəvələri” adlı kitabında onların Azərbaycan xalqının böyük oğlu Səttar xanla qohum olduqlarını göstərib.

Azərbaycanın xalq şairini Zəlimxan Yaqub Aşıq Nəcəf haqqında belə yazmışdır (qeyd edək ki, Cavan Alayla Zəlimxanın uzun sürən dostluqları olub):

*Qonaq oldun Tovuz adlı mahala,
Hər sinədə min bayatı varıymış.
İndi bildim bu diyarda ellərin,
Nə dövrünü, nə busatı varıymış.
Aşıqları oxuyanda Nəcəfdən,
Seçilmədi sözü dürdən, sədəfdən.*

Aşıq Nəcəf haqqında çoxları şeir yazmışdır. Məsələn, Həsən Mülkülü, Əziz Məftun, Bəşir Səmədbəyli, Qaraxanlı Aşıq Vəli, Əli Paşayev, İsa Cavad oğlu, Yunis Oruculu, Məmiş Arzulu, Fəxrəddin Haray, Sadiq Tağızadə, Musa Qənbərli, Çoban Həsən və s. Bu şeirlərin hamısında Aşıq Nəcəfin sazına-sözünə böyük ehtiram duyulur:

*Bəşirəm, sevirəm mən məhəbbətlə,
Yurdumun oğlunu sözlə-söhbətlə,
Tarix boyu yaşadacaq hörmətlə,
O hikmətli xoş şeiriyət Nəcəfi.*

Aşıq Nəcəfin yaradıcılığı şeir çeşidləri baxımından zəngindir: ustadnamələr, gəraylılar, gözəlləmələr, qoşmalar, tənislər, cığalı tənislər, divanilər, müxəmməslər, deyişmələr və sairə.

*Aşıq Nəcəfin şeirlərini sinəsində
dəftər eləyən sevinli qızı Tünzalə xanım*

*Bəzənib tovuz tək bağ arasından,
Hər gəlib-gedənə, zənana gülmə.
Günəş boylananda dağ arasından,
O sənə gülsə də, sən ona gülmə.*

*İşvəni, qəmzəni, gəl, satma baha,
Canımı odlara sən yaxa-yaxa.
Misir ölkəsində olan Züleyxa,
Rəhm eylə Yusifi-Kənanə, gülmə.*

*Yön çevirib, cəzirənin düzünə
Ovçuyam, düşmüşəm ceyran izinə.
Gəl, qulaq, as, sən Nəcəfin sözüne,
Gözəl, dərd anlayıb, qanana gülmə*

Gördüyümüz kimi, Əlimərdanlı Aşıq Nəcəf sevgi, məhəbbət mövzusunda da böyük yer verir öz yaradıcılığında: gizli sevgi, göz yaşları, görüşmək həsrəti, ilk məhəbbətin kövrək sızıltıları:

*Bax bəri, asta yeri,
Adı Gilə ağrın alım.
Şəhla gözün, qəmər üzün
Bənzer gülə, ağrın alım.
Gümüş əzdir, düymə düzdür
İncə belə, ağrın alım.
Ay sona, qəddi mina,
Qonsan gülə, ağrın alım.
Səhər tezə, gəlsən bizə
Gülə-gülə, ağrın alım.*

Aşıq sənətində deyişmələr böyük rol oynayır. Əlimərdanlı Aşıq Nəcəfin bu yönündə deyişmələri çox özünəməxsus tərzdə yazılmışdır.

Dilşad:

*Sevdalar selində çalxanan aşıq,
Dumanlı dağlarda maralı gəzmə,
Cananlardı səni salan kəməndə,
Gözəllər əlindən yaralı gəzmə.*

Nəcəf:

*Dumanlı dağlarda seyd edən gözəl,
Ovsanıb ovçudan aralı gəzmə,
Bir adasan dərya çəkər kamına,
Coşub, öz həddindən irəli gəzmə.*

Dilşad:

*Harada görəndə bir gözəl qızı,
Sevməmiş qəlbinin kəsilməz sızı.
Yerin bənövşəsi, göyün ulduzu,
Nəzmində suslayıb, sorağı gəzmə.*

Nəcəf:

*Sənə nə dərs verib ustadlar piri?–
Yumşalt kotanını kəsməsin diri,
Naqabil döşündən basarlar geri,
Yaxşı hər məclisdə yer alı gəzmə...*
(“Aşıq Nəcəfin Dilşad xanımına deyişməsi”)

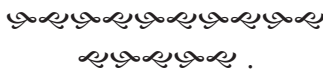
Aşıq Nəcəf II Dünya müharibəsində iştirak edib ağır yaralanmış, bir gözünü də bu qanlı savaşda itirmişdir. Böyük söz ustası 1947-ci ildə ömrünün 47-ci baharında dünyaya göz yummuşdur.

20 aprel 2010-cu ildə Gənc Tamaşaçılar Teatrında Əlimərdanlı Aşıq Nəcəfin (Hüseynov Nəcəf Əli oğlu) 110 illiyi və “Düşdüm eşqin sevdasına” şeirlər kitabının təqdim edilməsi mərasimi keçirilmişdir. Öz çıxışında professor Qəzənfər Paşayev qeyd etmişdir ki, cəmi 47 il yaşayan Aşıq Nəcəf qısa müddətdə zəngin yaradıcı irs qoymuşdur. Xalq şairi Zəlimxan Yaqub da Aşıq Nəcəfin sənət aləmindəki təkrarsız poetik əzəmətinə öz ehtiramını bildirmişdir. “Aşıq Nəcəf elə bir istedadlardan olmuşdur ki, onun sənəti nəsillərdən-nəsillərə keçəcək və əbədi yaşayacaqdır”. Bu sözlərin gerçəkliyini hər bir Nəcəfsevər ürəkdən təsdiqləyir .

SUMMARY

Poetic Generation of Alimardanli Najaf

The article is devoted to Ashig Nejef who was born in Elimerdanli village of Tovuz. His poetry was very rich and meaningful. Poems from his creative-activity have been given in the article and analyzed by the author. At the end of the paper it's mentioned 110 years anniversary of Ahig Nejef was celebrated in 2010 and his book was presented there.

Ustad yadigarı

*Əlimərdanlı Aşıq Nəcəf
(1899-1946)*

ƏSƏN YELLƏR, BİR ALLAHIN EŞQİNƏ...

*Əsən yellər, bir Allahın eşqinə,
Yazdığım naməni vətənə yetir.
Bəndədən bəndəyə kəramət olmaz,
QeyzİNƏN Xeybəri atana yetir.*

*Yellər, ərzi-halım söyləynən mərdə,
Haqq divan eyləyən Ruzi-Məhşərdə.
Möcüzət göstərən Şəhri-Bərbərdə,
Qul deyib, özünü satana yetir.*

*Qəribəm, qürbətə atıldı daşım,
Tufana qarq oldu neçə yoldaşım,
Müşküləm, ol Şaha düşübdür işim,
Ərşin sütunundan tutana yetir.*

*Bir kimsənə deyim, İslama pənah,
Onunda xətrini çox istər Allah,
Qılncı Zülfüqar, atı Zülcənah*,
Zəlillər dadına çatana yetir.*

*Nəcəfin də gözü yoxdu sağında,
Tər lan idi, qaldı sar oylağında.
Qiblə tərəfində, Ağrı dağında,
Nuhun gəmisində yatana yetir.*

**Zülcənah – İmam Hüseyinin atının adı olub, «iki qanadlı» deməkdir.*

QADASIN ALDIĞIM

*Kənar gəzmə, yar, otağa qədəm bas,
Asta-asta, gəl, qadasın aldıgım,
İnsaf eylə, məhəbbəti unutma,
Kəsmə bizdən yol, qadasın aldıgım.*

*Saqi ol, məclisdə, gəl, payla şərbət,
Nazı-qəmzə etmə, zalım, bimiürvət,
Bircə saat mənlə eyləyib söhbət
Xumar gözlə, gül, qadasın aldıgım.*

*Axtarib Nəcəfi eyləsən soraq,
Ələ düşməz azad dövrən, bu növraq,
Aşıq məhlənizdən küsiüb gedir, bax,
Əylə, könlün al, qadasın aldıgım.*

DƏRDİMİ

*Yatmışdım, qəflətdən qəfil ayıldım,
Söylədim təbibə bilə dərdimi.
Dost deyib birinə açdım sirrimi,
Yaydılar dəhana, dilə dərdimi.*

*Sərrafam gövhəri əridib süzdüm,
Bir zaman dünyanı əfsanə gəzdim,
O mətləb verənə bir namə yazdım,
Qoymasın nə aya, ilə dərdimi.*

*Gəldi, keçdi bahar, açılmadı gül,
Nəcəf bu bağçadan ovsanıb bülbül,
Bir təbib istərəm həlalü müşkül,
Dərmanla gətirə ələ dərdimi.*

DURNALAR

*Nahaq qan tökülən yerə düşməyin,
Gəlirsiz Bağdaddan təzə, durnalar,
Otunu otlayıb, suyun içməyin,
Baxın nəsihətə sözə, durnalar.*

*Sizə bir yer deyim, misalı Bağdad,
Nə dağlar yaradıb Sahibi-qüdrət,
Bir kimsə sizlərə etməz xəyanət,
Karvan çəkin o Qafqaza, durnalar.*

*Yoxdu, bu yerlərin kəsilib nuru,
Düzəlməz, İsrafil çalınca suru.
Ağam Şabi-mərdan, xudanın piri
Mətləb verir hər muraza, durnalar.*

*O qiblə səmtinə bir qanad çalın,
Dediyim şəxslərdən mətləbiz alın.
Nəcəfin naməsin Tovuzə salın,
Can qurban eylərəm sizə, durnalar.*

AY GÖZƏL-GÖZƏL

*El var ki, yol düşüb, karvan işləməz,
Dost dərməz güllərin, ay gözəl-gözəl.
Meylim səndən qeyri yarı istəmən,
Sevmişəm xalların, ay gözəl, gözəl.*

*Aşıq, cananına xanəsində bax,
Zər-ziba qumaşa xanəsində bax,
Əcayib əyləmiş xanəsində, bax,
Darayıb tellərin, ay gözəl, gözəl.*

*Seyraqubun əli yardan boş qala,
Divansız eşq görməmişəm, boş qala.
İnsafdırmı, sən gedəsən, boş qala,
Sonalı göllərin, ay gözəl, gözəl.*

*Nəcəf deyər gözüm ay rövşən olsun,
Gün doğub aləmə ay rövşən olsun.
Sən bizə gələndə Ay rövşən olsun,
O cada yolların, ay gözəl-gözəl.*

YARALA MƏNİ

*Bir zaman çox idi dövlətim, malım,
Bəzərdi qumaşa, yar ala məni,
Düşüb tənəzzülə bəd olsa halım,
Tapa qul adına yar ala məni.*

*Dərin dərya keçdim, bir ada gördüm,
Möminlər zikr eylər, bir ada gördüm,
Məcnunam, Leylini birada* gördüm,
Bu qədər çəkmə gəl, yar, ala məni.*

*Qəmdən qala yaptım, hicran hasarı,
Nəcəf, sən tərlənsən sevmə ha sarı,
Mən dedim ki, sınıq könlüm ha sarı,
Demədim təzədən yarala məni.*

NƏFƏSÇƏKMƏ GEDƏR-GƏLMƏZ YEDƏKLİ TƏCNİS

*Bağban bağ becərib, bara yetəndə,
Dərəndə meyvəsin eyləməzmi, isss...
Yar badə dəstindən yara yetəndə,
Dadanda ləzzətin eyləməzmi, isss...*

*Bekar arvad cavan ərin qocaldar,
Küsər öz bəxtindən, ay eylər, of, of!*

*Çalış hər bir işə yara yetəndə,
Dərdə əlac olar yara yetəndə,
Həsrət çəkən köniül yara yetəndə.
Görüş zamanında eyləməzmi, isss...*

*birada-burada

*Bir bədəsil çıxsə, yaxşı nəsildən,
Görənlər ah çəkib, ay eylər, of, of!*

*Elə danış, deməsinlər, səy sənə
Bir dərdimi yetirmisən səysənə.
İnsan qəfil yuxusundan səysənə.
Oyanıb yuxudan eyləməmzi, isss...*

*Mərd igidin sərəncamı pozulsa,
Dost baxıb yurduna, ay eylər, of, of!*

*Nəcəf deməz, dost, qadanı, az alım,
İnsafdırmı, mən qəhrindən azalım.
Sən gələndə bizə sarı, a zalım,
Həsərət çəkən könül eyləməmzi, isss...*

*Bir səyyad ki, şikarını bulmasa,
Boylanıb dalınca ay eylər, of, of!*

*Əlimərdanlı Aşıq Nəcəfin şeirlərini bizə
təqdim eləyən ustad aşıq, Əməkdar
Mədəniyyət İfaçısı Ürfan Əliyə minnətdar-
lığımızı bildiririk.*

Sözlər ilmə-ilmə

AŞIQ CABBARIN TƏCNİS DƏFTƏRİNDƏN

Aşiq Cabbar Cabbarov ustad aşiq, gözəl sazbənd olmaqla yanaşı, həm də zərif söz xiridarıdır. Laçında yaratdığı məşhur “İşıqlı” aşıqlar ansamblı ilə bütün ölkədə ad çıxarıb. İndi Ağcabədinin Taxtakörpü qəsəbəsində öz kövrək könüllü sazı, nisgilli şeirləri, bir də ruhu yaralı el-obası ilə Laçın havasının həsrətini çəkir. O, ustad aşiq kimi çox sayda şagird yetirib. Saz sənətinin mahir ifaçısı kimi adı ölkəmizin hüdudlarından uzaqlarda da yaxşı tanınır. Bir çox festival və müsabiqələrin iştirakçısı və diplomantıdır. Ustadın ünvanımıza ad elədiyi bir düzüm təcnisi oxucularımıza ərməğan eləyirik.

Aşıq Cabbar Laçınlı

Nə zərə məni

*Nankor bədəsilə ömür çürütdüm,
Almadı bir dəfə, nəzərə məni.
İstədim səmada parlayıb yanam,
Saldılar həm gözə, nəzərə məni.*

*Mənası var, qənsərinə, qoy, ala,
Qarşı gəlsə, yan çevirib, qoy, ala,
Nazlı gözəl, sağ canını, qoy, ala,
Dolandır başına nəzər əməni.*

*Hardadı tapasan, nə gözəl indi,
Doymadı dünyada nə göz, əl, indi,
Baxtım düşübdü, nə gözəl, indi,
Dəyişməz yaquta, nə zərə, məni.*

*Seçmişəm zənginin əsil alını,
Cabbar, itirərmə nəsil, Alını
Tələh yazısından, əsil, alını,
Dərgahdan yaratdı nə zərrə məni.*

Halala çağır

*İşlərin agahdı qadir Allaha,
Əyrini harayla halala çağır.
Aşiq deyər hal ala,
Əli yetə, halala,
Nəsihəti eşitsə,
Qənşər gələr, halala,
Əgər ki, əlindən getsə ixtiyar
Səcdə et dərgaha ha, lala, çağır.*

*Laçın getdi həsrət qaldı dağlara,
Dağı sinələrdə ha qala-qala,
Aşiq deyər ha qala,
Necə saldı ha, qala,
Xəyanətlə satıldı,
Nəs illərdə, ha, Qala!
İstərsən ki, ələ yetə ha, qala!
Haqqın çırağına ha lala çağır.!*

*Yaz ayları qənşərinə çıxacaq,
Qışında hardadı ha, lala-lala?!
Aşiq deyər ha, lala,
Nə şirindi ha, lala,
Dediyindən nə anlar,
Nə deyirsən ha, lala,
Cabbar deyər, nə danışar, nə dinər ,
Əl eylə yanına, ha, lala çağır!*

Ay ata-ata

*Zaman keçir qərinələr dolanır,
Ömürdən günləri ay, ata-ata,
Bu yolda gah salır min bir bəlaya,
Gah daşqın sellərə, ay, ata-ata.*

*Hamıya əzizdi, ana, yaxşıdı,
Övlad əsl ola, ana, yaxşıdı,
Düşə xoş saata, ana, yaxşıdı,
Yaradan mindirər, ay, ata-ata.*

*Nə tapacaq Cabbar, tələ düzəldən,
Hər nə tapsan, tapacaqsan düz əldən,
At pisliyi, yaxşılığı düz, əldən
Olginə bəşərə ay, ata-ata.*

Min Aya

*Cəngi nədi, qamçı nədi, dəh nədi,
Yəhərləyib köhlənini min ayə,
Hara getsən mənzil vurur yorulmaz,
İnanmırsan, qına məni, min, Aya !*

*Alırsansa aldığına, göz, ələ,
Asi düşmə ağıldan kəm gözələ,
Loğman demiş, əgər dəysə, göz, ələ
Ləngə düşər, şəfa tapmaz, min aya.*

*Qocalanda kim atıbdı qarısın,
Arzu birdir hamı qoşa qarısın
Çıxsa qənşərinə, qoşa, qarı, sın,
Uzaq dolan, səni salar "Minaya".*

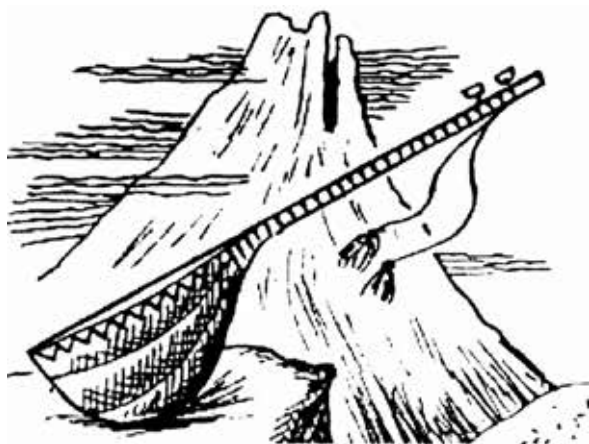
*İsti düşə çiçəklərdən, tər, dama,
Cabbar deyər ətir saçə tər-dama,
Üstə çəpgən, altda kofta, tər-dama,
Şux yerişlə qonaq gələ Minaya.*

Atalar səni

*Yolunu saxlasan qədir bilənin,
Öz bağrına basar atalar səni,
Döyüş meydanında, çətin bir anda,
Düşmən pəncəsindən, at, alar səni.*

*Heç kimsənin qurumasın budağı,
Zalım fələk bizə çəkdi, bu dağı,
Sən mənim yerimə, görsən bu dağı,
Həsrəti, kədəri, a, talar, səni.*

*Cabbar deyər isinmirik oduna,
Qalanmışıq xəyanətin, oduna,
Elə bil ki, cəhənnəmin oduna,
Gözübağlı tutub, atalar səni!*

ORXAN PAŞA

AZƏRBAYCAN ƏSGƏRİNƏ

*Son damla qanına söykən,
Möhkəm ol, möhkəm ol, möhkəm...*

Məstan Günər

*Dan yeridi son damla qan,
Doğulan danına söykən!
Meydan Vətən meydanıdı,
Dayan, meydanına söykən!*

*Dəli nərən qırılmasın,
Qızıl qanın qaralmasın.
Vuran qolun yorulmasın,
Oğuzun şanına söykən!*

*Mərd oğullar candan keçib,
Haqq deyib, divandan keçib.
Ərlik sənə qandan keçib,
Babanın qanına söykən!*

*Dar günə hazırım igid,
Sultanım, vəzirim igid.
Boz atlı Xızırım igid,
Ölümsüz canına söykən!*

*Savaş günü ər aslan ol,
Tarix yarat, nər aslan ol.
Yazılmayan bir dastan ol –
Sən öz dastanına söykən!*

İSBN 1137

Jurnalın üz qabığını
hazırlayan rəssam:

Vaqif UCATAY

İngilisdilli mətnlərə
məsul:
Kompüter tərtibatçısı və
dizayner:
Texnoloq:
Kompüter yığıcısı:
Texniki redaktoru:
Korrektor:

Ləman QASIMLI
Namiq VƏLİOĞLU
Nəriman RƏHİMOV
Yaxşıxanım HAŞIMOVA
Sevinc HÜSEYNOVA
Almaz MƏHƏRRƏMLİ
Təranə VƏLİYEVƏ

Yığılmağa verilib: **29.05.2015**

Çapa imzalanıb: **20.06.2015**

Kağızn formatı: **70x100 1/8**

Sayı: **1000 nüsxə**

Qiyməti: 5 manat

**Ünvan: Bakı şəhəri, Hüseyn Cavid prospekti, 115
5-ci mərtəbə, 551**